

סיכום הכנס השנתי

כנס מכון אהרן למדיניות כלכלית 2019: השקעות נמוכות, פרויקט נמוך – מדוע המשק נשאר מאחור?

מסמך זה מהווה תמצית הדיונים שנערכו במסגרת הכנס, מתוך מטרה לשתף את הקהל הרחב בעיקרי הדברים. בקריאת המסמך יש להביא בחשבון שמדובר בתמצית הדיון ולא בפרוטוקול מלא. יודגש, כי הדברים מייצגים את עמדותיהם האישיות והמקצועיות של חברי הפורום ואינם מייצגים בהכרח את העמדות הרשמיות של הגופים אליהם הם משתייכים.

הדוברים מובאים כאן לפי סדר הדברים במהלך הדיון.

תאריך הכנס: 16.05.2019

מהלך הכנס:

- דברי פתיחה - פרופ' עומר מואב
- ברכות - פרופ' אוריאל רייכמן
- אסטרטגיה כלכלית לישראל - מר שלמה דוברת
- מושב ראשון: הכלכלה העולמית ויציבות פיננסית
- מושב שני (חלק ראשון): השקעות ומנועי צמיחה – מאקרו
- מושב שני (חלק שני): השקעות ומנועי צמיחה – עסקי

דברי פתיחה:

פרופ' עומר מואב, מכון אהרן למדיניות כלכלית, בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה

- בוקר טוב לכולם, פרופסור אוריאל רייכמן, נשיא ומייסד הבינתחומי, אורחים נכבדים.
- אני שמח לפתוח את הכנס החמישי של מכון אהרן, שבו השנה הנושא הוא השקעות נמוכות – פריזן נמוך, מדוע המשק הישראלי נשאר מאחור. כפי שראיתם, בתוכנית יש לנו דוברים מרתקים, אבל אני רוצה להגיד שאני שומע שאומרים לי שזה הכנס השנתי החשוב בארץ במדיניות כלכלית. אני נוטה להאמין לזה, ולדעתי תפסנו את הבכורה בזכות הבסיס המחקרי. כלומר, בשונה מכנסים בהם אנשים באים ואומרים דברים מעניינים וחשובים, אנחנו מקפידים שבעצם כל הדיון מבוסס על מחקרים. המטרה שלנו היא לסייע למקבלי ההחלטות בקבלת החלטות בתחום המדיני, עם גשש על הנושא של רווחת הציבור דרך הגדלת הפריזן. אז הסיבה להצלחה, אני חושב, זה פרופ' צביקה אקשטיין, מנהל המכון, שגם בנה את התוכנית שאתם רואים היום.
- אציין שלידי יושב שלמה דוברת, שהוא יושב ראש דירקטוריון המכון, ובהזדמנות זאת אני רוצה להודות למשפחת דוברת על העזרה החשובה והתמיכה במכון, ולהודות גם לכל התורמים האחרים למכון – בלי התרומות והסיוע לא הינו יכולים לעשות את כל זה.
- יש לי את הכבוד והעונג להזמין את פרופ' אוריאל רייכמן, מיסד ונשיא הבינתחומי, לפתוח את היום הזה. אני אציין שאנחנו חוגגים 25 שנה לבינתחומי. לפני 25 שנים, תקן אותי אוריאל אם אני טועה, היה פה בסיס צבאי שומם, ומוסדות שהיו עוינים לרעיון להקים מוסד כזה. מול המוסדות האלה הייתה יוזמה, ואתם רואים מה אנחנו היום – האוניברסיטה הפרטית הראשונה והיחידה בישראל. פרופסור רייכמן, בבקשה.

ברכות:

פרופ' אוריאל רייכמן, נשיא ומייסד המרכז הבינתחומי הרצליה

- שלום לכולם. אני רוצה לחזור על הדברים שלך, מכון אהרן נקרא על שמו של אהרן דוברת, מבחירי היזמים במשק הישראלי. הוא הוקם במרכז הבינתחומי בשנת 2014, ביוזמתם של שלמה דוברת, בנו של אהרן, ופרופסור צביקה אקשטיין, דיקן בית ספר טיומקין לכלכלה. מטרת המכון, כפי שנאמר, הוא באמת לחקור ולייצר ידע מבוסס, מחקרים, וניירות עבודה, כדי לסייע למקבלי החלטות במדינת ישראל.
- בפתח הכנס השנה, אני רוצה לברך את פרופסור אמיר ירון, ולהודות לכולכם שהגעתם, להודות למשפחת ברוניצקי ולתומכים האחרים במכון, ובמיוחד לשלמה דוברת, שתורם לא רק את כספו אלא גם את זמנו וניסיונו, ממש דוגמא יפה לשילוב בין יוזמה חופשית לאחריות חברתית.
- מסביב לכל הנושאים שהכנס עוסק בהם היום, לא ניתן להתעלם ממגמות חקיקתיות העוללות להשפיע על החברה במיוחד גם על הכלכלה. חייבים להדגיש מושגי יסוד - אין השקעות בשוק חופשי כאשר אין הגנה על הקניין ועל פירות ההשקעה. אין תחרות בשוק חופשי כאשר קיימת שחיתות שלטונית ותמורת שוחד כזה או אחר מוקצים משאבים לאומיים ומוטה רגולציה שלטונית. אין דרך אמיתית למנוע תופעות כאלה אלא על ידי ביקורת שיפוטית על החלטות הממשלה. לא ניתן להתעלם משחיתות. אני לא טוען שכל הממשל הוא מושחת, אבל אין להתעלם משחיתות שלטונית שפשטה במקומותינו, ואני לא אחזור על הרשימה של כל האנשים השונים שישבו ויושבים בבית סוהר במדינת ישראל, ועל חקירות שמתנהלות כנגד קבוצת אנשים. אבל, בנסיבות האלו, העברת חוק חסינות גורף, ולא חסינות פונקציונאלית של חבר כנסת, הוא גורם שמעודד שחיתות בצמרת.

- כל שיטה דמוקרטית מחייבת גם פיקוח על חקיקה. זאת במקרים קיצוניים, וזאת בהתאם לעקרונות היסוד שעליהם מושתתת המדינה. בניגוד לרטוריקה הנשמעת לאחרונה שאומרת שחקיקת הכנסת היא מבטאת את רצון העם ומחייבת את כל המוסדות, מחייבת את כולנו, אני מבקש להעיר שהחקיקה בישראל היא מקורה בממשלה, הממשלה מכתיבה את החקיקה במדינה ולא הכנסת, ובשיטה הקואליציונית שלנו, ולא אחת, מיעוט פרלמנטרי הוא שקובע את עמדות הממשלה. לכן ביקורת חקיקתית במדינת ישראל היא חיונית לא רק, כמו שרבים אומרים, כדי להגן על חירויות היסוד של המיעוט – שהן לא התייפפות אלא גם חירויות יסוד שמגנות על הזימות והכלכלה, אלא להגן אצלנו על הרוב כנגד עוצמת המיעוט.
- המרכז הבינתחומי, כפי שנאמר כאן, הוא למעשה אוניברסיטה עצמאית. המדינה לא הקימה אותנו, אלא באנו ונוצרנו מכוחו של חוק יסוד חופש העיסוק, ואין אנו נהנים מתקציב ציבורי כלשהו. אמנם ניסיון החיים שלנו במשך 25 השנים האחרונות לימד אותנו עד כמה אטומה עלולה להיות המערכת הבריורקרטית, על יועציה המשפטיים, לזימות חדשה, אפילו עם מטרתה היא לשרת את טובת הציבור. אין ספק שנדרשת רפורמה בנושא, אבל אסור לערבב בין זה לבין ההגנה על עקרונות היסוד של השיטה שלנו.
- אנחנו רואים בחשש כבד את ההצהרות על שינויים מרחיקי לכת במעמד הרשות השופטת במדינה. אנו דואגים, חוששים, מהידרדרות מתפיסות היסוד של מדינת ישראל. חוק הלאום, שבראשיתו בא להדגיש את היסודות הלאומיים של המדינה, מתוך תפיסה של המשכיות לערכי הציונות, והאמת היא שכל ההצעות והזימות של חוק היסוד כללו הפנייה לעקרונות היסוד של הכרזת העצמאות, עסקה פוליטית ברגע האחרון הביאה למחיקת ההפניה להכרזת העצמאות, על הערכים הכלולים בה, והפך את חוק הלאום לחוק של סמלים אך חסר את ליבת הערכים, לה שבענו אמונים, של מדינת ישראל.
- כמוסד עצמאי, ובזה אני רוצה לסיים, אנחנו נאמנים לחירות האקדמית, ובאופן מוצהר לציונות המקור, הערכים האלה מבוטאים, בין השאר, בהכרזת העצמאות. לכן, אנחנו רואים זאת מחובתנו, לא רק לקרוא, כפי שאנחנו עושים, לנוער להיות נאמנים להגנה הפיזית של המדינה, אלא גם לקרוא להגנה על ערכי היסוד של מדינת ישראל.
- אני מאחל לכולכם כנס מוצלח.

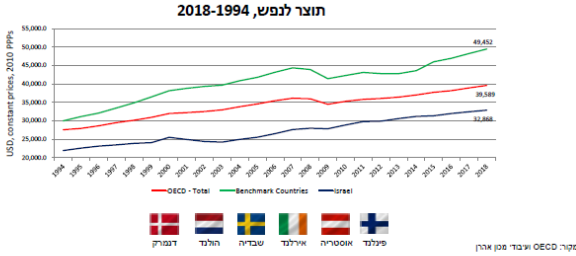
אסטרטגיה כלכלית לישראל: מר שלמה דוברת, יו"ר מכון אהרן למדיניות כלכלית; מייסד ושותף כללי, ויולה

- בוקר טוב לכולם, אוריאל רייכמן הוא שותף ומקור השראה לרבים מאיתנו. ברוכים הבאים לפרופסור אמיר ירון, בעבר חבר בוועדה המדעית של מכון אהרן והיום נגיד בנק ישראל. תודה לכל האורחים שהגיעו מחוץ לארץ ולאורחים האחרים.
- אני רוצה, ברשותכם, להתחיל במילה קצרה של רקע על המכון. אני מניח שרובכם כבר מכירים, אני רואה כאן הרבה פנים שכבר היו בכנסים קודמים. אני אוהב לשוט, אני אדם של ים, ויש כלל ידוע בים שכשהים מאוד סוער ואתה רוצה לא להרגיש רע, אתה צריך כל הזמן להמשיך ולהסתכל על האופק. המטרה של מכון אהרן היא לשמור את המבט על האופק. לשמור את המבט על הטווח הארוך, להתמודד עם השטחיות והפופוליזם, עם השיח האינטרסנטי, על ידי העמדת אסטרטגיה כלכלית שתתמוך בצמיחה כלכלית ובחזוק חברתי, שני הדברים חשובים – גם הצמיחה הכלכלית אבל גם החזוק החברתי, על ידי הצעת מדיניות בתוכניות מפורטות שיוצגו למקבלי ההחלטות בישראל.

- המכון מבצע מחקרי מדיניות ברמה הגבוהה ביותר, הוא מפוקח על ידי ועדה מדעית עם כלכלנים מובילים, גם בישראל וגם בעולם, והוא מתמקד לא במחקר בו המטרה היא להגיד מה לא בסדר, אלא שמתבסס בהמלצות ספציפיות ומפורטות למה ניתן וצריך לעשות. המכון מקיים באופן קבוע שולחנות עגולים בהם מתבצעים דיוני עומק בנושאים השונים שהמכון חוקר, והרבה פעמים נמצא באינטראקציה מאוד טובה עם הדרגים המקצועיים, בעיקר, במשרדי הממשלה השונים, נקרא לספק חוות דעת, ללוות את הוועדות, לייעץ למשרדים, ולפעמים אף לעמוד בראש ועדות ממשלתיות.
- כאשר אנחנו מדברים על מדיניות ציבורית, המרכיבים החשובים בה, בעיני, מתחילים קודם כל בחזון משותף. איזה סוג מדינה אנחנו רוצים לראות? האם אנחנו רוצים לראות מדינה שיש בה מוביל חברתי? האם אנחנו רוצים לראות מדינה של כלכלה צומחת בכל מחיר? מהו אותו החזון המשותף שעומד בבסיס ההחלטות הכלכליות והחברתיות שאנחנו לוקחים?
- חייבת להיות גם אסטרטגיה. כלכלה, אמצעים כלכליים, ובוודאי נושאים כמו תשתיות, כמו הון אנושי, הם הדברים המצריכים מדיניות ארוכת טווח, אסטרטגיה, והגדרה מאוד ברורה של עדיפויות. חייבות להיות תוכניות ארוכות טווח, וכל הזמן חייב להיות תהליך של מדידה אפקטיבית של התשואות והתפוקות. אין להישאר באינרציה, האינרציה היא אם הבינוניות, ואנחנו יודעים את זה מהעולם העסקי והממשלתי.
- אחרי שיש תוכניות ברורות עם מדדים ברורים, חייבת להיות יכולת ביצוע. תוכניות, טובות ככל שלא תהיינה, ללא יכולות ביצוע וללא מה שאני קורא לו "מהירות תנועה", כמוכן שלא ישיגו דבר.
- דבר אחרון, שהוא לא פחות חשוב, זה עמידה בלחצים וניהול משברים. חלקים מאיתנו שוכחים שרק לפני 11 שנה חשבנו שהעולם הולך למשבר קיומי, היה משבר מאוד מאוד משמעותי, ואנחנו צריכים לדעת לשמר את היכולת הזאת של לעמוד בלחצים ולנהל משברים, אבל כל הזמן להמשיך ולראות את האופק.
- אז ברשותכם ובקצרה, פרופסור צבי אקשטיין יציג אחר-כך מצגת יותר מפורטת, אני רוצה להגיד כמה מילים לגבי מצבה של כלכלת ישראל. לכאורה, הכל טוב. צמיחת תוצר, תעשיית היי-טק מובילה, שיפור דרמטי בשיעורי התעסוקה, אנחנו היום בשיעורי תעסוקה מעל לממוצע של ה-OECD, ורואים מגמת ירידה בעוני. לכאורה הכל טוב, אבל יש גם דברים מאוד מדאיגים. קודם כל, אנחנו ממשיכים להיות בפער עצום ברמת החיים מהמדינות המובילות. ברוב המשק, לא בהיי-טק, ורוב המשק הוא איננו היי-טק, הפריזון והשכר נמוכים בצורה מאוד משמעותית, ונדבר על זה אחר-כך. אחד הדברים שאנחנו הולכים להדגיש בכנס הזה, רמת הדיגיטציה והאוטומציה במשק במגזר העסקי ובמגזר הציבורי, נמוכה באופן מחריד, בייחוד למדינה שיש בה תעשיית היי-טק מהמובילות בעולם. שני המגזרים בהם יש קושי מיוחד זה המגזר הערבי והמגזר החרדי, הסובלים גם מתעסוקה נמוכה וגם משכר נמוך. אנחנו, במכון, רואים את השילוב של הקהילה הערבית והקהילה החרדית בכלכלה ובחברה הישראלית כעדיפות עליונה, ורמת העוני, עם הירידה, היא עדיין מהגבוהות ב-OECD.

התוצר לנפש צומח אך אינו מדביק את המדינות המובילות

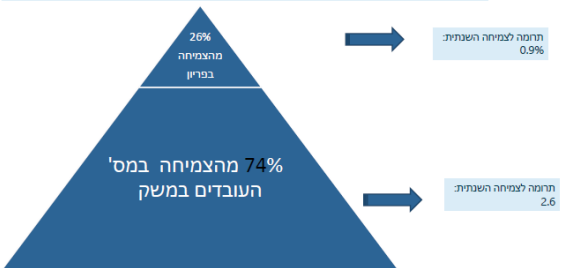
ישראל - מקום 23 במדינות ה OECD

תוחלת העוני, אמנם היא יורדת, אך היא עדיין הגבוהה ביותר ב-OECD. בעיני, טיפול בנושא של צמיחה שאיננה מספקת ועוני שאינו יורד מספיק הוא תמצית החזון של מכון אהרן.

האמת המטרידה, גם, שחלק גדול מהצמיחה הנהדרת במשק שראינו בשנים האחרונות נובע בעצם רק מדבר אחד –

האמת המטרידה מאחורי נתוני הצמיחה השנתית הממוצעת

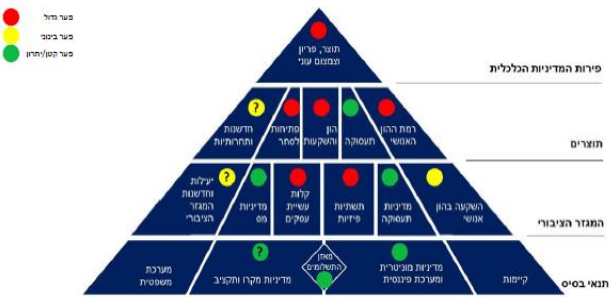
עלייה בשיעור התעסוקה. פשוט הגדלנו את כמות האנשים העובדים ואת כמות השעות שאנשים עובדים, ובעצם, לפי החישובים של מכון אהרן, 75% מהצמיחה, כמעט, בישראל נובעת פשוט מהעובדה שיש יותר אנשים עובדים במשק. זה כמובן לא יציב ולא יחזיק את המשך הצמיחה, ורק כרבע מהצמיחה נבעה משיפור הפרייון.

אנחנו משתמשים במודל שקוראים לו פירמידת הפרייון, מודל

סכמתי שמנסה לעשות סדר בשאלה מהם הגורמים לפרייון הנמוך במדינת ישראל. בישראל, תנאי הבסיס הם טובים. יש לנו בסך הכל יחס חוב-תוצר מהטובים, המדיניות המוניטרית והמערכת הפיננסית יציבה, המערכת המשפטית, למרות האיומים בהם היא נמצאת כיום, לפחות במובנים הכלכליים היא חזקה. תנאי הבסיס טובים. במגזר הציבורי, אתם רואים את הצבעים השונים המבטאים את הפער שיש לנו עם העולם. אז, לצד העובדה שבמדיניות התעסוקה ובמדיניות המס ישראל בהחלט תחרותית אל מול העולם, אנחנו נמצאים בפער אדיר בנושא של בירוקרטיה וקלות עשיית עסקים. גם בנושא של תשתיות ציבוריות אנחנו בפיגור גדול מאוד, ההערכה כרגע של מכון אהרן היא –

פיגור של כ-250 מיליארד שקל, והפיגור הזה הולך ונמשך. בנושא של תשתיות פיזיות, בעיקר בעולמות התחבורה, ובנושא של השקעה בהון אנושי אנחנו גם נמצאים בפיגור.

פירמידת הפרייון (מכון אהרן למדיניות כלכלית)

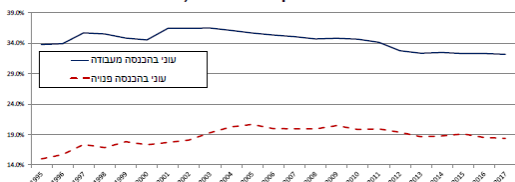

יש כאן מרכיב נוסף, שהוספנו לעומת שנה שעברה, שזה

נושא החדשנות של המגזר הציבורי. המגזר הציבורי בישראל הוא בירוקרטי, רמת המחשוב בו היא מאוד נמוכה, מה שמוביל ליעילות נמוכה לא רק של המגזר הציבורי אלא יש לו השפעה רחבה. אנחנו רואים את זה בתוצרים – רמת ההון האנושי בישראל היא בפיגור משמעותי. אסור לנו להתרשם מה-9% המועסקים בהיי-טק והנמצאים בחזית. בואו נסתכל על כלל המשק – רמת ההון האנושי בישראל היא נמוכה וצריך להגיד את זה, וחלק ממנה נובע מהשקעה נמוכה מדי, וחלק נובע מאיכות ההשקעה והתוכניות שנעשות, ואנחנו, כמובן, עוסקים בזה.

תחולת העוני יורדת אך עדיין גבוהה

תחולת העוני של משקי הבית בישראל, 1995-2017

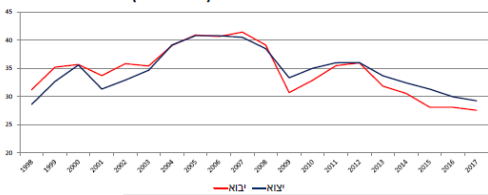

למרות ירידה מסוימת בשנים האחרונות, שיעור העוני בהכנסה פתיה (אחרי מסים והעברות) הוא עדיין הגבוה ב-OECD מקור: OECD עבודת מכון אהרן

אמנם רמת התעסוקה גבוהה עכשיו, למרות שהיינו בפיגור – סגרנו, ההון הפרטי במשק נמוך בצורה בלתי רגילה. צביקה יקדיש את רוב המצגת שלו להסבר שלנו לפער בפריז, לרמת ההשקעות במגזר העסקי הנמוכה. מדינת ישראל, בניגוד למה שאנחנו חושבים, איננה באמת פתוחה לעולם. אנחנו תיכף נראה נתונים – איננו פתוחים לתחרות כמו שנדמה לנו. רמת היצוא והיבוא כאחוז מהתל"ג נמצאים בירידה, וגם החדשנות והתחרותיות שאנחנו כל כך מתגאים בה כמדינת הסטארט-אפ, נכונה רק להי-טק, ואיננה נכונה לרוב הכלכלה הישראלית, גם למסחר, גם לשירותים וגם לתעשייה הציבורית. התוצאה של כל זה היא מה שראינו קודם – התוצר שמפגר בגידול שלו בגלל הפריז הנמוך, והעובדה שהעוני עדיין גבוה.

הפתיחות לסחר בין לאומי יורדת

יבוא ויצוא כאחוז מהתמ"ג (1998-2017)

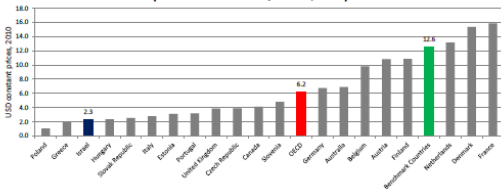
בניגוד למגמה העולמית (עליה של 8 נקודות אחוז בממוצע ה-OECD מ-1998)

ברשותכם, אני רק רוצה לגעת בכמה נקודות כתוספת למה שצביקה יציג. אחד הדברים שמשמר תחרותיות ואת היכולת של מדינה להיות בפריז גבוה זו תחרות בינלאומית. בניגוד גמור למגמות בעולם, כשאנחנו יודעים שבממוצע ה-OECD, היצוא והיבוא כאחוז מהתל"ג עלה ב-8% אנחנו נמצאים בירידה, ואנחנו נמצאים ברמות שלא היינו בהם כבר מעל 20 שנה, של מתחת ל-30% מהתל"ג ביצוא ויבוא. אנחנו לא מייבאים מספיק ולא מייצאים מספיק.

גם כאן אסור להיתפס על התדמיות האלה, של מדינה שנמצאת בחזית ההיטק, בואו נסתכל על מספרי מאקרו. ישראל איננה כלכלה פתוחה באופן אמיתי, וזה אחד הדברים שצריך לחקור ולחשוב עליו הרבה. כמו שאמרתי, רמת

במדינת ה-startup רמת דיגיטציה נמוכה מאוד במגזר הפרטי (חוץ מהי"טק)

הון ICT לשעת עבודה במגזר הפרטי (לא תקשורת ומידע ותעשייה) (2016)

הדיגיטציה בישראל, אם זה בשירותים הפיננסיים, אם זה בעובדה שאין לנו מסחר מקוון בישראל, אם העובדה שאין לנו תשלומי בנקאות - בכלל, כל הטפסים וכל החתימות הידניות שאנחנו עושים בכל אינטראקציה שלנו, גם במגזר העסקי וגם במגזר הציבורי, מתבטאים בסוף בעובדה שאנחנו לא משקיעים מספיק בדיגיטציה. למה אנחנו לא משקיעים? אנחנו נדבר על זה יותר מאוחר.

מהן המלצות המדיניות של מכון אהרן? אנחנו מאמינים שחייבים שמי שבסופו של דבר יגדיל את הפריז זה המגזר העסקי. לכן, למען הרחבת ההשקעות הפרטיות, עלינו לחקור לעומק – למה יש לנו את פערי הפריז האלה, למה המגזר העסקי לא משקיע מספיק במכונות ובציוד ואוטומציה? זו נקודה מאוד חשובה, ואנחנו חושבים שזו צריכה להיות עדיפות מאוד גבוהה במדיניות הציבורית. אנחנו, כמובן, חושבים שהנושא של ההון האנושי הוא המפתח. צביקה עסק בנושא של תעסוקה 2030, צביקה ידבר על זה. הנושא של הכשרה מקצועית נמצא בליבת ההמלצות, ואם מדינת ישראל לא תתחיל להכשיר את מרבית האוכלוסייה שלה להיות תחרותית בעולם המתחדש, ובוודאי בעולם שבו אינטליגנציה מלאכותית מייצרת שינויים דרמטיים בשוק העבודה, אנחנו נישאר מאחור ופערי הפריז רק ילכו ויצמחו.

נושא הברוקרטיה, מדברים עליו הרבה, לצערי הרב גופי הממשלה, למרות הרבה הצהרות, לא הצליחו עד היום להסכים ביניהם ולהרים עד הסוף שינוי. יש כאן אנשים מהממשלה, יושב פה רוני חזקיה – החשב הכללי, שבאמת לוקחים על עצמם הובלה של התהליך, ואני מקווה ששאר הגורמים יתעשתו ויחברו יחד. אנחנו לא יכולים להמשיך ולהיות מדינה שאיננה פתוחה ליבוא, איננה יעילה, מקשה מאוד על המגזר העסקי, והברוקרטיה הזו חונקת את המגזר העסקי, וגורמת לפריז הנמוך.

- אנחנו חושבים שמדינת ישראל צריכה לשמר, אמנם, את רמת הגרעון ואת כל מה שקשור להוצאות, אבל חייבת להיכנס לתוכנית השקעות משמעותית בתשתיות. פרופסור אקשטיין יציג היום מודל ראשוני ומחשבות ראשוניות שלנו לגבי רשת מטרון, לדעתנו הנושא של מטרון בגוש דן הוא ההשקעה המרכזית בתשתיות שצריך לעשות אותה, ויש למכון אהרן מחשבות בעניין שאנחנו נציג, כמו גם בנושאי האוטומציה והדיגיטציה במגזר הציבורי.
- אז מה שהמכון עוסק בו, וכמובן שאנחנו לא יכולים לעסוק בכל הדברים, והדירקטוריון של המכון שכולל אנשי אקדמיה ואנשים מהמגזר העסקי והמגזר הציבורי לשעבר, מנסים להגדיר כל הזמן את העדיפויות, ואנחנו דנים בהגדלת ההשקעות במגזר העסקי על ידי עידוד החדשנות, על ידי הפחתת הנטל הבירוקרטי, ועל ידי תוכנית לאומית לשיפור תשתיות התחבורה.
- אנחנו נמשיך לעקוב אחרי תעסוקה 2030, אבל בעינינו, אחד הדברים החשובים ביותר הוא גם קידום השילוב הכלכלי של החברה הערבית בישראל. החברה הערבית בישראל היא חברה מאוד משמעותית לכלכלה, ומעבר לאמירות הערכיות והמוסריות, יש פה צורך כלכלי משמעותי, ותיכף אומר על זה כמה מילים.
- הדבר האחרון שהוא רוחבי הוא תמיד נמצא כאן, ויש לי בשורות בעניין הזה, זה הנושא של הקמת מרכז נתונים רציני ומשמעותי שיאפשר לכל המחקר הכלכלי בישראל לא להיות מחקר פופוליסטי ומחקר שאיננו מבוסס על נתונים, אלא מחקר מבוסס נתונים.
- אז אני רוצה, ברשותכם, לומר כמה מילים גם על החברה הערבית וגם על מרכז הנתונים. אנחנו חקרנו וראינו,

התוכנית לקידום כלכלי של החברה הערבית

"קידום כלכלי יצרנית ועסקית של החברה הערבית בישראל והגברת שילובה בכלכלה הלאומית"

כ-60% מפערי ההכנסה מקורם בפערים ברמת ההון האנושי

הפערים נוצרים בגילאים מוקדמים עקב חוסרים בהשקעות במערכת החינוך הערבית

חוקרי המכון, שכאשר מסתכלים על ההכנסה הכלכלית הממוצעת של יהודים לא חרדים וערבים, משקי הבית הערבים הם בפחות מחצי ממשקי הבית היהודים. זה לא מגורמל לכמות האנשים, ואם זה היה מגורמל זה כנראה היה עוד יותר משמעותי. זה מצב שהוא בלתי אפשרי, ובמגמות הדמוגרפיות הנוכחיות מהווה איום אמיתי על כלכלת ישראל, ולדעתי גם על החברה בישראל. מהמחקר של מכון אהרן והתוכנית לחברה הערבית, 60% מהפער מוסבר בפער בהון האנושי, כאשר הפער הזה נוצר כבר בגילאים הצעירים.

מערכת החינוך בישראל איננה מצליחה להתמודד עם החברה הערבית, היא נמצאת בהשקעות חסר – גם ברמה הכמותית וגם ברמה האיכותית, ומכון אהרן מתכוון להציע תוכניות משמעותיות בעניין, ולפעול לכך שהמדינה אכן תאמץ אותן.

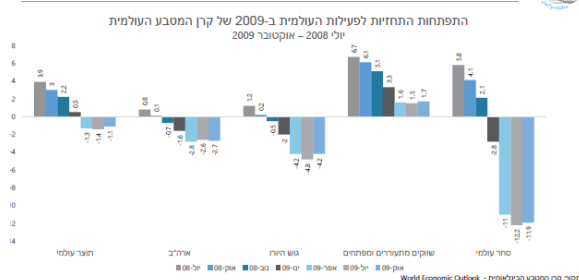
- אני אסיים בעובדה שמרכז הנתונים לכלכלת ישראל הוקם, אנחנו סוף-סוף משלימים הסכם עם הלמ"ס, זה יהיה המקום היחיד בארץ בו חוקרים יוכלו לגשת לנתונים חסויים של הלמ"ס, כדי שיוכלו לבצע מחקרים איכותיים ואמיתיים. אנחנו לא מחפשים להיות הגוף היחיד בישראל, אנחנו מעודדים שיתופי פעולה עם כל האוניברסיטאות וגופי המחקר, עובדים הרבה עם בנק ישראל ועם האוצר. אנחנו היינו רוצים רק שכל השיח סביב המחקר בישראל יהיה על סמך נתונים, ונתונים איכותיים. רק על ידי שותפות ודיאלוג נרחב, חזון, חשיבה ארוכת טווח, נוכל באמת להתמודד עם אתגרים. תודה, ושיהיה כנס מוצלח.

מושב ראשון: הכלכלית העולמית וציבות פיננסית

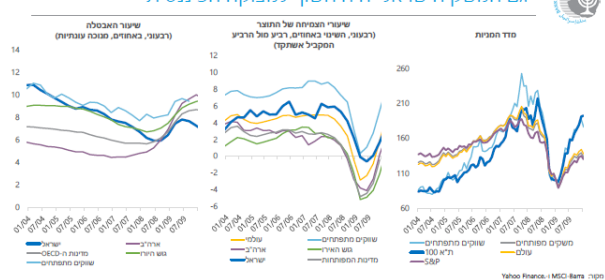
פרופ' אמיר ירון, נגיד בנק ישראל

- אז, קודם כל, בוקר טוב לכולם, ושוב פעם אני רוצה להודות למכון אהרן ומארגני הכנס, וכמובן האורחים הנכבדים מחו"ל – honourable guests. מה שאני רוצה להתייחס אליו היום הוא לשאול את השאלה האם ההתפתחויות בכלכלה העולמית מזכירות לנו את אילו של 2008. התשובה לכך, באופן כללי כרגע, היא – לא. למרות שאנחנו רואים לראשונה, לאחר מספר שנים, התפתחויות בהן התחזיות הכלכליות המתעדכנות כלפי מטה, אבל עוצמתם נראית יותר מתונה ומוקדי הסיכון נראים שונים מאלה שהיו ערב המשבר.
- אני רוצה להחזיר אתכם קצת ל-2008. כמו שאתם רואים, יש כאן שינוי דראסטי, בתקופה מאוד קצרה, בתחזיות של שיעור גידול הצמיחה בכלכלות שונות, ואני אראה לכם אחר כך את אותם התחזיות איך שהן נראות כרגע, ב-2018, 2019. בעקבות זה, חלו, כמו שאתם רואים, שינויים מאוד גדולים. חלה עלייה מאוד גדולה בשיעורי האבטלה ברוב המדינות. יחסית לזה, בישראל הייתה עלייה מתונה באבטלה. חלה ירידה מאוד גדולה בשיעור הצמיחה, ועוד פעם ישראל ירדה אבל באופן מתון. כל זה לאור העובדה שכפי שאתם רואים בצד הימני של השקף הזה, שוק ההון בישראל הייתה לו הלימות מאוד גבוהה עם שווקי ההון בשאר העולם.
- אז, אני רוצה לחזור על מה שהיה פה בעצם. קודם כל, בניגוד למצב במרבית המשקים הפתוחים, שם באמת נפלו עשרות בנקים והממשלות נאלצו להזרים סכומים מאוד גדולים בכדי להציל גופים, אם זה בנקים, אם זה AIG וכיוצא בזה, על חשבון משלמי המיסים, בישראל החליחול הזה והקישור לא הגיע למערכת הפיננסית, וכיוצא מזה גם לא למערכת הריאלית. בעצם, נחסך פה נזק די גדול. אם אנחנו הולכים אחורה, מה היה קורה, אם המשק היה במצב איתן לאחר כ-4 שנות צמיחה, ומה שחשוב פה – הייתה פה מדיניות פיסקאלית אחראית שהובילה לירידה מתמשכת בנטל החוב הציבורי ערב המשבר – זה נתן לנו נקודת פתיחה מאוד טובה באותה נקודת זמן. כמובן, ברקע, הייתה פה התנהלות שמרנית של המערכת הפיננסית והמערכת הבנקאית, ומערכת פיקוח שפקחה באופן הדוק, ואלה הובילו לכך שבאופן כללי במדינת ישראל לא היה מינוף יתר.
- אז מה למדנו מזה? אנחנו רוצים לנקוט בפעולות שיקטינו את הסיכוי להיווצרות משברים, ואת עוצמת הפגיעה במהלכם. זה מתחיל בחיזוק העמידות של מוסדות פיננסיים, הלימות הון גבוהות, ונזילות. זה אפילו הגיע לרמה של משטר תאגידי, איך ללמוד לנהל סיכונים, לתמרץ לא לקחת סיכונים מיותרים, חיזוק ניהול הסיכונים, צעדים מאקרו-יציבותיים, זיהוי של גופים מערכתיים וכמובן הסתכלות הוליסטית על המערכת הפיננסית והקישוריות בינה. אני אחזור לזה בנושא הוועדה ליציבות פיננסית.
- שלשום, במקרה, יצא לי לפגוש את כריסטין לגארד, והאמת שדיברנו בדיוק על התיקון של קתדרלת נוטרדאם בפריז, אבל המשפט שיש פה הוא לא בהקשר הזה, אלא הוא בהקשר של תיקון וייצוב כלכלות: "The time to repair the roof is when the sun is shining." אני חושב שכרגע מצב הכלכלה שלנו הוא טוב, וזאת התקופה, באמת, לבצר עמדות. כמובן שאם בכל זאת יתרחש משבר, אנחנו צריכים להיות מוכנים לתגובה מהירה של המדיניות המונטרית, תוך שימוש במגוון כלים נוספים, ויש לנו גם כלים נוספים העומדים לרשות הבנק המרכזי ואולי גם גופים אחרים.

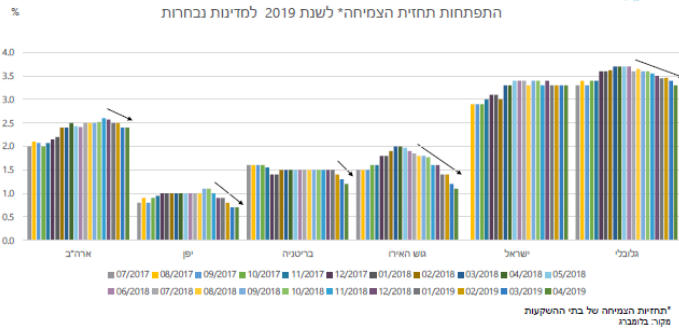
בפרוץ המשבר הפיננסי העולמי חלה ירידה חדה ומהירה בתחזיות לצמיחה בכלכלה העולמית

גם המשק הישראלי היה חשוף למצוקה הפיננסית

לראשונה מזה מספר שנים התחזיות הגלובליות מתעדכנות כלפי מטה, אולם העוצמה מתונה בהרבה מאשר ערב המשבר העולמי

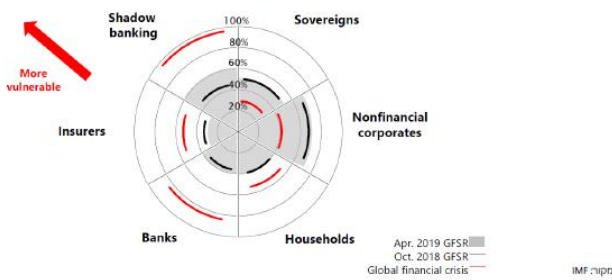

אז מה קרה בהתפתחויות בכלכלה העולמית, והאם הן מזכירות את אלו של 2008? אותו ציור מודרני, ארטיסטי, שאתם רואים לפניכם, בעצם מראה את שינוי התחזיות מ-2017 עד פחות או יותר עכשיו, לגבי שנת 2019. מה שאתם רואים, בגדול, ירידה כמעט בכל הכלכלות, למעט ישראל שבה זה נראה דיי יציב. זה המצב, יש האטה מסוימת בתחזית, אבל לאומת מה שאנחנו רואים בעולם, מצבינו, לפחות לפי התחזיות, נראה יציב. אז יש איזושהי עננה ברקע, והשאלה היא מהם הגורמים והאם יש איזושהי נפיצות פיננסית שמסתובבת ברקע.

מנקודת מבט גלובלית, מרבית הסקטורים נראים פגיעים פחות מאשר היו ערב המשבר העולמי

Proportion of GDP of Systemically Important Countries* with Elevated Vulnerabilities, by Sector
(Share of countries with high and medium-high vulnerabilities by GDP; assets for banks)

אני רוצה להראות לכם שקף מקרן המטבע. השקף הזה בעצם מחלק את הסיכונים על פני פעילות. כמו שאתם רואים, האדום מצביע על הסיכונים שהיו ב-2008. רוב הסיכונים התמקדו בבנקאות צל ובנקאות. לאומת זאת, כפי שהקרן מראה, כרגע הסיכונים הם לא שם – הסיכונים הם יותר באזורים ריאליים, כגון חברות לא פיננסיות ומדינות לא סוברניות. כפי שאתם רואים, יש כאן השוואה בין אוקטובר 2018 ואפריל 2019, וגם פה אנחנו רואים בהרעה במצב הפגיעות. ההבדל המהותי הוא שנכון שיש מינוף גבוה, בעיקר בארצות הברית, של

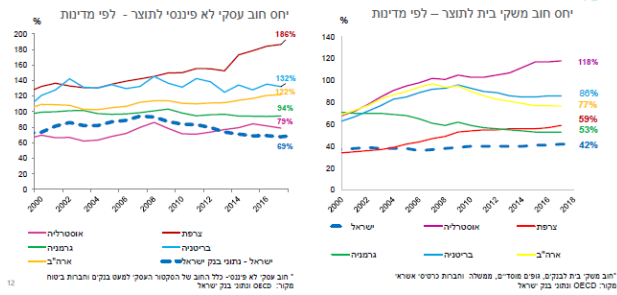
החברות הלא פיננסיות, ויש כל מני מכשירים שנשמעים דומים, לדוגמה מי שמכיר את המונח - CLOs - Collateralized Loan Obligation, כשבוחנים את המכשירים האלה הם עמידים יותר, שקופים יותר, יש בהם מערכות Seniority יותר ברורות, ולכן יש פה סיכונים, הם בהחלט מצביעים על סיכונים, אבל לא נראה שהם אלה שיביאו לנפיצות שהייתה ב-2008. יותר נראה שהסיכונים יבואו מאלמנטים ריאליים, כגון האטה בכלכלות שונות, אי וודאות מתמשכת, בעיות גאו-פוליטיות שיזרמו לאפקטים כלכליים, ואז כמובן אותם הגורמים שאני מצביע עליהם פה, ושאני מצביע עליהם, עלולים כמובן למנף את אותה ההאטה ואולי מיתון, אם יגיע. אבל זה ההבדל המהותי עם 2008, שהאלמנטים הנפיצים היו בדיוק בנקודות האלה של הבנקים ובנקאות הצל. יש פה הבדל מהותי, ומוקדי הסיכון הם קצת שונים.

אני רוצה לעבור למרכיבי החוסן הפיננסי של המשק הישראלי, ואני רוצה לסדר את יתרת הזמן שלי על שוק האשראי וצעדים מאקרו יציבותיים. אני רוצה לדבר על פיקוח מבוסס סיכון על מוסדות פיננסיים, התאמת הסביבה הרגולטורית, יתרות מטבע, ואחראיות פסקלית ארוכת טווח.

מכון אהרן למדיניות כלכלית ע"ש אהרן דוברת ז"ל

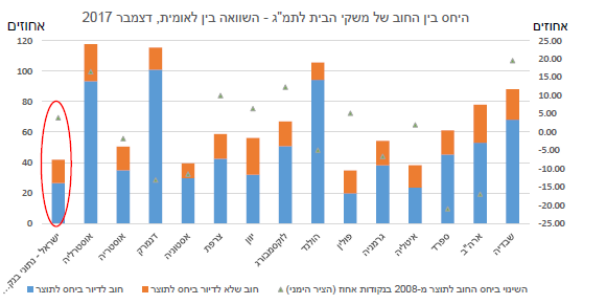

המינוף של משקי הבית והמגזר העסקי בישראל נמוכים בהשוואה בינלאומית

קודם כל, אנחנו שומעים הרבה על האשראי במשק, הוא גבוה וכיוצא בזה. אז יש לכם פה תמונה, ותמונה שווה אלף מילים. כמו שאתם רואים, הקו המקווקו זה החוב העסקי לתוצר. אני חושב שאתם רואים שמדינת ישראל נמצאת באופן יחסי לשאר המדינות בחוב נמוך, למעשה יכול להיות שהוא משקף אפילו איזושהי הטיה לכיוון זה שיש הרבה היי-טק, והיי-טק לא משתמש בחוב כמו חברות רגילות. מה לגבי החוב של משקי הבית? אתם רואים שגם החוב פה, ברמה הבינלאומית, אנחנו נמצאים בחוב נמוך, שני שלישים ממנו הוא חוב לדיור ושליש מה-42% הוא חוב שאינו לדיור, הוא חוב, כמובן, שהוא קצת פחות בטוח.

החוב של משקי הבית בישראל לא עלה בצורה משמעותית

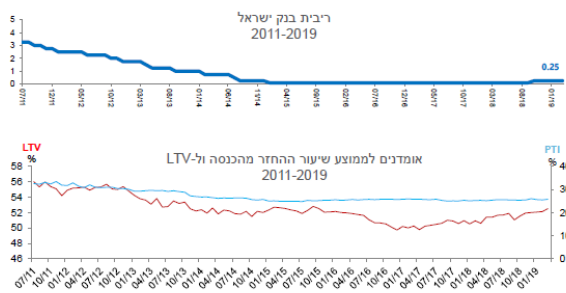

אז הנה כניסה יותר פרטנית לחוב משקי הבית. אתם רואים פה את ישראל, ומה שיש פה במשולש הירוק זה השינוי, על הציר הימני, אתם רואים ש-2008, אם אנחנו עוד פעם עושים את ההשוואה בין 2008 לעכשיו, חל גידול של בערך 4% תוצר בחוב ל משקי הבית. באופן כללי, בחוב לדיור, אתם יכולים מיד לראות שאנחנו יחסית נמוכים לשאר המדינות, ובחוב שהוא לא לדיור אנחנו נמצאים ברמה העולמית.

מה לגבי מדיניות מאקרו-יציבותית? אז כשהתחלתי ללכת לשיבות ב-BIS, אחת הישיבות התמקדה בזה. הייתה עבודה בקרן המטבע בסביבות ה-2015 ששאלה כמה מהכלכלות אכן משתמשות בפעולות מאקרו-יציבותיות. התשובה לזה הייתה מעט מאוד מדינות. אני לא יודע אם זה באמת היה מעט מאוד או שלהגיד "כן" בתשובה היה משהו שאנשים פחדו להגיד. 2018-2019, אותה השאלה נשאלה בקרב הנגידים, כולם התנדבו להגיד, כולנו עושים את זה, אז יול להיות שהשתנה משהו תפיסתי בנושא.

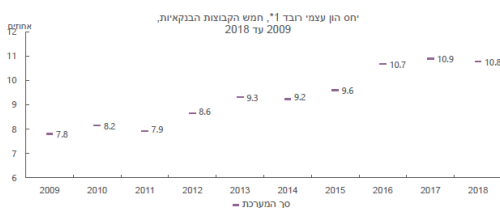
בכל אופן, בנק ישראל היה בין הראשונים התחיל להפעיל את זה, ובעצם זה עוד כלי שמאפשר לנו לשמר את היציבות הפיננסית בראייה כלל-מערכתית. הוא בעצם, כמו שראיתם, מאפשר למנוע מינוף יתר של משקי הבית, אבל להתמקד במשהו כמו שוק ספציפי בעוד שהריבית חולשת על כלל המשק.

הצעדים המאקרו-יציבותיים הצליחו למנוע מינוף יתר חרף הריבית הנמוכה

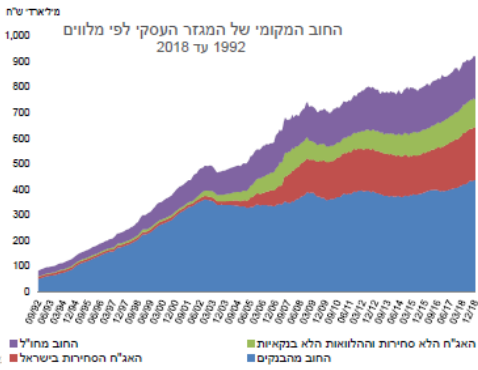
אז בשביל לתת לכם מספר אומדנים, הנה הריבית למעלה, ריבית של בנק ישראל, ויש לכם פה איזושהי צפייה יותר פרטנית באומדנים. ממוצע אומדן ל-LTV זה הקו האדום, אתם רואים שהוא עדיין מאוד נמוך גם במונחים עולמיים, והקו הכחול זה אומדן לשיעור החזר מהכנסה שאנשים צריכים לבצע, וגם פה אתם רואים שהוא נשמר בצורה מאוד אפקטיבית על פני השנים לאורך כל השינויים האלה.

הפיקוח על הבנקים פעל לחיזוק כריות ההון של המערכת הבנקאית

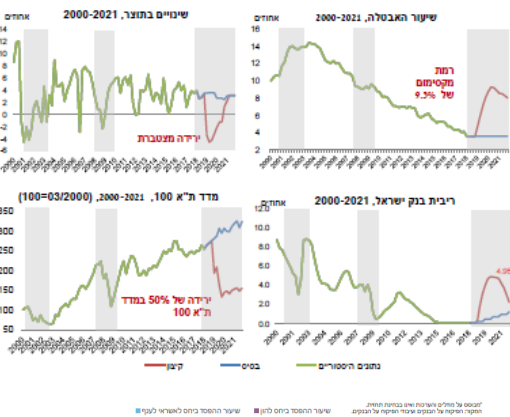

מה לגבי פיקוח מבוסס סיכון על המוסדות הפיננסיים? אז קודם כל אני רוצה להראות לכם מה קרה מ-2008 ועד עכשיו. מה שאתם רואים זה יחס הון עצמי, רובד 1. אני חושב שכולם יכולים לראות שכריות ההון של המערכת הבנקאית עלו באופן כמעט מונוטוני לאורך זמן. אני לא אכנס להגדרות של רובד 1, את זה אתם יכולים לעשות לבד כשיעורי בית.

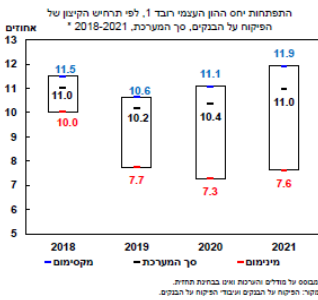
מכון אהרן למדיניות כלכלית ע"ש אהרן דוברת ז"ל

מה שראיתם זה נתון ממוצע. תמיד השאלה היא מה קורה בזנבות, והאם זה עלול להפריע. בנק ישראל עושה מבחני קיצוץ, ואני רוצה להראות לכם שני מבחני קיצוץ. האחד, בהקשר של אותו אירוע עולמי – מבחן קיצוץ שנעשה ב-2016 לקח משהו שמדמה אירוע עולמי שמתחיל באירופה, ופה בצד שמאל בשקף אתם רואים את ההתפלגות. באמצע יש לכם את הירידה שח ההון בסך המערכת, למטה יש לכם את הבנק הגרוע ביותר ולמעלה את הבנק הטוב ביותר. כמו שאתם רואים, הם עדיין עומדים בהלימות הנכונה. כמובן, זה לא שלא יהיו פה הפסדים, אנחנו מדברים פה על זעזוע דיי קיצוני.

אנחנו בדיוק סיימנו, וזה הולך לצאת בפרסום פורמאלי בימים אלה, עוד בוחן קיצוץ, והבוחן קיצוץ הזה הוא מאוד קיצוני. הוא, דווקא, בוחן שמתמקד במשהו יותר לוקאלי. כמו שאתם רואים, ושוב אני לא רוצה שאנשים יסיקו מזה שזו הדעה של בנק ישראל של מה שהולך להיות פה – זוהי בדיקת עמידות למשהו קיצוני. אתם רואים פה זעזועים רבים, ירידה של 5% בתוצר, ירידה של 50% במדדי המניות, עלייה של שיעור האבטלה למעל 9%, ירידה של מחירי הדיור ב-35%, בקיצור "Doomsday" לוקאלי. יש לכם פה את כל הנושאים האלה, ואם אנחנו עושים את אותו האבחון, וכמובן אנחנו ממש עושים את זה ברמת המיקרו, אז אנחנו רואים – לאור זה שהראיתי לכם שהבנקים בכל התקופה הזו הגדילו את כריות ההון שלהם, אנחנו שוב מתחילים

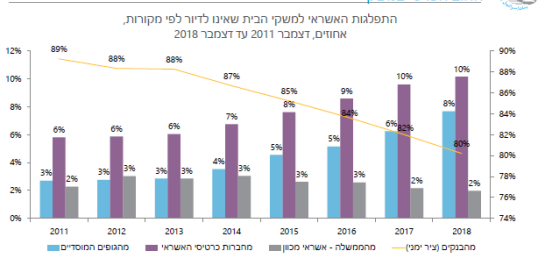

בנקודת פתיחה יותר טובה. למרות האירוע המאוד חזק הזה, גם הבנקים הנמוכים, עם הירידה החזקה ביותר, עדיין נמצאים בהלימות הון טובה שלא מצריכה איזושהי התערבות, או משהו יותר דרקוני מזה. זו תוצאה שמשקפת את הדרישות שהפיקוה הציב לבנקים בשנים האחרונות, והעבודה יחד איתם לצורך חיזוק היציבות שלהם. ני רוצה להדגיש, אלה מבחני קיצוץ, ל אף התוצאות האלה אנחנו כל הזמן ממשיכים לחשוב מאיפה המשבר הבא עלול לצוץ, ולהמשיך לנטר ולחזק את עמידות המערכת. זה לא "bullet-proof" אבל זה כמובן חלק מהעבודות שאנחנו עושים.

אני רוצה לתת לכם עוד תמונת מיקרו על מה שקורה. אנחנו שומעים הרבה על החשיפה לשוק הדיור. באותו תהליך קיצוץ, כמו שאתם רואים, הסיכון בתיק האשראי לדיור הוא דווקא נמוך ביחס לשאר האלמנטים של תיק האשראי הבנקאי, יש לכם פה פירוט, אני אעבור על זה אחר כך.

אני רוצה קצת לדבר על השינויים בסביבה הרגולטורית. שוק האשראי משתנה. הבנקים הם אינם הגוף היחיד שנותן אשראי יותר. פה יש לכם, בעצם, תמונה שמראה לכם את השינוי המהותי שחל באשראי למגזר העסקי. החלק הכחול פה זה החלק של הבנקים. זאת אומרת, על פני זמן הנתח של הבנקים ירד. הם חשופים לגופים חיצוניים, זה דבר טוב בהרבה מובנים, אבל זה גם פותח פתח להבדלי רגולציה על פני זמן. יש הבדלים באופי הפעילות של הגופים הללו, שהוא מצדיק הבדלי רגולציה, אבל יחד עם זאת, כמובן שצריך לוודא שההבדלים האלה לא יתפתחו לכדי איזושהו ארביטראז' רגולטורי מהותי, אשר עלול לייצר, בנסיבות מסוימות, סיכון מערכת.

גידול בתחרות מצד המוסדיים ומיקוד של הבנקים במשקי הבית משנה את מבנה החוב הפרטי במשק

יש לכם כאן את אותה תמונה של השינויים באשראי למשקי הבית. מה שאתם רואים על פני זמן, הקו הצהוב, זו ירידה של הנתח הבנקאי, ומצד שני אתם רואים פה עלייה של אשראי מחברות כרטיסי האשראי ומהגופים המוסדיים, וגם פה אפשר לאומר את אותם ההערות שאמרתי לגבי הניטור של ההבדלים בגישות ובצורה שהאשראי ניתן. זה חלק מאותן התובנות שאנחנו רוצים להביא לטובת הוועדה ליציבות פיננסית.

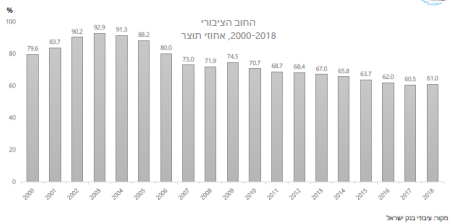
אז אם אני כבר מדבר על הוועדה ליציבות פיננסית, היא התכנסה בפעם הראשונה באפריל 2019 לאחר תהליך חקיקה דיי ממושך. כמו שאתם רואים, התפקיד של הוועדה הוא בעצם תפקיד התרעתי, תפקיד של זיהוי. אנחנו בעצם רוצים לקדם שיתוף פעולה בין ראשויות הפיקוח והגורמים המייצבים, וכמובן לבחון סיכונים מערכתיים לגבש דרכים למנוע, וגם אילו אמצעים יצטרכו להינקט, במידה ואכן יש איזשהו משבר. אני חושב שהקמת הוועדה זהו צעד מאוד חשוב, ואני בטוח שנמשיך לקדם אותה לוועדה מאוד מקצועית.

יתרות המט"ח, שמהות כרית ביטחון פיננסית למשק, הגדלו בצורה משמעותית ערב המשבר, ורמתן ביחס לתוצר נשמרה מאז

יתרות מטבע חוץ זהו עוד כר ביטחון שיש למדינת ישראל. אני רוצה עוד פעם לדבר על מה קרה מ-2008. יש פה את אחוז היתרות מהתוצר, אנחנו רואים פא שינוי שחל בדיוק אחרי 2008, ופחות או יותר היתרות, למרות שאתם שומעים שהם כל הזמן גדלות, כאחוז מהתוצר הן בעצם אחוז מאוד יציב, סביב ה-31%.

בעשור האחרון נרשמה ירידה מרשימה ומתמשכת בנטל החוב הציבורי. ב-2018 חלה בו לראשונה עלייה קלה

עד עכשיו בעצם דיברתי על הסקטור הפרטי. אין ספק שבעיקר במדינה כמו שלנו, יש הלימות בין הסקטור הפרטי והיציבות שלו, לבין הסקטור הציבורי. אי אפשר להתעלם מזה שהעלויות של הסקטור הפרטי אינן תלויות במה שקורה בסקטור הציבורי. כפי שכבר אמרתי במקומות אחרים, בישראל, לאורך השנים, חלה ירידה מאוד יפה של היחס חוב-תוצר, וזהו אכן נכס אסטרטגי מאוד גדול עבור המדינה.

בקונטקסט הזה, אני רוצה לחזור חזרה לשני משברים: משבר 2002 ומשבר 2008. המשק הישראלי זכה להמחשה, בעצם, מה קורה בשני משברים. במשבר העולמי של 2008, כאשר האיתנות הפיסקלית הייתה מאוד טובה, המשבר אפשר למדיניות הפיסקלית והמוניטרית לתמוך בהתאוששות, בעוד שבמשבר 2002, העלייה החדה בגירעון וביחס החוב לתוצר אילצה את קובעי המדיניות לנקוט במדיניות מרסנת, שזה בדיוק מה שלא רוצים לעשות בתקופה כזאת.

כיום המשק נמצא במצב טוב, חזרה לציטוט של כריסטין לגארד למרות כל הנושאים שהעלתה פה שלמה, והירידה המתמשכת הזאת בחוב לתוצר והאחריות הפיסקאלית אכן מספקות כריות ביטחון לעת משבר. כדי לשמר את הנכס האסטרטגי הזה, יהיה על הממשלה החדשה לבצע התאמות פיסקאליות. כדאי לעשות אותן כל עוד המצב טוב, היות וזה יהיה הרבה יותר קשה לבצע אותם אם תחול הרעה בתנאים הכלכליים. כפי שאמרתי, ההתאמות הנדרשות הן תמהיל של התייעלות, צמצום בגידול ההוצאות, הגדלת ההכנסות, אבל בהקשר של מה שנאמר קודם – תוך שמירה על ההוצאות התומכות בצמיחה והגדלת הפריון. למרות שהרבה פעמים נוה לשים אותם בצד, צריך להיות דגש לשמור אותם. לכן, בבואנו לדבר על התקציב בשנים הבאות, חשוב שהתוואי של היחס חוב לתוצר לא יתבדר, ולאורך זמן יחזור למגמת ירידה.

- אני רוצה לדבר על השינויים בעתיד, במערכת הפיננסית, תועלות אפשריות והשלכות ליציבות. דיברתי על ה-CLO. ה-CLO הוא בעצם מאין איגוח כזה. אם כן הייתי רוצה לראות את אחד החוקים המקודמים בזמן הקרוב אז זה באמת נושא האיגוח. בישראל ישנו קושי בקיום עסקאות איגוח. הרבה אנשים שומעים את זה, פוחדים מהעסק הזה, אפשר לעשות את זה בצורה שלא מביאה את הסכנות שהיו טמונות ב-2008. כפי שאמרתי במקום אחר, אפשר לשמור "skin in the game" של אלה שמעורבים בזה. כפי שאתם רואים בשקף, בישראל האיגוח הממוסחר לא קיים.
- ברגע שיהיה כזה איגוח, הוא ישפיע גם על שווקים אחרים. לדוגמה, אין לנו שוק של "interest rate swaps" לתקופות ארוכות. השוק הזה גם משפיע על שוק המשכנתאות. אז יש פה מערכת שלמה שתהיה מורוחת מקידום הנושא הזה.
- הדבר האחרון הוא לגבי חידושים טכנולוגיים, שמשנים את מפת ההזדמנויות. אז, מאגר נתוני האשראי, הרבה דיברו עליו, אנחנו שהוא וכל היישומים שהתפתחו לצידו – חשוב שעוד גורמים מעבר למערכת הבנקאות יהיו קשורים אליו. הבנק עובד המון בנושאי כל מני פיתוחים שקשורים למערכת הבנקאות, ואזכיר רק כמה מהם: מעבר קל מבנק לבנק שאנחנו מקווים שיגביר את התחרות ה-API, מערכת של בנקאות פתוחה שמחזקת את השליטה של הלקוח במידע הפיננסי ומייצרת עולם חדש של שירותים פיננסיים, "faster payments" – זה נושא מאוד חשוב שיאפשר מערכת דיגיטלית שתאפשר ללקוחות לבצע תשלומים והעברות בנחות, באופן מידי, ובעלויות נמוכות, ובהמשך ניתן יהיה לפתח מערכות של תשלומים נוחים שיתמכו גם בעסקאות מורכבות. לדוגמה, באוסטרליה, יש מערכת אוטוטרטאדה שיש שם גם תשלומים וגם זה מוכן למערכות "block-chain" שמביאות את העסקאות, והכל נעשה ביחד – זה ייצור עולם עסקי חדש. כל השינויים האלה מביאים תועלות, אולם טמונים בחובם גם סיכונים. בנק ישראל נחוש לתמוך בטכנולוגיות הפיננסיות, תוך שמירה על יציבות המערכת, וצמצום הסיכונים.
- הכלכלה העולמית אמנם כן מראה סימני האטה, אבל ניתוח מכלול השווקים והסיכונים אינו מצביע על רמת סיכון יציבותי הדומה לזו שהייתה ערב משבר 2008. שיעורי המינוף בישראל אינם גבוהים בהשוואה בינלאומית, והמערכת הפיננסית בישראל, כרגע לפחות, נראית עמידה. כמו שאמרתי, חשוב לשמר את השיפור ביחס חוב-תוצר, שהוא נכס אסטרטגי, ואנחנו באמת רוצים להתמקד באותם שיפורים טכנולוגיים שאומצו ושיאומצו בעתיד לטובת תועלת מדינת ישראל. תודה רבה.

Stability and Normalization in the Euro Bloc: Prof. Ignazio Visco, Governor of the Bank of Italy

- Good morning. Thank you very much for the invitation. I am very glad to be here, to participate in this conference, which comes at a difficult and uncertain juncture for the global economy, the euro area and Italy. After solid growth in 2017 and early 2018, world GDP decelerated significantly in the second half of last year. Although there are signs that the downward momentum might have stopped, in many countries economic activity remains weak. According to the IMF's latest forecasts, in 2019 the global economy will expand at the lowest rate since 2009, when it recorded a recession.

- Trade tensions, mostly fuelled by the new protectionist strategy pursued by the United States, and their effects on confidence, especially of private enterprises, are contributing significantly to this poor performance of the world economy. International trade progressively slowed in 2018, falling by 1.0% in the last quarter of the year, and recent data suggest that this trend is not going to be reversed in the short run. The progressive liberalisation of trade that has characterised the last few decades has come to a sudden halt and is being reversed in some important economies. The average tariff rate applied to imports by the United States has doubled in the last year. More generally, the system of supranational institutions and multilateral rules on international trade that have supported economic expansion after World War II is encountering serious difficulties.
- Protectionism is a response, and a wrong one, to the challenges of globalisation and technological change, but these have momentous consequences for the job prospects of workers with lower skills. In the OECD countries, for example, the rise of automation is estimated to cause a high probability of as much as one job being lost out of seven, and of three out of ten undergoing significant changes over the next fifteen to twenty years. Even though new jobs will be created, managing the transition will not be easy. Not enough has been done up to the moment to make appropriate plans for an affordable, timely, and adequate retraining of workers, to invest resources in education, and to combat poverty and inequality.
- In the shorter term, global risks are still tilted to the downside. The economic outlook remains vulnerable to persistent trade tensions, to a greater-than-expected cyclical slowdown in China, and to the possibility that the UK exits the European Union without a deal. The GDP growth decreased markedly in the euro area as well, to 1.8% in 2018 from 2.4% in 2017. The euro area is much more open to foreign trade than the US and Japan. For this reason, its business cycle is highly correlated with the international one. Dependence on external demand is especially high in Germany, where the export-to-GDP ratio is close to a stunning 50%, versus 30% in France, Italy and Spain. This, clearly, is due to integration in the global value chains, including the European ones, commonly known as the "European factory".
- The negative impact on GDP growth of weaker exports has been amplified by a slowdown in domestic demand. Since mid-2018 the outlook for investment has progressively deteriorated due to the adverse effects of increased global uncertainty on firms' confidence and capital accumulation plans, and other temporary factors which have affected the automotive industry

- Against this background, the European Central Bank's monetary policy continues to be highly expansionary. The Governing Council expects official rates to remain at their current low levels at least until the end of 2019 and, in any case, for as long as necessary to ensure the convergence of inflation towards its target of a growth rate of consumer prices "below but close to 2%" to be maintained over the medium term. Even after the first-rate hike, the Euro-system will continue for an extended period of time to reinvest in full the principal payments from maturing bonds purchased under the QE, the asset purchase programme. Last March we also decided to launch a new series of targeted longer-term refinancing operations, the first of which will be conducted next September. These operations will help to preserve bank lending conditions and ensure the smooth transmission of monetary policy.
- Our stance does not endanger overall financial stability. In the current situation, the main risks come from the weak growth and inflation outlook. As is well known, the global crisis spurred a widespread debate on whether the mandate of central banks should be broadened to formally include the preservation of financial stability. Even though the latter is certainly a precondition for price stability, this change could raise potential conflicts between the two objectives, undermining the credibility of central banks and the effectiveness of their policies. Preserving financial stability should instead be the main task of macroprudential action. The same considerations apply to regulation and micro-prudential supervision: each policy can work well only if it has clear objectives and targeted intervention tools to achieve them.
- Now, the deterioration in the international outlook has also had a strong negative impact on the Italian economy - economic activity progressively weakened in 2018, recording a slight contraction in the second half of the year. Overall GDP growth was just 0.9% last year, around half the level recorded in 2017, and all the main international forecasters expect it to decelerate further this year.
- The slowdown of activity in Germany, with which we share close economic ties, and the fall in business confidence, have been especially important factors in the weakness of aggregate demand and, especially, the marked deceleration in investment by Italian firms. We have surveys that confirm that weak capital accumulation reflects greater cautiousness on the part of enterprises in the face of uncertainty about economic and political factors, and the persistent trade tensions .
- Now, activity returned to slightly positive growth in the early months of this year. This trend could continue, especially if the global rebound in investors' confidence observed since late 2018 proceeds, but clearly this is predicated on the global economy recovering. Anyway, to fully recover the path of sustainable growth, Italy must tackle its two main structural problems, which are the stagnation of productivity observed since the 1990s and the high level of public debt.

- Italy has been growing on average by around 1 percentage point less than the rest of the euro area since 1999. This is not due to the euro having been adopted in the Euro area. It is the result of the country's delayed response to the big changes of our era: globalisation and the technological revolution. A short-lived relief provided by fiscal or monetary policy, albeit important, is not enough to solve this problem. To address it, Italy must quickly adopt a consistent growth strategy combining measures to support innovation, with those to improve the quality of human capital, and to create a more favourable environment for "Doing Business".
- Following the double-dip recession associated with the two financial crises that erupted in the past decade, the global financial crisis and the euro-area sovereign debt crisis, many Italian firms have introduced organisational changes that have enhanced their efficiency, making them more competitive on international markets. The restructuring process has been more intensive in the export sector and, as a result, domestic firms have been gaining market shares in many countries. It is a process that must continue and be supported by appropriate public policies.
- In recent years various measures have been introduced to support high-tech investments and innovative start-ups. In order to be effective, industrial policy needs stable and appropriate fiscal incentives, while the regulatory framework must be aligned with international best practices. The Italian economy has many strengths that can help support these recent positive developments: private sector net wealth is high, perhaps very high by international standards, and the current account of the balance of payments is in surplus – it has been this way for many years now, so much so that the net foreign asset position is balanced.
- But a reduction in the risk premium on Italian public sector bonds is a crucial objective. At the beginning of this week the yield differential with respect to 10-year German bonds was over 270 basis points, more than twice the level of early 2018, before the latest general elections. There is no question there is a correlation there. The premia on credit default swaps suggest that the yield differential has risen as a result of the increase in both credit risk and the risk of redenomination of bonds in a different currency – leaving the Euro. The high public debt-to-GDP ratio exposes Italy to the volatility of financial markets, and the average residual maturity of the public debt is above 7 years, which implies that, initially, the impact of higher interest rates on servicing costs is small but, if the increase in rates persists, it would inevitably weigh on expenditure. Reducing the differential between the interest burden on public debt and the nominal rate of growth of GDP – which is positive in Italy, compared with negative values in most advanced countries if not all advanced countries, with a slight exception of Japan which is very modest negative. The maintaining of an adequate primary surplus is absolutely necessary for the country.

- The transmission of higher rates from government bonds to the cost of loans for households and firms has been, so far, limited because of banks' ample liquidity and improved balance sheets, but there are signs of tension are beginning to emerge. A credible strategy to reduce the burden of Italy's high public debt in the medium term can no longer be postponed, this is something that I continuously argue with the government, as you may imagine, and the factors that are leading investors to perceive higher risks, such as lax budgetary conditions and the prevalence of transfers and subsidies over growth-enhancing measures, should be tackled.
- I'd like to also talk a little bit about the financial sector. In the euro area, banks' capital position has strengthened considerably. Between 2015 and 2018 the capital ratio of the so-called "significant institutions", which account for around 80% of the area's banking assets and are under direct supervision of the ECB, increased from 12.7 to 14.3%. In Italy it is about 13.5%. The stronger capital position of banks has been accompanied, in my country, by a substantial improvement in the quality of their assets, mainly thanks to large disposals of non-performing loans. The deterioration in credit quality recorded during the global financial crisis and the European sovereign debt crisis was due, for the most part - about 90% according to our estimates, to the negative developments in the macroeconomic outlook. As of end-2018, the ratio of NPLs, net of provisions, to total loans had fallen to 4.3% - it was 10% in 2015. In the same period, the value of net NPLs diminished from almost 200 billion to less than 190. According to the plans requested from all banks by us and the ECB, the net NPL ratio should decline to around 3% by the end of 2021.
- Notwithstanding this progress, in Italy and the rest of the area much remains to be done. There are four areas which need special attention. One is banks' profitability - clearly, there is a need to tackle the difficult challenges posed by technology. The second is the appropriate treatment of risks on the asset side of banks' balance sheets. The management of higher funding costs is also an important consideration, given the need to satisfy the new requirements on "bail-in" liabilities, these liabilities can be used if there is a problem for the banks to, somehow, to come with capital and cover the losses, and the framework for managing banking crises. This has turned out to be very complex in recent years .
- I will give a few thoughts on this because there have been a number of lessons we have learned. On profitability, the average return on equity is around 6%, is low, and is barely in line with the cost of equity in the area at large. The reasons are not only those related to the weak economy, they are also related to the fact that the role of banks in financing the economy has been diminishing for over a decade, making it difficult to increase revenues by expanding credit volumes.
- The transition towards a more market-based financial system is necessary in a modern economy. We, in Europe, are still having a share of bonds about 10 percentage points lower than in the United Kingdom and 30 points less than in the United States out of total financing. This means that banks are really prevalent in that. The market capitalisation is low, at least of non-financial companies. We have, at end of 2017, 25% of GDP in Italy, 60% in Germany, 125% in the United States.

- In order to raise profitability banks must contain costs, diversify the sources of income, and find ways to significantly raise efficiency levels. These are changes that are clearly posing novel challenges, but also provide fresh opportunities for well-managed financial intermediaries, and, clearly, today are facing FinTech, Big Tech and so on, which are offering new financial services and exploiting innovative technologies and massive amounts of data. Banks, commercial banks, have to somehow compete with these new developments.
- On the assets side, we can draw a number of lessons from our direct experience. The first concerns the treatment of impaired assets, I was talking about reduction in NPLs, there is a difference between bad loans and loans which are considered very “unlikely to pay”. They are considered equally by regulation nowadays. I think that something has to be done there, especially because as far as the “unlikely to pay” loans, probably with the collaboration of banks, one could resort to specialised operators, such as “turnaround funds”, to provide knowledge and resources to relaunch impaired enterprises. These should be taken into account, I think, by supervisory and regulatory authorities. There is a lot to do on that .
- Another lesson is with regards to, something that we have discussed with former minister Borg many times, the so-called “bank-sovereign nexus” or “doom loop”. Some have proposed that the prudential treatment of banks’ sovereign exposures be made more restrictive. These recommendations are built on the premise that a capital requirement or the assignment of a risk charge would break the link between banks and the State. But this link goes well beyond the holding of sovereign bonds. Indeed, it is the real economy that provides the most important connection: a restructuring of the public debt, like the one that took place in Greece for example, might be so disruptive that firms and households could be swept away by it, damaging the entire banking system regardless of its capitalisation or its holdings of government bonds. These proposals, moreover, overlook the stabilising role that banks, by acting as contrarian investors, can play on bond markets in periods of tension .
- The reduction in sovereign risk must ultimately come from sound government policy, as it cannot be obtained by simply shifting sovereign bonds from the balance sheet of one economic sector to that of another. This requires not only balanced and prudent fiscal policies but, most importantly, structural reforms aimed at regaining sustained GDP growth. The latter, in turn, would help make loans to households and firms more attractive, and reduce in this way the share of government bonds that are in the banks’ balance sheets.
- Now, there is also another side of assets of banks, which are the so-called “Level 2” and “Level 3” asset structure financial products, which have somehow gotten lesser attention in the past years. They are getting more attention now. They are difficult to measure, they are very risky, they are as risky, I think, as NPLs, and this is something that both ECB and us are paying a lot of attention to these days .

- The increase in the cost of funding is the third area that should not be neglected. We have, these coming years, a need to raise a significant amount of “bail-in-able” liabilities in order to fulfil the new global requirements and European regulation on loss-absorbing capacity of banks. Now these may indeed pose a difficult challenge. Regulators and supervisors have to strike the right balance between the need to set appropriate criteria in order to stop taxpayers bearing the cost of future banking crises, and, on the other hand, the need to be sufficiently rigorous. But there is a risk in persistently adverse market conditions for many intermediaries, of ultimately increasing the probability of future banking crises, especially by increasing very much the cost of funding, so a balance is needed.
- Finally, the management of banking crises. We have had a few banking crises, which became extremely politically relevant, applying a lot of tensions vis-à-vis regulators, supervisors and so on. I think we have created a framework in Europe which is, in principle, fine, but in practice is very complicated. There are responsibilities spread across a very large number of institutions, there are long delays, and so on. This is something that needs to be tackled with substantial care. In the US, the FDIC, which is a government entity whose reserves are made up of private funds, but which can activate a large line of credit with the US Treasury – has successfully managed the crisis of almost 500 banks since 2007, nobody has noticed it – 500, minimising the harm for the economy at large. It is a lesson that we have to learn also and take into account in Europe.
- As the economic prospects for the euro area are currently dominated by uncertainty, many analysts fear that should the situation degenerate into a full-blown recession or lead to deflation, monetary policy would be disarmed. This is a mistake. Central banks can rely on a wide range of instruments to support economic activity and, if necessary, the Euro-system is ready to use them all in order to fulfil its mandate. It is not only interest rates; we create money and this is something that has to be remembered. But monetary policy should not remain alone in sustaining the economy. In the absence of a common European budget, threats to the growth or inflation outlook require greater coordination of national fiscal policies, while structural reforms would provide essential help by boosting productivity dynamics.
- On the financial front, the most serious difficulties posed by the global financial crisis and the European sovereign debt crisis are now being overcome. In Italy there has been significant progress: NPLs have been halved, provisions have increased considerably and banks’ capitalisation has risen significantly, even though the legacy of the double-dip recession continues to weigh on some intermediaries .
- Today there are also risks associated with the incompleteness of the European construction. We have witnessed them since at least 2010. The standstill in the reform of economic governance, due to a mutual lack of trust among countries that developed during the crisis, is particularly dangerous at this stage.

- In the economic and financial domain, it is clear what the most immediate steps should be: completing the banking union, rethinking the management of banking crises, and establishing a well-functioning capital markets union. But, at the same time, the reasons for discontent and criticism of European institutions also require a response. We must work to restore in Europe mutual trust, enhance security, create a sense of belonging. This is something that Italy has to consider as well and play its part, but I hope that, after the forthcoming European elections, the conditions will be established for resuming the reform agenda and pushing it forward with renewed vigour. Otherwise, as the song says, "the long and winding road ... will never disappear".

פאנל: היציבות הפיננסית והכלכלית בישראל – מה למדנו ומה יש לעשות?

משתתפים:

- **מנחה: גב' ענת לוין**, מנהלת פיננסית, לשעבר משנה למנכ"ל, חטיבת השקעות ופיננסים, כלל ביטוח
- **Mr. Beaumont Craig**, IMF Mission Chief for Israel
- **מר דוד ברודט**, יו"ר בנק לאומי
- **פרופ' דני צידון**, מייסד ושותף כללי, ויולה פינטק

• **גב' ענת לוין:**

בבהלה מאימת עומר אנחנו נעשה את זה יעיל. בעוד שהחברה מתיישבים, אני רק, כרקע, רוצה לשאול האם העולם שאנחנו נמצאים בו הוא יותר יציב. אנחנו יודעים בבירור שהריביות הנמוכות בעיקר דחפו את מחזורי פשיטות הרגל "הבריאים". הם דוחפים אותו הלאה ומאריכים אותו.

אני חושבת שאנחנו בסיקליקאליות ארוכת שנים של עולם שהולך ונחלש, בעיקר במגזר העבודה. המיתון שעליו מדברים הוא מיתון שכנראה יגיע מהעובדים, שמצבם הולך ומחמיר, ועוד לא התחלנו לדבר על ה-"geek economy", שזו כלכלה המגניבה והנהדרת של אנשים שאין להם שום ביטחון תעסוקתי - כל החברה, למשל, שהם נהגי "Uber", וכמובן העלייה הבלתי-נתפשת של הריכוזיות במשקים - מספר האוליגופולים עולה לגמרי.

כמובן עוד לא דיברתי על אינפלציה של הנכסים, אבל ננסה לדבר על הדברים האלה, נדבר על מכשירים הפיננסיים קצת. אני לא יודעת כמה כל הפלטפורמות של P2P תעמודנה במשבר. סך הכל הן פרחו אחרי המשבר של 2008 ואנחנו ממשל לא יודעים אם הם יחריפו משבר אשראי או לא, ואחר-כך נשאל את עצמינו אם באמת צריך repo ואיגוח, בשעת שיא זו באינפלציה של הנכסים.

דני – באמת היה צריך את כל ה-"Austerity" הזה, ואת כל תפיסת ריסון החוב הממשלתי?

פרופ' דני צידון:

לא. קודם כל, אני שמח להיות שבו אני לא הכי פסימי. אני חושב שההצגה שלך של הדברים היא מאוד פסימית ביחס למציאות, אבל נגיע לזה אחר כך. אני חושב שמדיניות הקיצוצים הייתה מדיניות לא נכונה. אני חושב שמי שעקב יפה ובאדיקות אחרי הדברים של הנגיד, ראה מתוך זה שבמדיניות לא הייתה נכונה. מה שחשוב במדיניות זה לשמור על כושר החזר החוב, וכשהריבית יורדת מרמות של 4-5, שהייתה לפני המשבר, לרמות של 0-1, או מינוס כפי שהייתה באירופה, בחלקים מאירופה כמובן, צריך לחשב את המסלול מחדש. דיברנו על זה גם פה לפני שנתיים.

אני חושב שעשו הרבה נזק לעולם באופן שבו ניהלו את המדיניות הפיסקאלית, בהינתן זה שקרה משבר. מדיניות פיסקאלית לטווח הארוך צריכה להיות מאוד אחראית. אני מאוד מסכים עם הדברים שנאמרו פה, גם שלמה אמר אותם, גם הנגיד אמר אותם, ובטח גם צביקה יגיד אותם, אבל במשברים צריך לטפל.

גב' ענת לוי:

Okay. Craig, this is for you. The one who is speaking is Professor Dani Tsiddon. Israel is, as you know, among the countries with targeting monetary policy. Thus, it is very active in intervening in the foreign exchange market. Do you think that this approach is really supporting growth and stability?

Mr. Craig Beaumont:

So, you are asking one of the most difficult questions for an IMF mission chief, but we may see here there are three parts to the foreign exchange intervention. There is the building of reserves we saw after 2009, which was appropriate and was needed to have a strong buffer. There was the cash related intervention, which was a transition to the sovereign wealth fund and was also fine. I think the interesting thing is this "leaning against" deviations from fundamentals. The bank of Israel has done a lot of analysis. They find that the deviation works, that is that it does, in fact, help stabilize the shekel, at least for some time, so that would be a useful way to contribute to the economic stability in Israel.

What I would note, and it was very kind that Yaron showed the chart of the exchange reserves, they really doing quite stable around 30% of GDP for a few years now. So, in terms of the overall macroeconomic impact, it is not so large. Another way to see that is – the shekel has actually kept on appreciating for a number of years, so the intervention has really been about smoothing the noise rather than changing the trend. I have to put in my IMF recommendation that the shekel continues to be flexible as a first line of defence against the

types of shocks that the country is exposed to.

גב' ענת לוי:

כן. ואולי זאת הצעה למכון גם, לבדוק באמת את ההשפעה של ההתערבות הזאת.

דוד, דיבר פה הנגיד האיטלקי, וגם הנגיד שלנו, על מערכות דיגיטליות. אתה באמת רואה שהציבות הזאת יכולה להישמר עם כניסה של מערכות שהן מאוד "Disruptive"? אני לא מדברת כאן על מערכות שהן רק משרות תהליכים ומערכות שעושות את ה-"Back Office" יותר יעיל. סך הכל יש לנו היום משטבעות שמציעות Facebook, IBM, ו-JPMorgan. אנחנו רואים מכשירים חדשים נכנסים לעולם היציבותי הפיננסי הזה.

מר דוד ברודט:

תראו, באמת צריך לראות פה שני סוגי השפעות. יש השפעות של התייעלות, כלומר שיפור תהליכים ולהשתמש ביכולת הדיגיטלית לאפשר ללקוח לקבל שירות יותר טוב. במקום להיות צמוד לסניף בשעות מ-08:00 עד 13:00, יש לו 24 שעות ושבעה ימים בשבוע גישה לבנקאות, ודברים מהסוג הזה הולכים וגדלים, וזה כמובן דבר שהוא, כשלעצמו, דבר טוב. אבל יש את פוטנציאל הסיכונים באופן שאנחנו עוד לא יודעים אותם עד הסוף אבל צריך להתכונן אליהם, וזה אולי אחד הנושאים שהוועדה ליציבות פיננסית צריכה לטפל בהם.

ישנם ערוצים חדשים, שמנקודת ראות לאומית של תחרות מול הבנקים זה כמובן דבר חיובי, אבל גם הנגיד אמר את זה וגם כל מי שמתעסק בדברים האלה יודע, שרמת הרגולציה אינה שווה, וזה דבר שיכול ליצור בעיה של ארביטראז' רגולטורי שונה בין הבנקים המפוקחים מאוד שלפיקוח עליהם יש מסורת מאוד ארוכה, לבין הגופים החדשים החוץ בנקאיים וה-FinTech-ים, והדברים מהסוג הזה. הם עלולים להביא בסופו של דבר, ואנחנו עוד לא מתורגלים לדבר הזה כי עוד לא היה לנו משבר פיננסי בעולם הדיגיטלי, לתוצאות לא טובות.

מה אנחנו יכולים לראות? אנחנו יכולים לראות מצב שבו אותם גופים נותנים אשראי לאותם גופים שהבנקים חושבים שהם מסוכנים מדי, הסיכון יגדל, וכשיגיע המשבר נמצא את עצמינו במצב שבו יש כל כך הרבה אוכלוסיות שקיבלו אשראי מהגופים החוץ בנקאיים ואינם יכולים לשלם את החוב, והתוצאה תהיה, כמובן, תסכול ואכזבה ברמה האישית, ומציאות לא טובה ברמה הלאומית.

לכן, צריך להתכונן. כלומר, הדיגיטציה היא דבר טוב. כמו הרבה שכלולים ושיפורים שקוראים בהרבה מאוד נושאים, יש לזה יתרונות, יש לזה חסרונות, ואנחנו צריכים להבין את היתרונות עד הסוף ולנצל אותם, ולהתכונן לקראת החסרונות כדי למנוע את אותו משבר שאנחנו רוצים למנוע מאותו גורם.

גב' ענת לוין:

דני, בכובע אחר שלך, אתה הרי מתעסק בחברות האלה שמפתחות כל מני נושאים חדשים, אפילו נגזרות שניות של P2P וכדומה. יש לך איזושהי מחשבה על היציבות?

פרופ' דני צידון:

אני אגיד כמה דברים. קודם כל, אני חושב, שצריך לזכור את נפח התופעה. התחלת מה-P2P אז אני אביא דוגמה: נניח שמחר כל ה-P2P בעולם פושט רגל, אף אחד לא מחזיר חוב, זה פחות מאשר יום גרוע בבורסה האמריקאית. אז כדאי שנבין איפה אנחנו עומדים ולאן אנחנו הולכים.

אני משוכנע שהמערכות הפיננסיות הולכות הרבה לאט מדי, ומגדילות את הסיכון שלהן בגלל האופן בו הן הולכות לאט מדי. העולם משתנה. אנחנו, כולנו, כל יום, חיים אחרת ממה שחינו לפני עשר שנים. רק

להזכיר מה ששלמה פעם הזכיר לי, שרק לפני 11 שנים נולד ה-iPhone, פחות או יותר. כל החיים שלנו היום נראים אחרים לגמרי, והמערכת הפיננסית נראית פחות אחרת, היא נראית אחרת אבל פחות אחרת, מאשר מערכות אחרות, והמשמעות היא שהיא צריכה ללכת יותר מהר.

לפעמים נדמה שהטכנולוגיה תרוץ נורא מהר, אבל בסוף, במערכת הפיננסית מי שמקבל החלטות זה האנשים, והם הולכים לאט, וזה בסדר שהם הולכים לאט. הם הולכים לאט לפני הפיקוח, אחרי הפיקוח, לפני החלטות המדיניות, אחרי החלטות המדיניות, אנשים משנים את ההרגלים שלהם מאוד לאט, וזה בסדר גמור. אני חושב שהקצב שבו אנחנו צריכים לזוז במערכות הפיננסיות הוא הרבה יותר מהיר מהאופן שבו אנחנו עושים את זה היום, וזה ממש לא קשור למדינת ישראל. זה קשור לכל מקום, וכמובן, יש בזה סיכונים – יש סיכונים גם בלעמוד במקום. התוואי זז, ומי שיעמוד במקום ימצא את עצמו נופל לתוך בור בסופו של דבר, ולכן צריך לזוז. אני מאמין שבני אדם, בסופו של דבר, הם אנשים הגיוניים ברובם, לא כולם כמובן, והם ילכו בקצב שמתאים להם. המערכת צריכה לאפשר את זה ולנסות, לנסות ולטעות, ולנסות עוד פעם, כי מחיר של טעות עכשיו הוא מאוד נמוך.

• גב' ענת לוין:

Craig, you know that in Israel there is a lot of discussion related to competition versus stability. So, maybe we can ask the question – is the strife for financial stability some kind of hurdle to competition? How do we balance those two? How do we look at them? Because, as you know, digitalization is also a kind of competition .

• Mr. Craig Beaumont:

We see competition and stability both as important and good things. There is a trade-off, but we think it is manageable. We very much support the long list of steps being taken to promote the competition. The governor mentioned that promoting account mobility and information platform, there is a long list. They promote efficiency, they promote innovation, they could even broaden the access to financial services to people who are not being served currently.

As was mentioned before, there is potential for landing standards to be eroded, especially when there are new entrants who may not fully understand the risks they face. That type of situation can undermine the health of banks and other financial institutions. So, we think it is really important, given that risk, that there is a consistent level playing field, including for regulation. Regulation should be treating all the different institutions, whether they are new or old, equally, and the financial stability council is a key tool to keep on top of these emerging developments and to make sure that regulation is applied fairly to all the different players, including the new entrants.

• גב' ענת לוין:

בואו נדבר קצת על אשראי צרכני, אשראי לעסקים גדולים ואשראי לעסקים גדולים ובינוניים. הנגיד הגיש פה גישה רעננה, ומתייחס ואומר – תקשיבו, אנחנו צריכים להתייחס פה להעברת נכסים, איגוח, repo... אבל, דוד, בכל זאת, בנושא אשראי תחליפי לבנקים - אתה התחלתה להתייחס לזה, אמרתה שיש ארביטראז' רגולטורי. אשראי צרכני תחליפי לבנקים זה נאה לך מנוע צמיחה למשק או סיכון? אנחנו מדברים פה על יציבות.

• מר דוד ברודט:

בואי רגע נראה את ההיסטוריה. לפני עשר שנים פלוס, הבנקים היו הגורם היחיד או כמעט הבלעדי בהספקת אשראי לעסקים גדולים. היום, ב-2019, הבנקים הם פחות מ-50% מהספקת האשראי לעסקים גדולים, ראינו את זה גם בגרף שהציג הנגיד, שיותר מ-50% האחרים הם חברות הביטוח, בתי השקעות ובנקים בינלאומיים, כלומר מבחינה זו השתנה שיווי המשקל באשראי לעסקים גדולים.

עכשיו, לשאלה שלך, לגבי אשראי לקמעונאים ועסקים קטנים, וכדרך אגב אולי עוד אומר משהו על העסקים הגדולים – המעבר הזה בעשור האחרון הוא לא היה פשוט משום שהפסדי אשראי בבתי ההשקעות ואצל חברות

הביטוח היה גבוהה בהרבה מאלה של הבנקים, כלומר צריך עדין לנהל סיכונים, וזאת בעצם נקודת המוצא. מי שידע לנהל סיכונים, וזו החשיבות הרבה של בנק ישראל ושל היציבות הפיננסית, אתה צריך לתת את האפשרות לתת למישהו להחתים אשראי בהנחה שהוא יודע לנהל סיכונים. לקח המון זמן לחברות הביטוח לדעת לנהל סיכונים, ועדין הן בפיקור לאומת הבנקים, ואותו הדבר לגבי אשראי צרכני. רוצים לתת אפשרות לגורמים אחרים? בסדר, לצורך העניין, אמנם אני כרגע מיצג את הבנקאות אבל בעוד חודשיים אני כבר לא בנקאי אז אני יכול לדבר במצב לא בנקאי, אני בעד. כלומר, אני בעד תחרות, זאת השקפתי הבסיסית, אבל אתה צריך לעשות את הדברים בצורה שוויונית. אמרתי קודם לגבי ארביטראז' רגולטורי, עכשיו אומר לגבי ניהול סיכונים – מי שידע לנהל סיכונים נכון, וכתוצאה מכך ההפסדים של האשראי יהיו פחותים, זה יהיה המבחן והקריטריון: יכולת רגולציה נכונה, ניהול סיכונים נכון.

בשלב זה עדיין אנחנו לא בטוחים ביכולת ניהול הסיכונים של הגופים החוץ בנקאיים. בעסקים הגדולים יש התקדמות, בעסקים הקטנים ובקמעונאות פחות, ואני בעד – בהנחה שימולאו שני התנאים הללו, זה שוק פתוח, זה שוק תחרותי, זה שוק אפשרי, וגם בעולם הגדול, כרגע, אנחנו רואים שהדברים הללו נעשים בצעדים אמיתיים. גם מה שדני אמר מקודם, אנחנו צריכים להבין שגם הלקוחות צריכים להסתגל לדברים הללו, במיוחד לקוחות יותר מבוגרים.

יש פה פער. אנחנו נמצאים במצב של פער דורות, בין הדור הצעיר שמתרגל מאוד לדיגיטליות לדור המבוגר שפחות מתרגל לעולם הדיגיטלי, ואנחנו צריכים לראות במערכת הפיננסית, גם מצד הרגולטורים וגם מצד ספקי האשראי, איך אנחנו יוצרים את האיזון הנכון. הדברים הללו צריכים ללכת באיטיות בגללם ולא בגלל שום גורם אחר.

• **גב' ענת לוי:**

דני, אז בוא נדבר קצת אולי על ניהול סיכונים, כי יש לי הרגשה שאצל הרגולטורים, לפחות בישראל – אני פחות מתמצאת בזה בעולם, דיי "שכחו אותי בבית" בנושאי העסקים הקטנים והבינוניים. אם אנחנו מדברים על עסקים גדולים, שיש להם דירוג ואנחנו מכירים את הדירוג שלהם, ועל הצרכן עכשיו יש את חוק נתוני אשראי, אז בוא נאמר שידעו לבנות פה מודלים, העסקים הקטנים והבינוניים שהם הלב של הפעילות הכלכלית במשק, שכחו אותם.

מישהו שכח אותם ולא יודעים לדרג אותם. אתה חושב ששם דווקא הטכנולוגיה הפיננסית תכנס, BlueVine וחברות דומות כאלו, אתה חושב שהן יכנסו שם? הרי הם נכנסים בדיוק בנושאים האלו של דירוג מהיר.

• **פרופ' דני צידון:**

אני חושב שאמרת מאוד נכון שהסקטור שנדחק החוצה מהמערכת הפיננסית, בכל העולם דרך אגב, זה לא עניין ישראלי בכלל, בעשרים שנה האחרונות, העסקים הקטנים והעסקים הבינוניים-קטנים נדחקו החוצה. לפעמים בהגדרה של בינוניים מגיעים גבוה מידי - בארצות הברית אלה עד 100 מיליון דולר, ואלה לא נדחקו החוצה, אבל עסקים של 10 מיליון דולר – מיליון דולר מחזור, נדחקו החוצה לגמרי מהמערכת הפיננסית. זו תופעה עולמית, זו תופעה ידועה, וזה המקום החשוב ביותר, אולי, שבו ה-FinTech והמערכות הטכנולוגיות בעלות היכולת לעבד נתונים מהר ובאופן מדויק יכולה להביא תועלת.

עכשיו, האם להביא תועלת בתוך בנקים או מחוץ לבנקים, בתוך המערכת הפיננסית הקיימת או לידה, זו שאלה דרג 4 בחשיבות. בקלות אפשר לחשוב על בנקים, וכבר יש בנקים כאלה שמאמצים את המערכות האלה פנימה, שמביאים את הטכנולוגיה הזאת, בין אם על ידי שיתוף פעולה ובין אם לקנות אותה או בכל דרך אחרת, פנימה. מחיר הכסף שלהם הוא יותר זול והם נכנסים לתוך התהליך הזה. אם הבנקים יתעכבו, אז יבואו חברות מבחוץ, בארצות הברית רואים כבר כמה חברות שעושות את זה יפה, וגם באנגליה, במקומות אחרים זה לוקח יותר זמן כי זמינות המידע יותר נמוכה, אבל העסק הזה חייב להשתנות.

לאורך עשרים שנה הוצנו את הלקוחות האלה מהבנקים, הפסקנו לתת להם אשראי בכל העולם המערבי. זה בא מהרבה מאוד סיבות, חלקם טכניות, חלקם רגולטוריות, משחק שלם שהזיז את העולם הציידה למקום אחר, וצריך להחזיר אותם להיות שחקנים במערכת הפיננסית. הטכנולוגיה מאפשרת את זה בקלות יחסית, הייתי אומר, ואם זה בתוך הבנקים או ליד הבנקים זו שאלה של כמה מהר יזוזו הבנקים.

• גב' ענת לוין:

ואתה לא רואה ב-Big Data, במודלים החדשים האלו עצמם, שלא נבחנו אף פעם, אתה לא חושב שזה יעלה את הסיכון?

• פרופ' דני צידון:

בוודאי שזה יעלה את הסיכון. היום אתה לא נותן אשראי בכלל, מחר תיתן אשראי, העלית את הסיכון, אבל העלית גם את התשואה.

• גב' ענת לוין:

Craig, well, we won't talk about repo and securitization and whether it's stabilized, I think, unless you have any take on that regarding SMEs ?

- Mr. Craig Beaumont:
No, not really.

• גב' ענת לוין:

אוקיי, אז אני חושבת שהנושא שמעניין מאוד את כולנו זה באמת הוועדה ליציבות פיננסית. הוועדה התכנסה בפעם הראשונה, ואנחנו בפתח תקופה מאוד מעניינת שבה ישנן כבר שיחות או מחשבות על עצמאות רגולטורים, האם תישאר כשהייתה. אז דוד, אמרתה שאתה "מוריד את הדרגות" עוד מעט, אתה מחר צריך להמליץ לוועדה ליציבות פיננסית. אילו נושאים הייתה שם בפתחה? דיגיטציה, הבנתי, זה אחד, מה עוד?

• מר דוד ברודט:

אני חושב שהוועדה ליציבות פיננסית היא חשובה גם בדיון הזה, וגם בדיונים שהיו לפנינו הבוקר, ואנחנו מבינים שכמות השחקנים שנכנסים לצד הפיננסי הולכת וגדלה, ולכן צריך משהו שיסתכל על התמונה ההוליסטית. מי שיסתכל בתמונה ההוליסטית יבין טוב יותר את הסיכונים המאקרו-יציבותיים של המשק הישראלי או כל משק אחר שיש בו וועדה ליציבות פיננסית, וזאת המטרה, כי המציאות שבה יש לנו רגולטורים שונים שלפעמים מדברים ביניהם טוב ולפעמים לא מדברים ביניהם טוב – זה קורה כי זה אנשים, צריך למסד את הדברים בשיטות יותר מסודרות, וזה תפקיד הוועדה הפיננסית.

עכשיו, ציין הנגיד את הנושאים בהם הם רוצים להיות, מש שנקרא "מתריעים בשער", רוצים לראות בהם סימני אזהרה בשווקים השונים, וכמי שמסתכל על התמונה באופן כללי – יש לו באמת את הצד של הרגולציות השונות של השחקנים השונים: הראשות לנירות ערך, הראשות לשוק ההון, הראשות לפיקוח על הבנקים וגופים אחרים, אבל יש פה גם את הרצון לתאם את המדיניות הפיסקלית והמדיניות המונטרית ביחד, לראות את התמונה בסך הכל.

אז אין ספק שזה גם מטרה ראויה, גם תכלית ראויה, וגם אני חושב שאלו אנשים ראויים, וסדר היום, כפי שהציג הנגיד, מבחינתי זה בסדר גמור, אז אני רוצה לראות את הפרקטיקה – איך הם מתרגמים את כל אחד מהפרמטרים שישנם, מבחינת הסיכונים, מבחינת ההזדהרות, מבחינת הפוטנציאל של הסיכונים, לאיזושהי משנה מסודרת, להעביר את זה למדיניות ואחר כך יש את המערכת הפוליטית, שכמובן היא יכולה להיות נעלמת בהבנת התהליך הזה.

• גב' ענת לויין:

So, Craig, let's try to be less polite, maybe, because – you know, the last cable report might mean something about financial advisors and regulation independence. Can you give us your take on that?

- Mr. Craig Beaumont:

Thanks. Let me follow up on the financial stability council, just briefly, next. It's the typical work of analysing the risk, heterizing the risks, and that side of things. The very big challenge is to take decisions, as a committee, as a council. I work on Sweden as well, and they have a financial stability council, and it has not always been easy because each member is very independent. That may be the real challenge in making a financial stability council work – how to really coordinate.

On the Cabel report, IMF has reviewed the banking supervision twice in Israel, recently. In 20125 we said it's generally stringent and in-line with international standards, and in 2016 we said it's very rigorous, comprehensive, exceeding, in many respects, standard practices. We saw that in the global financial crisis, where so many banks failed or had significant challenges, Israel came through with nothing like that. So, we think that the starting point in Israel is really very solid, and at the same time, parliament certainly has a right to monitor whether the banking supervision is exercising its powers effectively .

We understand that the bank of Israel is already reporting substantially to the public and the parliament, but going forward, we are looking to discuss with the bank and with others where there might be some areas for strengthening it even further, drawing on practices in other countries. We think there is a need to find this right balance between the parliament having enough information to do its mandate to monitor supervision, while at the same time the supervisors are still operationally independent and can do their job and keep up the good work of protecting financial stability.

• גב' ענת לויין:

So, balancing, it's all about balancing between independence and political world?

- Mr. Craig Beaumont:

I think it's defining what information is needed by the parliament, and what information is needed that should not be shared, to make sure that the supervisor can keep doing its job so the mediation continues.

• גב' ענת לויין:

So, you are less concerned. I think I read an article that you wrote, that you said Independence of the bank might be in some kind of danger through politics, but I think it was you who said that, so after that if you could respond on that I'd be very happy.

דני, איך אתה חושב שצריך לעבוד?

• פרופ' דני צידון:

אני אגיד משהו שחורג קצת מהדברים שהנגיד אמר. אני חושב שמה שחסר, קודם כל בכלים של הוועדה זה התמודדות עם מצבי משבר. בתור אחד שבתפקידי הקודם, ישב על הברזים במשבר, אני יכול לספר לכם סיפור שאני תמיד מספר במילים קצת יותר הריפות בציבורים יותר קטנים. מדינת ישראל ניצלה מנקודות מרכזיות במשבר בזכות זה שהיו המון ימי חג ביום ראשון. אז מי שרוצה לבנות היום את המדיניות הפיננסית העתידית של מדינת ישראל על זה שימי החג היו בימי ראשון, שיתאם את המשבר הפיננסי הבא עם הזמן בו החגים היהודיים חלים בימי ראשון. מי שלא, צריך לתת הרבה יותר כוח לוועדה הזאת, ובעיקר את הכוח להחליט ברגע מסוים מי לוקח את המושכות. האם זה ראש הממשלה? האם זה הנגיד? האם זה ראש הממשלה והנגיד? זה לא יכול להיות שום דבר שהוא פחות מזה, כי כל מקום שהוא פחות מזה משאיר את ניגודי העניינים המובנים והנכונים לימות חול.

יש ניגוד עניינים מובנה ונכון בין הרגולטור שאחראי על היציבות הפיננסית, קרי – בנק ישראל, לבין הראשות לנירות ערך. זה טוב שניגוד העניינים הזה קיים, הוא רק לא יכול לעבוד ברגע של משבר. ברגע של משבר צריך להיות משהו שמחליט. הכלי הזה הוא דבר כל כך חשוב, והוא חסר מאוד במדינת ישראל, ועד שזה לא יתוקן, ועד שזה לא ימומש, המכשיר הזה הוא נכה לחלוטין ולא מספק את התמורה.

לגבי השאלות האחרות, מה צריכה לדעת הכנסת, מה צריכה לדעת המערכת הבנקאית ואיפה צריך לעבור הגבול? אני חושב שהניסיונות של הנייר הזה שיצא מוועדת קבל להזיז את קו הגבול, הם כמו ניסיונות אחרים להזיז קווי גבול אחרים, ואולי יותר גרועים.

דיון עם הקהל:

פרופסור ליאו ליידרמן, היועץ הכלכלי הראשי, בבנק הפועלים ואונ' ת"א

- תודה עומר, תודה לצביקה ולמכון על ההזמנה להיות כאן. יש נושא שלא הועלה לדיון והוא בכותרות כל הזמן, ב-"New York Times", ב-"Financial Times", בכל המקומות האלה, וזה הסיפור של סין-ארצות הברית. אתמול הצטרפה לזה אנגלה מרקל, כשאמרה שאירופה צריכה להתאחד ולגבש את עצמה מול סין ומול ארצות הברית. רבות החברות הישראליות, בתחום הטכנולוגיה ובתחומים אחרים, שמקיימות ותלויות בעסקים, וזה חשוב לנו גם במאקרו, גם עם סין וגם עם ארצות הברית. הסינים מאוד עוזרים לנו ונוכחים פה, גם בנמל אשדוד, חיפה, ברכבת התחתית, תנובה ומקומות אחרים. אני חושב שיש פה איזו שאלה אסטרטגית, מה אנחנו כמדינת ישראל, ומה מבחינת המגזר העסקי הדילמות שיהיו במצב הזה.
- מאוד ממליץ על מאמר של לארי סאמרס אתמול ב-"Washington Post", בו הוא בעצם אומר שהמתיחות במלחמת הסחר היא לא מלחמת הסחר, זו מלחמה על הטכנולוגיה. זו מלחמה על עליונות בטכנולוגיה, וזה כולל בתוכו, והבוקר ראינו את ההודעות של טראמפ בנושאי וואווי והאמברגו על חברות טכנולוגיה בארצות הברית וכו'.
- אני חושב שכל האקסוגני הזה עבד בשבילנו מאוד יפה בשנים האחרונות, וזה נושא שאולי מבחינת המכון שווה התייחסות, לא נפתור את כל הבעיות היום, אבל אני חושב שזה נושא אסטרטגי גם ברמת המאקרו וגם המיקרו.
- משפט אחד לנושא של תקציב המדינה: אני חושב שיכולה להיות ביקורת על זה שהמדיניות הייתה אולי מרסנת פה ושם, אני לא כל כך מצטרף לביקורת הזאת, ואני רוצה להדגיש למה. קודם כל, השאלה היא איפה חורגים ועל מה מוציאים. במבט קדימה, כאשר אני רואה פה ממשלה שעלולה להיות עם 28 שרים, ואני שואל את עצמי האם החריגות וההרחבה הפיסקלית תבוא לכיוונים שאתם ממליצים, שאנחנו ממליצים, תשתיות וכל הדברים האלה, או שזה יבוא לכספים קואליציוניים ודברים נוספים שספק יתרמו לפיריון ולצמיחה, אז אני חושב שאנחנו ככלכלנים צריכים להרים את הקול שלנו ודווקא כן להיות אלה שמדברים לא רק על הסך הכל, אלא גם על ההרכבים. תודה.

מר סבר פלוצקר, הפרשן הכלכלי הבכיר של ידיעות אחרונות

- אני רוצה לומר שלא רק הגנרלים אלא גם הכלכלנים מתכוננים למלחמות שכבר היו. אני ככה עוקב אחרי הדיונים במוסדות פיננסיים בינלאומיים, ואני שואל את עצמי – חברים, איפה אתם חיים? אתם לא רואים מה שמתרחש כנגד עיניכם? הרי הסיכון הגדול ביותר, המרכזי לכלכלת העולם היום הוא הגל הפופוליסטי הלאומני השוטף את כל העולם. באמת את כל העולם, מטורקיה עד סין, מרוסיה עד ארצות הברית, מפולין עד ברזיל, ממלזיה עד בריטניה, ועד מקומותינו כמובן, עד אלינו. עכשיו, הפופוליזם הלאומני, לפחות לדעתי, הוא הסיכון המרכזי לא רק הפוליטית הליברלית, שהיא סימנה את העולם מאז נפילת הקומוניזם לפני שלושים שנה, הוא גם יהיה המקור למשבר העולמי הבא. אני חושב שצריך להתכונן לזה. אני חושב שמי שלא רואה את זה טומן ראשו בחול, וממשיך לחשוב על מאזנים, על יציבות פיסקאלית ופיננסית. עם כל הכבוד, צריך יום אחד לבוא ולאומר מה יקרה עם באמת השיטה שהתרגלנו אליה תתפרק. אם, מה שקורה היום, למשל – הזכרתה את זה קודם, העימות בין ארצות הברית, במקורו הוא לא עימות על טכנולוגיה. במקורו זהו עימות בין שני פופוליזמים לאומנים. היום סין עלתה על דרך של פופוליזם לאומני וארצות הברית עלתה על דרך פופוליזם לאומני. אומרים אוב, זה לא נורא, יש זמן, עוד לא קרה שום דבר. באמת, בטורקיה גם חשבו ככה, עד שמר ארדואן נכח לדעת שקרה מה שקרה.
- אני רוצה לומר כך: לפני שנתיים אמרתי כאן, ורובכם לא הסכמתם איתי, שפער הפיריון בין ישראל למדינות הסמוך לא ייסגר כל עוד ימשך הכיבוש. אני רוצה לאומר היום עוד דבר – לדעתי, כתוצאה מעליית הפופוליזם הלאומני, בעולם כולו ואצלנו, המשבר הגלובאלי והישראלי הבא הרבה יותר קרובים ממה שחשבנו.

ד"ר חדווה בר, המפקחת על הבנקים

- אני במשפט אחד, רק על הנושא של ארביטראז' רגולטורי, שהפאנל דיבר עליו. אז, אכן יש פה שינוי מאוד גדול בשוק, ויש הרבה יותר שחקנים חוץ בנקאיים, שפועלים במתן אשראי צרכני. אני רוצה להמחיש לכם שמאגר נתוני האשראי שבנק ישראל בנה עלה לפני חודש, ויש כבר 15 גופים חוץ בנקאיים, לא בנקים, שנותנים אשראי ונרשמו לתת מידע ולהשתמש במידע של המאגר, וזה משקף בעצם את ההתפתחות הזאת, ואנחנו חושבים שזה יתגבר כי המאגר עצמו ייתן מידע ויוריד את החסם. על רקע זה, אני לחלוטין מסכימה עם מה שנאמר פה בפאנל, שחייבים לוודא שבסיכון שנובע מארביטראז' רגולטורי מנוהל, ואנחנו עושים צעדים.
- אז דבר אחד זה, כמובן, הוועדה ליציבות פיננסית שהתכנסה בפעם הראשונה, ומתוך מה שראיתי כשותפה בוועדה אני יכולה להגיד לכם שנראה לי שזה בהחלט ייתן איזושהי ראייה הוליסטית וסנכרון בין המפקחים שיסייע בניהול סיכון כזה.
-
- דבר שני – אנחנו, ראשות הפיקוח על הבנקים, וראשות שוק ההון, קיבלנו החלטה לכתוב הוראה משותפת לכלל הגופים המפוקחים בנושא אשראי צרכני, שהעקרונות יהיו זהים, כך שכשבנק נותן אשראי וגוף חוץ בנקאי נותן אשראי, יהיו עקרונות יותר דומים, וזה יצמצם את הארביטראז' הרגולטורי. ככל שנצמצם את הארביטראז' אז נהנה מהתחרות שהדבר הזה מביא.

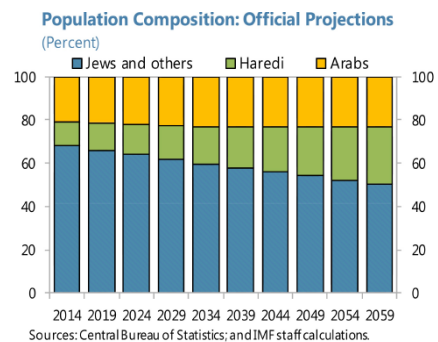
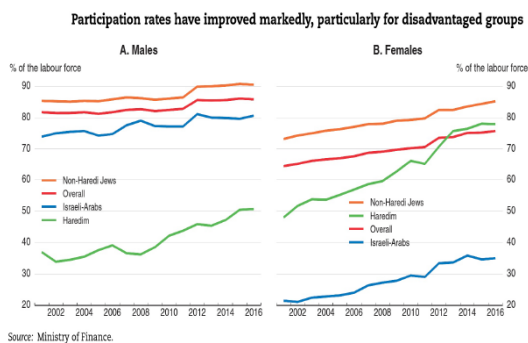
מושב שני (חלק ראשון): השקעות ומנועי צמיחה - מאקרו

Can Israel become Sweden - Mr. Anders Borg, Former Swedish Minister of Finance

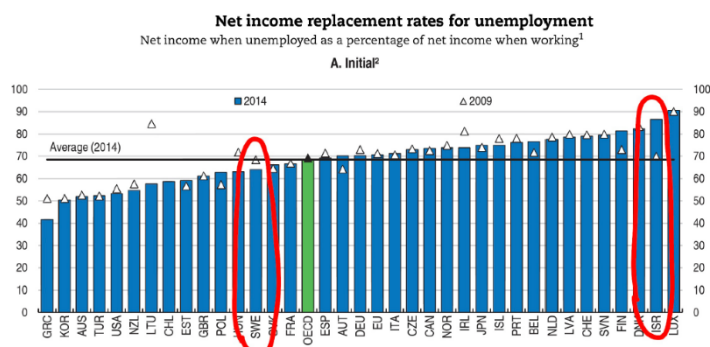
- Thank you very much for inviting me to Shlomo and Zvi. I am really happy being here. I always feel like home-coming here in Israel, and I also want to extend a thanks to the bank of Israel because in my 8 years as a finance minister, Zvi and Stan Fisher were very good advisers. I had very regular contact with the bank during that period got very good advice, so I'd also like to offer thanks, in retrospect, to the bank of Israel.
- I would obviously try to give you a few words on how I perceive the risks for Israel and the opportunities. I think there are some very severe challenges that Israel has to stand up to, in terms of demographics, labour participation and, particularly, productivity. My conclusion would be that there is a need for a comprehensive reform package, based on educational reform, based on labour market reform, welfare state reforms and obviously also deregulation and investment.
- If you look at Israel and Sweden in many respects the countries are quite similar. We were in the 80's and early 90's in a deep problem. We have had long periods of low growth, and then, through very extensive reforms, the two societies have really transformed themselves and have become the star pupils of the digitalized, globalized, modern economy. It is pretty clear that some of these factors are quite similar. Both of these countries went through reforms. We have a very stringent macro-economic frameworks that have created price stability, and also proved a framework for fiscal policy. Both of the countries are also pretty successful when it comes to being a part of this new global tech economy.
- Just to give you a scene-set of where we are coming from. Sweden had 0 real wage grow from 1970 to 1990 - a long period of currency volatility, high inflation, increasing debt, and quite rigid labour market that really didn't produce a good environment.
- What we've done is basically making very broad-based reforms works. We have a very tight framework - the ministry of finance and the department of finance have a very strong position in the government context in Sweden. We have probably one of the tightest fiscal frameworks in the Europe, and it has delivered. During the crisis, I was able to keep the debt level at 40%, even if we did demand stimulus of some automatic stabilizers and direct programs of some 10% of GDP.

- What we done over the last 20 years is to transform the labour market. Today, it is, probably, one of the most flexible ones. There are challenges, but we've done a substantial reform of our tax system, so if today you are a low-income earner or middle-income earner, you pay less taxes than the OECD average, even if we have a relatively high tax level in general.
- The reason for this is to support and have driving forces for labour force participation, because we know that low-income earners have much higher elasticity in participation rates than other groups, so it is very important to have strong incentives for people to enter and stay in the labour market.
- We have done a very radical reform to our pension system. Today, if you look at the OECD data, one of the most correct ones. So, if you stay at the labour market, your pension is increasing quite substantially, and it is also, to a large degree, a funded system, where people are also allowed to save, particularly at the stock market.
- We have done a very comprehensive overhaul of our welfare system. Today, most of the support system, be it for early retirement, sickness benefits, or unemployment, are quite tight. The eligibility criteria are tough and, in most cases, there are strong driving forces to be on the labour market. So, we have very comprehensive welfare systems, but they are built to reinforce the labour force activity.
- We've also done a quite substantial overhaul of the wage setting process. It used to be quite disorganised and chaotic, and today we have a very stringent process, where the export industry sets the norm for wages, and all the other union areas are negotiated so that they are not coming about the level. That system has been tested many times, but it has been very stable and robust, and it worked very well to provide a framework for competitiveness.
- We also have had a huge undertaking of increasing employment in the service sectors, particularly household services and in restaurants business, where we used to be quite underemployed with people, and today it is actually quite a large contributor to overall employment.
- We've also done quite extensive reform on our taxes system. It used to be that entrepreneurs left Sweden very early on, and now they are staying and reinvesting, because the tax regime is one of the most entrepreneurial-friendly that you could have in Europe. There is no wealth and inheritance tax, and there have also been very extensive reforms to increase competitiveness in almost all domestic sectors.

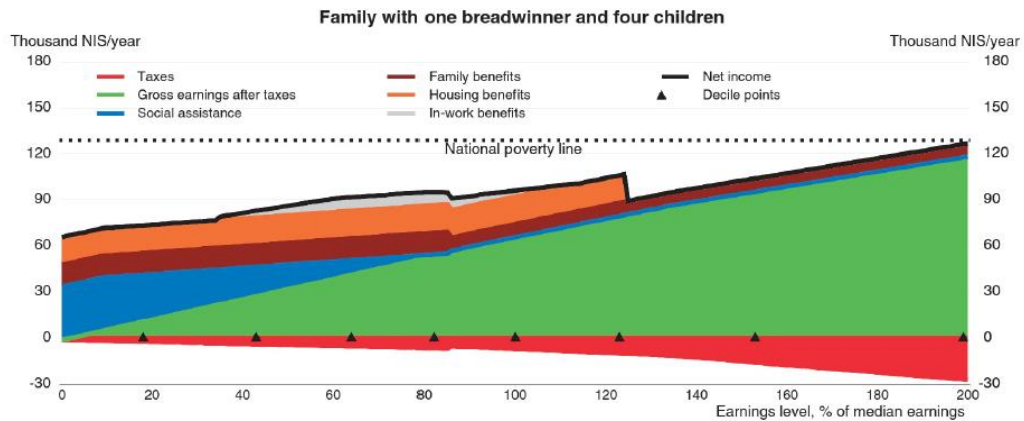
- Having said this, it is also quite clear that Israel and Sweden are now facing quite tough challenges. Productivity has come down in both countries, it is quite a challenge going forward, because it is pretty obvious that productivity is the essence of the economic policy, and we also have a long-term labour supply issue that is in common. Sweden, today, has around 10% of the population with its roots in the middle east, and that part of the population is probably going to grow up to 20-30% looking forward. So, there are some long-term supply issues that are also quite similar.

- So, what is the challenge for Israel? You've probably seen these graphs before – they are from the IMF, article 4. It is pretty clear that labour force participation from ultra-orthodox men and also from Israeli-Arab women are too low. It's very low, and given that composition of the population in Israel is changing, with the Haredi communities growing quite rapidly, this is going to be a very important long-term challenge. It is also quite clear that these groups have a quite different educational patterns, so there is a risk that in the long run this will have a huge impact on the productivity. I think the bank of Israel's annual reports are indicating that the long-term cost for Israel is a sustainable growth level at well below 1%, which is a very large challenge - it really implies that the improvements in living standards is going to be quite meagre, and that obviously is a increases the risk for discontent and populism and so forth.

- Why is this the case? Well, if you look at the Israeli welfare society, it is pretty clear that there are strong support systems and a tax system that creates and contributes to poverty traps.

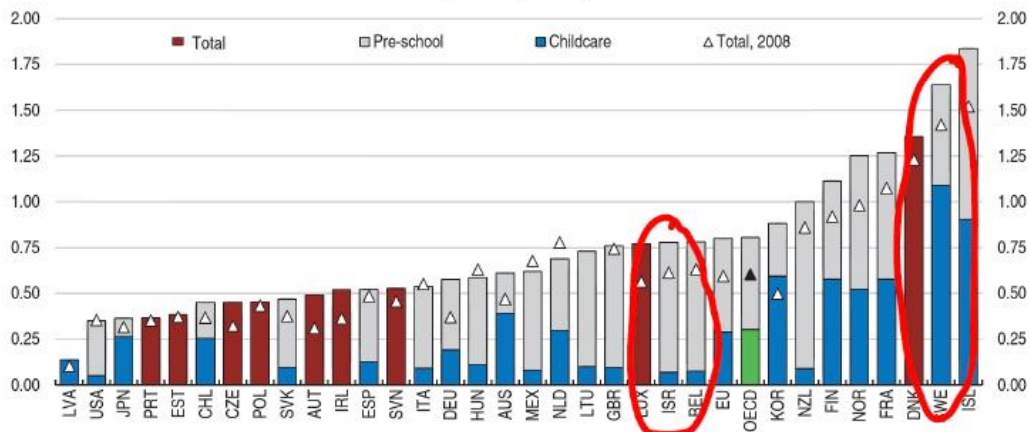
This is from the OECD report on Israel, and what you can clearly see is that if you are a family with one breadwinner and you have many children, the income level that you need to come to before it is actually sustainable to be in the labour market is very high. There is a big risk here that the welfare systems are contributing to the long-term problem of Israel on labour supply. Also, quite surprisingly, Israel is actually quite high in some of these welfare systems when it comes to net replacements, even compared to Sweden.

- From my point of view, this is one of the biggest challenges for Israeli society. Obviously, labour force participation is a very complex phenomenon: it has to do with culture, it has to do with attitudes, but there are also institutions that matter. For example, the labour market, education, the tax system, social security, employment protection. All of these institutions add up to how much labour participation you have, and if there are cultural norms that are pointing towards lower labour force participation, it is pretty obvious, to my mind, that then the other institutions should be clearly formed in a way that would contribute to participation in the labour market.
- When you look at the Israeli system, it is pretty clear that taxes here are quite low, but it is also clear that, when you look at the OECD chart, that there are some tax contributions here. It's also quite clear that, if you do the comparison, the earned income tax credit that is operated here is very small. The Swedish earned income tax credit is 10 times bigger than the Israeli one. We have constructed it in this way to give very strong incentives for people at the bottom end to be on the labour market, so that the tax level should be particularly low when you are working half time, when you work at the service sector or if you have a weak attachment to the labour market, or have to work at jobs that are less rewarding and where you don't have a career opportunity - so it is pretty clear that Israel can do some improvements here.

- I also think that it is a big issue that Israel is underspending on child care, and that is for two reasons. If you have big differences in educational level, you also have different inheritance in education and child care can compensate for that. Early child care training, particularly with a strong emphasis on Hebrew knowledge, so people that come into the labour market have good training and therefore don't have a language barrier, that super important.

Public expenditure on childcare and early education services¹

As a percentage of GDP, 2013

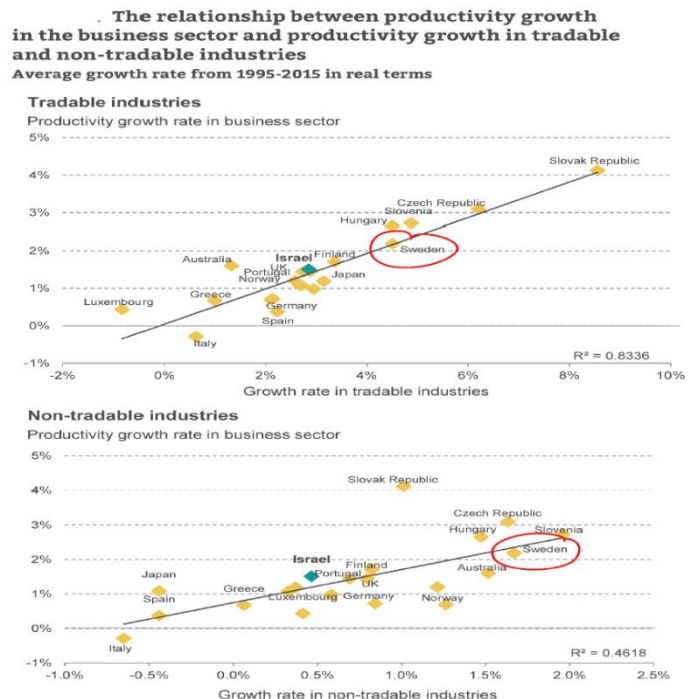
1. Childcare expenditure covers children under three enrolled in childcare and children between the ages of three and five enrolled in pre-school. Childcare refers to formal day-care services, such as day-care centres and family day-care. Pre-school includes kindergartens and day-care centres which usually provide an educational content as well as traditional care for children (ISCED 0 under UNESCO's classification system). Local government spending may not be properly captured in the data for federal countries. For Austria, Czech Republic, Denmark, Estonia, Ireland, Luxembourg, Slovenia, Poland and Portugal, the data cannot be disaggregated by educational level.

Source: OECD, Family and Social Expenditure Databases.

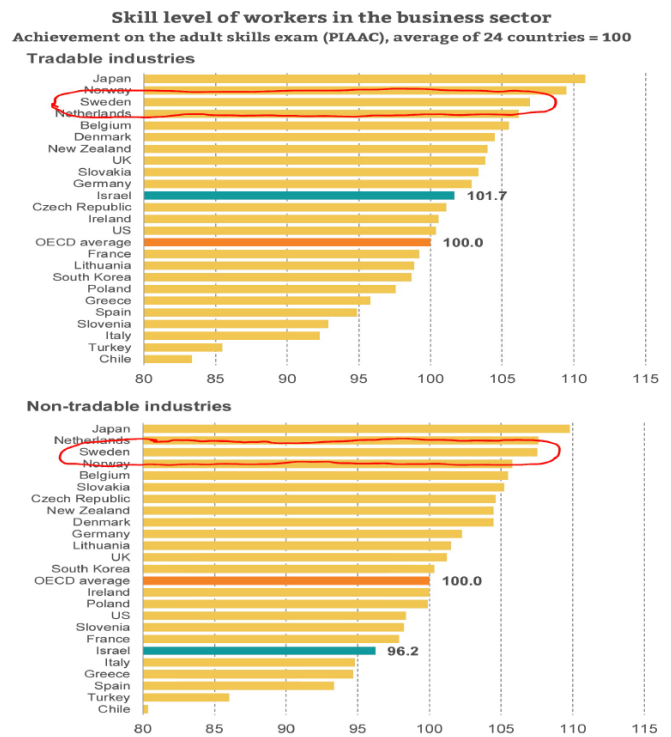
StatLink <http://dx.doi.org/10.1787/888933456344>

- A big difference between Sweden and Israel is that it is much more profitable for a secular woman to go into the labour market in Sweden, and the big difference there is that we provide free child care, of high quality, that is under the condition of labour force participation: you get it for free if the women are working. That is actually a very strong incentive to be on the labour market, because parents want their children to have good education, and therefore it is reinforcing the pattern. Secondly, it is also freeing up the opportunity to work, so it is education and labour force. I would argue strongly for a broad-based child-care reform.
- We also have very generous maternity benefits, but those benefits are also conditioned on previous income and labour force participation. So, if you have been educated, go into the labour force, then you can stay home for a period with your children, take care of them, and you can divide it between men and women, but its conditioned on you having been already established on the labour market. Many parents want to have that, but it also comes with a price, and the price is that you first have to establish yourself on the labour market and be actively working.

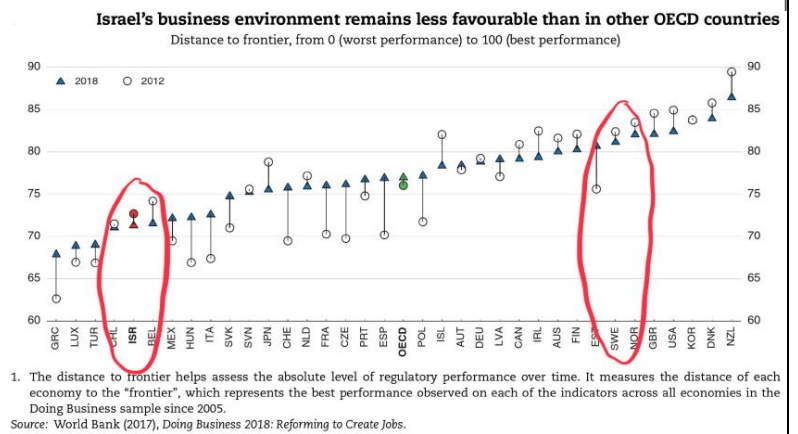
- These types of reforms, I think, will take some time in Israel. It is a big undertaking because, basically, you need to rework most of your benefits and tax systems, but it is extremely important, and I can tell you from the Swedish experience that the elasticity and effects of these reforms are very high – women and low-income earners are very sensitive to economic incentives, and if you do these reforms it can have a big impact on labour force participation.
- The second part I want to speak a little bit about is productivity. Israel has a strong high-tech sector, but overall productivity in Israel has been quite disappointing, and I think it has been reinforced due to crisis, and if you look at the bank of Israel's long-term projections, they have a total factor productivity assumption of 0.4%. That would imply that in 20 years incomes would increase 10%. If you have instead 2% - incomes would increase in 50%. 0.4% in terms of total factor productivity is basically pre-industrial time, and is basically stagnation. If you have these kinds of levels in the long-term, you will be a stagnant society, and that is fine for Switzerland or Japan, but it is not fine for Israel, because you are a country that still should be converging upwards. Dealing with social issues is much easier if you do it on the backdrop of raising income.
- Here we have a chart that is indicating productivity in different countries in the tradable sector and the not-tradable industry, and what you can see here is that Israel is doing pretty well when it comes to the tradable sector, partly due to the high-tech's part, but when we look at a non-tradable sector there is a huge difference. What you can see here that Sweden has the same productivity growth in tradable and not-tradable sectors, while Israel has a very low productivity growth when it comes to the non-tradable sector.

- There are two main factors behind this. One is the educational level. The Swedish work force is better trained in the Israeli one, also in the tradable sector, though the difference is not that big. But if you look at the Swedish educational level and the Israeli in the non-tradable sector, you will see a huge difference. This is also important because the standard theory is that you have labour mobility between those sectors, but that labour mobility has to imply that people can actually transfer from one sector to the other, and that is very difficult if you have this type of very large educational barrier. It is also pretty clear that you want to increase the productivity, it is education for people that are at the lower area that is super important. So, one factor, again, has to do with education reforms and labour force participation. You need to train the people here much better. You have to spend more money on education and more money on active labour market measures, so that people that are in the labour market have better skills.

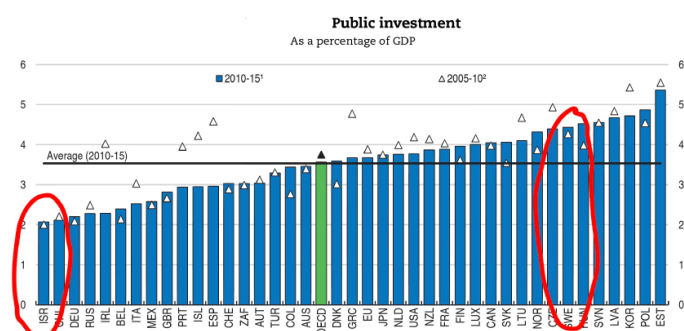

- The second issue is actually the business climate. Israel has a good business climate, it is nice, many entrepreneurs are praising it, but there is a huge potential for improvement here. This is the OECD data for business climate, and if you dig into this what are the differences between countries like Sweden and Israel?

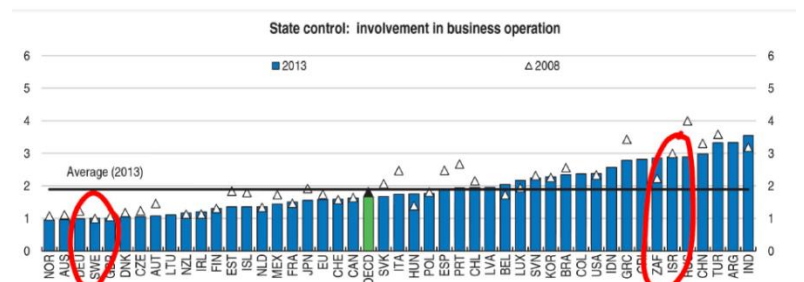
- The big difference is regulation. We deregulated, particularly the retail sector, banking, transport, telecommunication, household services and basically the better part of the domestic sector. So, the graphs that I showed you, good productivity from 1995 to 2015 - that's true for Swedish domestic sector, but it wasn't true before 1995. It is a result of two decades of very systematic deregulation of the domestic economy. Particularly on retail, I think, it is a huge barrier. I think Sweden has the least regulated retail sector, while Israel has among the highest regulated retail sectors, and that is particularly costly in terms of consumer prices, and it is also important because it is a large sector in terms of employment.
- I can't say which sector you should start with - I am an economist from Sweden, and I am not familiar with all the details. My point here would be to do it very systematically. We invited a cooperation with the world bank, to go through all the economic sectors in Sweden and to come up with solution and ideas, because their "Doing Business" team has a very deep and detailed knowledge of where the regulatory costs are highest. A government here should absolutely set up a long-term work on deregulating domestic sector. It is not easy and it is not simple, because it is a big question - there are conflicts of interest when you deregulate these types of sectors, but it has to be done, and it has to be done over systematically, over a long period. I would suggest that a commission that really works through how to deregulate the domestic economy is a high priority.

- The second issue with productivity, if you see education and regulation, it is also clear that the Israelis are underspending on public investments. The gap between Sweden and Israel is huge - it is almost 2% of GDP, and it is an annual investment, so over a 10-year period it is a 20% of GDP difference in investments. I travel to Israel every year, and for me it is pretty clear that you have huge investment gap. Why isn't there a subway system in TA? Why is there no fast train to Jerusalem? Why isn't there a standard quality of roads that you can have without congestion? Why are there no congestion fees? Why aren't you introducing these congestion fees to finance new roads and new infrastructure? It is a puzzle to me. This is a young country, it is only 70 years old, how can you not invest in your infrastructure? That is a priority - to build for a future that you have to do. It also has to be done systematically, so it's not only about raising the level of infrastructure, but also about prioritising based on cost-benefits analysis and where you'll really have the rewards in terms of economic profitability, in terms of the projects. It has to be transparent, and it has to be done, but at arms-long distance from the political port-belly, otherwise there is a big risk that you lose a big part of its effect.

1. Average 2010-14 for Chile, New Zealand, the Russian Federation and Turkey; 2010-13 for Mexico.
2. Average 2006-10 for Turkey.
Source: OECD, Economic Outlook Database.

StatLink <http://dx.doi.org/10.1787/888933456570>

Source: OECD, Product Market Regulation Database and Koske, I., I. Wanner, R. Bitetti and O. Barbiero, (2015), "The 2013 Update of the OECD Product Market Regulation Indicators: Policy Insights for OECD and non-OECD Countries", OECD Economics Department Working Papers, 1200/2015; OECD-WBG Product Market Regulation Database for Argentina, Colombia and Costa Rica.

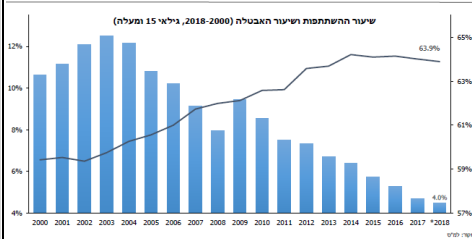
StatLink <http://dx.doi.org/10.1787/888933456428>

- To try to sum this up and give you my perspective, I think almost always a comprehensive strategy for reform is important. Because, if you do the deregulation, the labour market reforms, and education reforms, they reinforce each other. It is easy for people to become mobile if they have the skills, and if you have the driving forces it is more likely that they will move, and also if you also then open up the economy. It is quite likely that you will have a long period of lower inflation, because deregulatory reforms have big impact on price level in the short term, and that would open more for support from demand in terms of the long period of low interest rates, and I think, probably also with an impact on the currency. The appreciation of the Shekel is a problem for the export sector, and part of that is because inflation has not been allowing the central bank to be expansionary enough. So, I think it is important to do this in a structured and comprehensive manner, that you combine the reforms to get the best effects. If you only do deregulation, or if you only do labour supply reforms, the impact will be weaker.
- From my perspective, this has to be taken seriously. If you look at a long-term outlook for Israel, the demographic is a huge problem unless you change labour force participation, and the productivity levels are very low. This is a country that has been a shining light in North-African and Middle-East region, the only one that has been really strong in growth, but if you want to remain that way you have to do reforms. You can't have the economy growing below 1% and still remain an example for others. Thank you very much for listening.

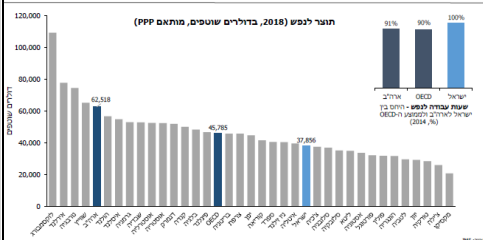
השקעה בתשתיות ותקציב המדינה - מר שאול מרידור, הממונה על התקציבים במשרד האוצר

- צהרים טובים לכולם. אני אשתדל, ממש ב-15 דקות, לתת לכם תקציר של הכיוון שאנחנו מקווים שהממשלה החדשה, שהיא בתהליכי הקמה, תלך אליו בכל מה שקשור לתחבורה. אתייחס בכמה נקודות, בכל זאת, למצב הפיסקלי, כי אי אפשר בלי, אבל רק בע"פ, בלי שקפים.

שוק העבודה בסביבת תעסוקה מלאה

עובדים יותר אך מייצרים פחות - הפריון נמוך בהשוואה בינלאומית

- אגיד כמה דברים כלליים – אחד, אסטרטגיית הצמיחה של ישראל בשני העשורים האחרונים דיי הגיע לכדי מיצוי. אתם רואים את זה באחווה הצמיחה, הרבה מדברים על זה. חלק מזה נבע מזה שחלק לא מבוטל הגיע מצמצום הוצאה ציבורים כאחוז מהתוצר. אנחנו, בשנים האחרונות, הגענו למצב שבו מבחינת מדיניות הממשלה כבר לא כל כך מאמינה בכלי הזה, והגענו לרמות דיי נמוכות ביחס לאיפה שהיינו ב-2002. אנחנו בסך הכל במצב טוב – שוק העבודה בסביבת תעסוקה מלאה. אני חושב שהגרף הזה הוא כמעט מה "Text Book" - של מה שאפשר לקוות בכלכלה צומחת.

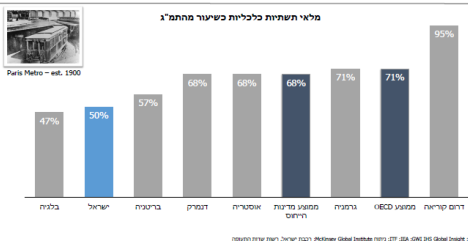
- אנחנו, ודיבר על זה גם מר בורג, עובדים המון ומייצרים פחות. אנחנו עובדים הרבה שעות, זה הגרף הימני למעלה, אבל הפריון שלנו הוא פריון יחסית נמוך.

לפני שאגיע לאפיקי השקעה, אגיד מילה על המצב הפיסקאלי ועל איפה שאנחנו נמצאים. אנחנו לקראת שנה מאתגרת. 2019 היא שנה שאנחנו באמצעה, אנחנו נעשה בה מהלכים כדי להתחיל להתכנס, אבל השנה המאתגרת יותר וגם החשובה, בעיני, היא 2020 – שנה עם תקציב חדש וממשלה חדשה. אנחנו מדברים כרגע על פערים די גדולים, בסכומים שלא הכרנו בשנים האחרונות, שצריך לכנס בתקציב 2020. המשמעות תהיה, בליט ברירה, גם בצד ההכנסות וגם בצד ההוצאות, והדברים האל יגיעו לממשלה החדשה. אנחנו נציע, כמובן, סט פעולות שצריך לעשות, אבל אני רוצה לתת "ספוילר" – קל זה לא יהיה. כשאגיד עוד רגע מה צריך לעשות, כל מה שצריך לעשות חייב להיעשות בתוך מסגרת פיסקלית מאוד אחראית. מסגרת בה, אחד, קובעים מהי תקרת הגרעון ועומדים בה, שניים, התקרה הזאת צריכה להתייחס, בין היתר, ליחס החוב-תוצר של ישראל, שהרבה מאוד שנים הורדנו אותו ובשנה האחרונה, 2018, וגם השנה אנחנו בכיוון אחר, פחות טוב, של עלייה, ואנחנו צריכים לעצור אותו כמה שיותר מהר ולחזור לעולם ה-60%. זה עולם שהכלכלה הישראלית צריכה להיות בו, אני חושב שרוצה להיות בו, וכך אני מקווה שנעשה. כמובן, את כל הדברים נציג לראש הממשלה ושר האוצר לכשהממשלה תקום, ואני מניח שאתם תקראו פה ושם בעיתונים.

אני אגיד רק, השנה אני והחשב הכללי עובדים מאוד בצמוד כדי שגם בשנה הזאת, מעבר לצעדים הפיסקליים שנעשה, נעמוד ביעד ההוצאה. זה אתגר לא פשוט לאור הגרעון שאנחנו נמצאים בו עכשיו, אתר קוראים את הנתונים שיוצאים מדי חודש, אבל אנחנו עובדים ביחד ואני משוכנע שנוכל לאתגר הזה. אנחנו לא נעמוד בתקרת הגרעון, אבל אני מקווה שנגיע למספקים שיביאו אותנו למחוזות טובים. אמרתי, עוד פעם, השנה החשובה היא 2020.

אני חוזר עכשיו על מה לעשות עם הכסף, בהנחה שיקשיבו לנו, והצלחנו לעשות את מה שאנחנו רוצים וזה לכנס תקציב לתוך מסגרות סבירות. אנחנו חושבים שאין אלא להשקיע בפיריון וצמיחה, ואני מסכים עם כל מה שנאמר פה ע"י שר האוצר השבדי לשעבר.

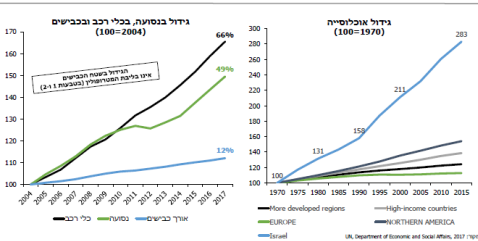
מלאי התשתיות הכלכליות בישראל נמוך מאוד בהשוואה בינלאומית

אני אדבר יותר על תשתיות, ובתשתיות אני רוצה להסביר את מה שהוא אמר פה, הוא דיבר על זה שמשקיעים פיות כל שנה – זה המלאי, והמלאי הזה הוא מוטה לטובתנו כי לנו לא היה מטרו כמו בפריז ב-1900, והמלאי הזה הוא מהשנים האחרונות כי בסוף אנחנו מפחיתים הון, והמלאי שלנו הוא מאוד נמוך ביחס לעולם.

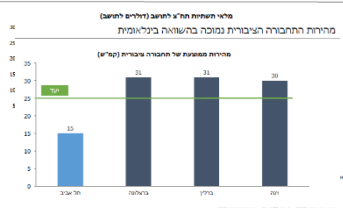
העלות המשמעותית ביותר היא גודש בתחבורה, למרות שיש לנו בעיות אחרות גם בתחומים האחרים וצריך לטפל

ההשקעה בכבישים לא נתנה מענה לגידול בנסוה ובביקוש לרכב פרטי

גם בהם. הגרפים האלה מראים שני דברים – האחד שאי אפשר לפתור את העניין ברכב. לא בכבישים ולא ברכבים. צד שמאל אתם רואים את הנשואה והרכבים עולים הרבה יותר מאורך הכבישים בישראל. צד ימין, ואולי הוא חשוב כשמדברים על מטרו ולמה חייבים לעשות מטרו, גידול האוכלוסייה בישראל לא דומה לשום מקום אחר. כשאנחנו מסתכלים על המטרופולינים בישראל, אי אפשר להסתכל על מטרופולין גוש דן היום ולהגיד "זה שלושה ומשהו מיליון איש". זה מטרופולין שמהר מאוד יהיה שמונה ועשרה מיליון איש, וחייבים להתייחס אליו ככזה גם בבדיקות שאנחנו עושים.

עד היום השקענו בתחילת פחות ממדינות מערביות אחרות

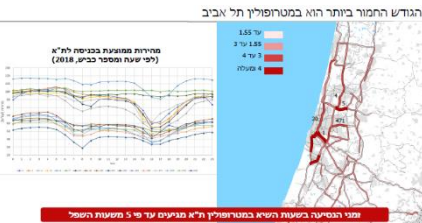
לא השקענו בתחבורה ציבורית – זו האמת. לא השקענו מספיק. אלה הערים הישראליות מול ערים דומות. דרך אגב, לא בחרנו רק ערים מאוד מפותחות, גם כאלה שהמטרופולינים קטנים בהם. אנחנו משקיעים מעט מאוד לתושב. הפער בהשקעה נאמד בכ-250 מיליארד שקל, שזה סכום מאוד מאוד גבוה, וצריך להתחיל לסגור אותו.

- מה שנקרא ה- "You can't fool the economy", וזה בא לידי ביטוי בכל המדדים. אנחנו במהירות מסחרית מאוד נמוכה במטרופולינים – 15 קמ"ש לאומת 31 קמ"ש במטרופולינים דומים, אנחנו במעט מאוד אנשים שמוכנים לקחת תחבורה ציבורית כאמצעי לנסוע לעבודה, לנסוע לכל מקום.

- אתם יכולים לראות את המספרים בכל המקומות האחרים. עוד פעם, לא לקחנו רק את הכי טובים – הממוצע באירופה הוא כ-40%, אנחנו לא יכולים להיות בעולם שבו בתל אביב רק 11% או 14% משתמשים בתחבורה ציבורית בתור אמצעי.

- חלק מהבעיה היא בגיוון, ובעיקר בהיררכיה. בישראל כמו בישראל, אנחנו נוקטים בגישה ה- "יהיה בסדר", אז אין היררכיה. יש רכבת ישראל, היא גם נוסעת בין מטרופולינים, וגם נוסעת בתוך תל אביב, ארבע תחנות – כל קילומטר תחנה. תסתכלו על העולם – לא תמיד זה קורה ככה. יש היררכיה מאוד ברורה בעולם במה עושה איזה כלי, והכלים האלה משלימים זה את זה, ואם אנחנו לא נשכיל לעשות את זה יהיה מאוד קשה להביא פריזון מתוך הדבר הזה.

- זה מטרופולין תל אביב המטרופולין העמוס ביותר שלנו, גם האחרים לא במצב טוב, אבל הוא ללא ספק במצב הכי גרוע. מה שאתם רואים פה זה את הכבישים הכי קשים בשעת שיא, ואת ה "V-Shape" האלה של הכבישים השעות העומס – כל מני כבישים שנכנסים לתוך המטרופולין. פי 5 זמן לוקח לנו להגיע ממקום למקום בשעת עומס בתל אביב מאשר לא בשעות השיא, וזה כמובן בעיה מאוד קשה שפוגעת בפריזון ובסוף שמה את כולנו בדרכים הרבה יותר.

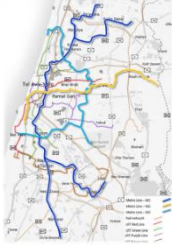
- קצת סיכום, אנחנו גם משקיעים פחות וגם רואים פחות באופן לא מפתיע, אבל לפעמים אנשים מופתעים מזה. אי אפשר לצפות שלא נשקיע ויהיה פה בסדר – אם אנחנו לא משקיעים, אנשים לא משתמשים בתחבורה הציבורית, זה דיי ברור, וכשהם לא עושים את זה אז המהירות יורדת מאוד.

- קצת על למה זה חשוב לנו: ההערכות שלנו מדברות על בערך 40 מיליארד שקל עלות משקית כתוצאה מהמצב התחבורתי שלנו, זה יאמיר לאזור ה-70 מיליארד תוך עשור, וזה אקספוננציאלי. אפשר לעשות את התרגיל, אבל תאמינו לי שזה עולה הרבה יותר ככל שהזמן עובר. דרך אגב, כאן צריך להגיד – הרוב המכריע לא מגיע מטעונות דרכים, ולא מזיהום אוויר. הוא מגיע בעיקר מאובדן הזמן שלנו כנהגים בכבישים.

- שני צדדים שצריך לטפל בהם - אחד, צד ההיצע, ואחד צד הביקוש. אגע בשניהם ממש בקצרה. בצד ההיצע, אנחנו חייבים לפתח הסעת המונים טובה, ולא – קו רכבת אחד מירושלים הוא לא הסעת המונים, הוא קו רכבת ראשון במערכת שצריכה לכלול כמה קוים, שאם היא תהיה כזאת, ויחברו אליה כמה אוטובוסים שיזינו אותה וכו', אז אפשר יהיה לקרוא לה "מערכת הסעת המונים". קו אדום בתל אביב או קו אדום בירושלים איננו מערכת הסעת המונים. הדבר השני, והוא נוגע בעיקר לטווח הקצר, אנחנו חייבים להתחיל לנהל ביקושים. אי אפשר לצפות שיותר ויותר אנשים יכנסו למטרופולין הזה כל בוקר, לא ישלמו כלום, ויהיה בסדר - זה לא יעבוד, זה פשוט לא יעבוד.

פיתוח מואץ של הסעות המונים בת"א

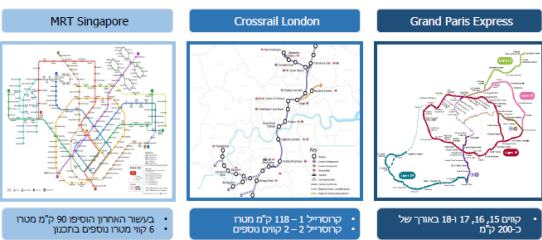
- 3 קווי מטרו (כ-140 ק"מ)
- 3 קווי ריק"ל (כ-95 ק"מ)
- רכבת – מסילות 4, 5 ו-6 באילון

התוכנית שלנו, בגדול, מדברת על שלושה קווי מטרו בתל אביב, אתם יכולים לראות את המפה, אני מניח שאתם רואים שם כל תחנה ותחנה. שלושה קווי רכבת קלה - הראשון, כמו שאמרתי, בבניה - הראשון מתוך שלושה קווי רכבת קלה מתוך שישה קווי רכבת בסך הכל, ותגבור מאוד גדול של קו אילון, שבעצם מעביר רכבות. מי שלא יודע, היום החסם המרכזי של רכבת ישראל, חוץ מקרונות שייפותר תוך שנה, הוא חוסר היכולת לעבור באילון עם יותר רכבות. הדבר הזה כמובן משפיע, מי שבנה פה את מערכת הרכבות, עשה עבודה לפני ועזב - זה המנדט הבריטי. הם העבירו את זה אז דרך אילון, אני לא חושב ששיערו אז שאילון יהיה איפה שהוא נמצא היום, אבל זה כמובן אחד החסמים הגדולים שיש לנו.

אנחנו לא היחידים שעושים את זה. אחת ההערות שאנחנו שומעים לאחרונה היא שאנחנו, כאגף תקציבים, מקדמים את עולם המטרו ואת ההשקעה המסיבית במערכות המאוד כבדות האלה, וזה השקעות של 1900. אם עכשיו אתם נכנסים לזה, אני אומר בצורה מאוד ברורה - אין ברירה. אני מאוד אשמח לטכנולוגיות חדשות פורצות דרך אחרות, שיביאו אותנו עוד עשרות שנים למקום אחר. הלוואי. דרך אגב, מכונת אוטונומית בהקשר הזה לא פותרת את העניין, היא בסך הכל מושיבה אדם עד ארבעה ברכב, זה לא אותו דבר.

גם מטרופולינים עם מערכות מפותחות וניהול ביקושים ממשכים להשקיע במטרו

כבדי להקים מטרו באופן מוצלח צריך מסגרת חוקית ייעודית

דבר שני, גם העולם עושה את זה, והינה שלוש דוגמאות, ויש עוד הרבה אחרות. העולם המערבי המתקדם משקיע היום הרבה מאוד במערכות הסעת המונים. בדרך כלל זה בהרחבה שלהן כי הן כבר קיימות, אבל הדברים האלה קורים בסכומים די משמעותיים.

כדי לעשות את זה אנחנו צריכים מספר דברים. אחד, אנחנו צריכים מסגרת חוקית ייעודית. מי שחושב שבישראל 2019 אפשר להחליט ולהקים מטרו תוך עשר, חמש-עשרה שנה, בלי לשנות וכמעט להפוך על הראש את המערכת החוקית הקיימת כדי לאפשר את זה, לא מכיר לא תכנון, לא תאום תשתיות, ולא ביצוע בישראל. כדי לעשות את זה חייבים לשנות את העניין ולתת למטרו הזה, אם תרצו, קו מעבר ירוק. עוד פעם, לא המצאנו כלום - העולם עושה את זה. יש לנו פה שתי דוגמאות, ויש עוד הרבה אחרות, לזה שהמדינה מתגייסת. בישראל, דרך אגב, זה קרה בכביש 6, בזעיר אנפין, פה זה דבר יותר מורכב והוא חייב לקרות. אני מקווה שנביא אותו ממש בחודשים הקרובים.

הדבר השני זה חבילת מימון. הכסף לא יבוא רק מתקציב מדינה. הכסף יבוא, בין היתר, ממימון בתוך המטרופולין - גם מבחינת צדק חלוקתי, וגם מבחינת היכולת לממן. אנחנו רואים בעולם, בדרך כלל, באזור ה-50/50, 50% מתקציב, 50% ממסים שמשמעותם היא לכידת ערך של האזור או המקום שנהנה מהמטרו

בכל מני דרכים: על הנדל"ן, על העסקים, דרכים שונות ומשונות. אני לא אעשה "ספוילר", אתם תראו מה אנחנו מציעים, זה ייקח כמה חודשים, אבל אני מבטיח שזה יגיע. אבל כן, אני אומר חד משמעית, דבר ראשון - כל בנית הרכב בסופו של דבר, החלק הממשלתי, יהיה בתוך התקציב ותחת תקרת גרעון, נקודה. הדבר השני הוא שבערך 50% לא יבוא מתקציב, הוא יבוא מלכידת הערך שתהיה במטרופולין כתוצאה מזה שהוא יקבל מערכת של הסעת המונים טובה ומתפקדת.

- קצת מספרים. אנחנו מדברים על מערכת מאוד יקרה, אנחנו מעריכים רק את צד המטרו באזור ה-150 מיליארד שקלים, אבל התועלת השנתית הישירה כבר בשנים הראשונות היא באזור ה-16 מיליארד שקלים, וזה בלי להכניס פנימה את התועלות העקיפות מזה שאנחנו מפנים את המטרופולין וחוסכים הרבה מאוד ביכולת גישה לעסקים. זה כמובן יכפיל את יכולת הקיבולת בכניסה למר הזה, וזה יאפשר את הדיור והרבה מאוד דברים שאנחנו רוצים בהתחדשות עירונית. בסופו של דבר, המדינה הזאת היא מדינה קטנה. אנחנו, ככלל, למעט מקרים שבהם אנחנו פותרים בעיות דיור כמו עכשיו, רוצים לראות הרבה מאוד התחדשות עירונית ולצופף את האוכלוסייה. אין לנו הרבה שטח לבזבז, אם תרצו, ולכן הדרך לדבר הזה עוברת, בין היתר, במערכת הסעת המונים תקינה ומתפקדת.
- לסיכום, שלושה דברים עיקריים צריכים לקרות: האחד הוא תיעדוף בתקציב המדינה, אמרתי לכם - יש מסגרות ואנחנו נתכנס אליהן. הדבר השני הוא להבין שהדבר הזה צורך כסף. החדשות הטובות לתקציב הקרוב הוא שלתקציב הקרוב זה לא צורך הרבה כסף, אבל בראייה ארוכת טווח אנחנו מדברים על מיליארדים רבים שצריכים להיות מוקצים לתחום הזה וצריך להבין את זה ולהחליט שזה מה שקורה בתקציב, וזה עדיף על דברים אחרים שאנחנו עושים, כי לא תהיה ברירה, ובסוף נצטרך לתעדף. צריך גם להבין שבתחבורה אנחנו לא עושים "גם, וגם, וגם". אנחנו נעשה את זה במקום כבישים, ונעשה את זה במקום כבישים כי זה הדבר הנכון למשק. אי אפשר להגיד "לא, לא, לא", ניגע בכבישים כי צריך גם עוד נטיב באילון, וכו', וגם עוד מערכת הסעת המונים" – בעולם של סדרי עדיפויות ושל תקציב מוגבל יהיה פה תיעדוף. הדבר האחרון במימון הוא, כמו שאמרתי, לכידת ערך קרקע, דבר מקובל בכל העולם המערבי שיאפשר את בניית הרכבת.
- הדבר השני הוא מיקוד – אנחנו חייבים למקד את עצמינו בהקמת הסעת המונים. משרד התחבורה, משרד ראש הממשלה, משרד האוצר – זה הפרויקט, בסדרי גודל, שהמדינה עשתה עד היום ותעשה, אני מניח, בשנים הקרובות, וצריך להתכוונן אליו ולשים את המערכות שם, וכמובן לנצל את התשתיות בטווח הקצר בצורה יעילה יותר. לעשות תחבורה ציבורית טובה יותר בטווח הקצר, ולעשות שיטות שונות, אני לא אגע בזה עכשיו למרות הרצון של חלק מהאנשים בשורות האחרונות לשמוע, שיאפשרו לנו לנצל יותר נכון את התשתיות ולגרום לאנשים לעבור לתחבורה הציבורית.
- הדבר האחרון – אם אנחנו רוצים שהדבר הזה יקרה בזמנים שיאפשרו לזה להשפיע על 2030 ועל 2040, אז אנחנו חייבים לתת לדבר הזה "אור ירוק" חקיקתי. זה דבר מאוד מורכב. הוא נודע בזכויות פרט וזכויות קניין והמון דברים נוספים. אם מישהו חושב שהכי קל לי, כאגף תקציבים, כי אני יושב בחור של הלירה, להגיד – רוצו, כמה כסף שצריך לתת למטרו – ניתן, רק אל תשנו את החקיקה – אני מבטיח לכם שלא תהיה בעיה תקציבית, אבל גם לא יהיה מטרו. המטרו הזה יקום תוך שלושים, ארבעים שנה. כמו כל הפרויקטים הגדולים והמסיביים בישראל, כדי לעשות את זה אנחנו נצטרך חקיקה שתיתן "אור ירוק", ואנחנו נשים תקציב כדי לאפשר את הדבר הזה. תודה רבה.

אסטרטגיה כלכלית להשקעות במשק - פרופ' צבי אקשטיין, ראש מכון אהרן למדיניות כלכלית, דיקן ביה"ס טימוקין לכלכלה, המרכז הבינתחומי

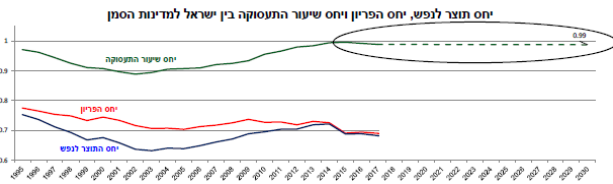
- קודם כל, צהרים טובים, I would like to thank Dominica and Andes for coming, thank you for joining us and thank you, governor Visco, coming especially for the conference. אני רוצה להודות לכל הקהל המצוין שבא, ולדיון. לא תאמנו עמדות, אבל כנראה שאנחנו כלכלנים שקוראים את אותם הנתונים ומגיעים כמעט לאותם המסקנות.
- הניתוח של מכון אהרן מתחיל מהפירמידה ששלמה הציג לכם בתחילה, וכמו שנאמר הבעיה המרכזית של המשק זה תוצר נמוך ב-30% מזה ארבעים שנה, יחסית למה שאנחנו קוראים לו מדינות סמן, הממוצע שלהם, ושבדיה היא אחת מהן. אלה שש מדינות דומות לנו בגודל, מבוססות הון אנושי, ונמצאות במקום יותר טוב מאיתנו גם בתוצר לנפש, וגם ברמת העוני הם בערך מחצית מאיתנו.

- כשמסתכלים על הפירמידה, אנחנו במצב אדום בקצה, והיא מהווה איזושהו ביטוי וויזואלי למודל מאקרו כלכלי מאוד רחב. אנחנו נמצאים בעולם של תוצרים נמוכים ברמת ההון האנושי. אנחנו בהצלחה ענקית של הנושא של תעסוקה יחסית לאיפה שהיינו, אבל יש לנו עוד צעד קטן למשך קדימה. אנחנו נמצאים בקטסטרופה בכל הנושא של הון, השקעות פרטיות, פתיחות לסחר – אנחנו נמצאים בקלות עסקים, כמו שהוצג קודם, במקום קטסטרופלי, ובתשתיות פיזיות, כפי שנאמר, במקום רע מאוד. נקודה נוספת שאנחנו באמת נמצאים במקום רע מאוד זה הנושא של חדשנות ותחרותיות, גם בירידה ביצוא כמו שהציג שלמה, בפתיחות של המשק, אבל בעיקר בכל הנושא של הדיגיטיזציה, ICT, של המשק. במצב המאקרו כלכלי למטה אנחנו במצב יציב. יש לנו סימן שאלה, אבל אני סומך על שאול ועל רוני שידעו לרסן את ההסכמים הקואליציוניים.

- לאן המשק הולך? זה כבר נאמר, אבל אני רוצה להראות לכם את הניתוח של מכון אהרן. למעשה, איפה נהיה ב-2030? אם מסתכלים ב-10 השנים האחרונות, צמחנו יופי – 3.5% לשנה. אם אנחנו משווים אותנו למדינות האלה, אז אתם רואים שלמעשה שמרנו על מקומנו כאן ביחס לתוצר לנפש. חזרנו להפרש של ה-30%. אבל, כפי שנאמר, למעשה שלוש-רבעי מהצמיחה באה מגידול בשעות העבודה. יחסית להם, הגענו בערך לשיעור שעות העבודה והתעסוקה כמו במדינות הללו. אנחנו פחות משבדיה כי היא הגבוהה ביותר. הפריין עלה בממוצע ב-0.9, שזה בערך 26% מהצמיחה.

• צמיחת התוצר בעשור האחרון – 3.5% לשנה
 • שעות העבודה – עלייה של 2.6% לשנה ← 74% מהצמיחה
 • הפריין – עלייה של 0.9% לשנה ← 26% מהצמיחה
 • תחזית מכון אהרן: קצב צמיחת התעסוקה יואט משמעותית ל-1.6%
 יחס תוצר לנפש, יחס הפריין ויחס שיעור התעסוקה בין ישראל למדינות הסמן

- אז מה יקרה לנו ב-10 השנים הבאות? אם נאמץ את ההמלצות של ועדת 2030, שאני אדבר עליה אחר כך, ונגיע לשיעורי תעסוקה גבוהים מאוד בחברה של הנשים הערביות והגברים החרדים, ברמת הפריין הנוכחי אנחנו, למעשה, בעוד 10 שנים מגדילים את המרווח בעוד 5%, נהיה ב-35% מרווח, וזה פער מאוד גדול. כמו שנאמר, ללא רפורמות והשקעות תומכות פריין בהינתן מגבלות התקציב, המצב של ישראל בעוד 10 שנים מורע בצורה דרמטית.
- כדי להגיד מה לעשות, אני אעשה ניתוח, סליחה שאני מחזיר אותנו רגע לכיתה במאקרו, אנחנו לוקחים את המודל של סולו, וקודם כל רוצים לראות אם פער הפריין שלנו מהמדינות הוא 26 דולר לשעת עבודה, איך אנחנו מחלקים אותו לפי מרכיבים עיקריים?

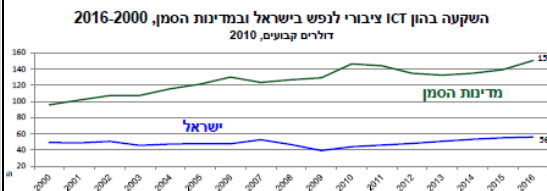
- מרכיבים שלמשלה יש השפעה עליהם – אז הדבר הראשון זה ההון הציבורי. שאול כבר הראה לכם נתונים על ההון הציבורי. אנחנו פרקנו את ההון הציבורי לשני מרכיבים: הון ציבורי כללי, שממנו כ-80% זה תחבורה והיתר זה הדברים האחרים, והחלק הנוסף הקטן שגם נמדד הוא ההון הציבורי בהשקעות, ICT שזה השקעה דיגיטלית. הדבר שמצאנו הוא שלמעשה אנחנו בהון ציבורי 42% ממדינות הסמן.

- אני אראה לכם תיכף גם את ההשקעות אחר כך – אנחנו במצב קטסטרופלי, וזה רק לתקן שם, שם אין בעיה תקציבית. גם אי אפשר לעשות רק דבר אחד, כמו שאנדרס הסביר, צריך להסתכל על כל המערכת, זה נותן לנו כבר שלושה אחוז מהפריין. ההון הפרטי הוא בקטסטרופה - אני אדבר על זה בהמשך ושלמה כבר דיבר על זה, וההון האנושי הוא גם כן במצב גרוע וגם בו צריכים לטפל. למעשה אנחנו צריכים להתמקד בצורה בה מטפלים בארבעת הגורמים האלה, כאשר כמובן שיש לנו עוד 16% נותרים ב-TFP, שהם מה שקוראים לו "The Solow Residual".

הפריין הכולל	הון אנושי	הון פרטי	הון ציבורי	פער הפריין ממדינות הסמן
\$4	\$5	\$8	\$1	\$26
+	+	+	+	+
16%	20%	31%	3%	30%
+	+	+	+	+
100%				

מרבית הגורמים האלה, הגורמים העיקריים שאנחנו יודעים עליהם, בעצם נקבעים על ידי המדיניות של המגזר הציבורי, ואנחנו נותנים אבני דרך. אבני הדרך שאנחנו נותנים, אחת מהם תהיה המטרו, אבל לאו דווקא הראשונה – אולי המורכבת ביותר. אנחנו חושבים שהדבר העיקרי שניתן להחליט עליו עכשיו בחוק ההסדרים זה לשים יעד של 5-6 שנים להגיע לרמת דיגיטציה ממשלתית ברמה של שבדיה. זה לא קשה לעשות במיוחד, חדשנות ויעילות של המגזר הציבורי תשפיע על כלל הפעילות, תחייב את הסקטור הפרטי להתחבר בדיגיטציה לסקטור הציבורי, זה יקל על עשיית העסקים, זה יוריד בירוקרטיה, זה ישפיע בעיקר, כמו שאנדרס אמר, על אותם 65% של המשק שהם המגזר העסקי המקומי. השקעה זו המביאה לקידום בדיגיטציה. הסתכלו מה קורה במדינות האלה בהשקעה שוטפת, שאלו. אנחנו משקיעים \$56 לנפש לעומת \$150, כאשר אנחנו ב-42% ממדינות הסמן. זה סדרי גודל של מאות מיליונים, לא יותר. זה פחות מהבקשות בתקציב של כל אחת

מהמפלגות שהיום נמצאות שם. התרומה של השקל השולי שם היא ענקית, והידע שיש לנו פה – איך אנחנו לא מנצלים את סקטור ההיי-טק הדיגיטלי הגדול ביותר, יחסית לאוכלוסייה, בעולם, לא מובן לי.

יעד שתיים, ואני אגיד את זה למרות שכבר דובר על כך, זה קלות עשיית עסקים. חברה, לא צריכים להמציא את הגלגל – יותר

מעשרים שנה עושים את זה בשבדיה ובמקומות אחרים. קביעת יעד כמותי מדיד. אם לא נתחיל למדוד את עלות הזמן שאנשי עסקים מבזבזים כדי לפתוח עסק, לפתוח חשבון בנק, לשלם מיסים וכן הלאה, ולא נמדוד את זה ונשים יעדים, איך זה יורד משמונה ימים ליום וכן הלאה, לא נוכל ליישם את זה. זה דורש מדידה, יש לנו מודל על זה, סרגי שלנו כתב על זה נייר, צריכים להקים יחידה לטיוב, עם סמכויות חקיקה, שתחייב את המשרדים. חייבים להכניס את זה להסכמים הקואליציוניים, שהם לא יוכלו למנוע את זה מלקרות, כי ברגע ששר יושב, שר הבריאות יושב – הוא לא ייתן לך להתערב אצלו אם אפשר להביא איזו קופסת בשר כשרה מאיזשהו מקום אחר לישראל. נושא מרכזי נוסף שקם שוב והוא קיים בשבדיה ומקומות אחרים, זה הקמת מועצה עצמאית לבקרה רגולטורית.

לגבי קו המטרו, אז שאלו נתן לכם הרצאה ואני לא אחזור על החשיבות של זה. אין ספק שיצירת שלושה קווי מטרו באזור גוש דן וכל המרכז הוא חלק מרכזי בהכפלת ההשקעות בכלל. אני לא חושב שזה צריך להיות הדבר היחיד. אני חולק על כך שאסור לראות את המערכת כולה, כי המכוניות תצטרפנה, ואם לא נטפל בהן בו זמנית, תוך כדי שאנחנו בונים את המטרו על פני 15 שנה, זה כ-10 מיליארד שקל לשנה. זה נכון שהחלטה צריכה להתקבל היום, ואתה יודע שזה, במקרה הטוב, יתחיל להתבצע בעוד חמש שנים, חייבים להקים בו זמנית רשות מטרופולינית, כי אם לא יהיה לנו תאום בין כל מערכת התחבורה, כולל אגרות גודש, כולל התאמה של האוטובוסים, זה לא ילך, אני מסכים. חוק מטרו, אבל צריכים להקים חברה ממשלתית להקמה, כמו שזה קם במקומות אחרים.

השאלה היא איך מממנים. אני רוצה להגיד, קודם כל כלכלית, התושבים והעסקים שנמצאים בגוש דן ועל קווי המטרו, הם יהיו הנהנים העיקריים, ולכן הם צריכים לשלם חלק משמעותי מהנושא הזה. איך עושים את זה? להערכת, ניתן להקים חברה ממשלתית, שתמומן חלק בחוב חלק בתזרים, מהמקורות הבאים: אחד זה מיסוי, אפשר להוסיף על זה גם אולי אגרות גודש כתוצאה מהפעילות הכלכלית באותם אזורים. אין הגיון שאם יהיה לנו יותר משרדים בגוש דן, אז כל ההכנסות הנוספות האלה ילכו רק לתושבי גוש דן והאוכלוסייה כולה תשלם את זה. הדבר השני, שהוא קריטי, במדינת ישראל, להבדיל מהרבה מדינות אחרות למרות שגם שם זה נעשה, יש קרקעות, וחשוב שהקרקעות על קווי המטרו יפותחו גם למגורים וגם למשרדים, ולכן הייתי מעביר להם מין הסכם גג – מעביר לחברה הזו חלק גדול, או אולי הכל, מהקרקעות שצריכים לפתח ולאפשר להם לעשות את זה. כמו כן, כמובן, יש את העלות הישירה ואפשרות ב-PPP, ולדעתי התוצאה היא מימון יחסית לא מעוות, ולמעשה גידול לא דרמטי ביחס חוב-תוצר, במיוחד שהוא בתוך חברה עם תקציב סגור. אני חושב שזה נותן פתרון מהותי יותר טוב.

- הדבר הרביעי זה מערכת הכשרה מקצועית. כבר דובר על הנושא הזה, זה קריטי, לקבל את היעדים של תעסוקה 2030 שאנחנו הובלנו יחד עם משרד העבודה, זרוע העבודה, לעידוד צמיחה וצמצום העוני. שם יש יעדים לגידול בתעסוקה של החברה הערבית, במיוחד נשים ערביות וגברים חרדים. יש גם יעדים לאנשים עם מוגבלות, יש לזה אפקט מאקרו-כלכלי וצריכים לשמור על זה. זה הכרחי, אבל צריכים להגביר את זה, ואני חושב שתמריצים נוספים, כמו שהסביר לנו אנדרס, הם חשובים ביותר. חלקם אנחנו לוקחים, לא כולם. לא כולם הכנסנו לוועדה, למשל מס הכנסה שלילי או מענק עבודה לא נכנסו אצלנו בהמלצות, אני חושב שמשרד האוצר צריך לחשוב על זה. בעיקר, הנושא המרכזי הוא קריטי. בהשוואה הבינלאומית, מערכת ההכשרה המקצועית והטכנולוגית בישראל היא בחסר ענק. למחצית מהעובדים במשק אין יכולות טובות, מלאות, כדי להכשיר את עצמם לשוק העבודה, והם אלה שנמצאים בהכנסה הנמוכה, והם אלה שעובדים בענפי המסחר והשירותים, והם אלה שצריכים לתפעל את המיכון החדש כדי להגיע לפריון יותר גבוה. אם לא נכשיר אותם נכון, ואם לא נתמוך בהם, לא נעשה את העבודה שלנו. הכשל שוק העיקרי בעולם הוא כשל השוק של מימון ההון האנושי של האנשים. הם לא יכולים לקחת הלוואות, במיוחד לא העניים ביניהם.
- קהלי היעד שלנו הם הצעירים שנכנסים לשוק העבודה והמובטלים, ואם ניצור מערכת טובה, אז גם העובדים הנוכחיים יוכלו להשתמש בה, וגם המעסיקים יוכלו להשתמש בה. הכנסנו קריטריון איכות – זה פעם ראשונה, זה ניסוי, אני מקווה שנעמוד בזה, 6% על כל הכשרה. אנחנו חושבים שיש לדעת שצריכים להגיע למצב שיורחב היקף המשתתפים בהכשרות מסובסדות בקבוצות הגיל האלה, ושיעמדו באיכות, ושיהיה קשר עם המעסיקים. אסור שנבנה מערכת הכשרה, דרך אגב – גם בהשכלה הגבוהה, שמנותקת מהביקושים בשוק. חייב להיות רצף אקדמיטיבי, אסור שתהיה תקרת זכוכית, וצריכים להעלות את המעמד של היחידות האלה, לחבר אותם עם מכללות טכנולוגיות ואקדמיות, כך שהאנשים האלה שהגיעו ממצב פחות טוב בתיכון יוכלו להיכנס, וללמוד ולהמשיך, ולהתפתח בעתיד.
- נושא אחרון – ענפי המסחר והשירותים מהווים 65% מהגזר העסקי, אני לא חושב שהיה פעם איזשהו מחקר רציני שטיפל והצליח להבין למה הפריון שם כל כך נמוך. הועדה הוקמה ע"י שר הכלכלה, אנחנו מובילים אותה במשותף עם משרד הכלכלה והתעשייה, עם מיכל פינק שיושבת פה. במדינות הסמן הענפים האלה הם מהמובילים בצמיחה הכלכלית, ואנדרס סיפר על מספר דברים שהם עושים, ואנחנו צריכים ללמוד, משבדיה במיוחד, על איך קידום בחדשנות ותחרותיות יכול להביא את הענפים האלה להיות מובילים במשק. היעד הוא ליצור לענפים אלו יכולת להיות מנוע צמיחה. אני מקווה שנמשיך ללמוד. תודה רבה לכולם.

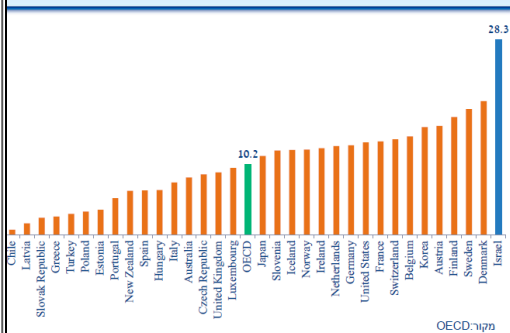
כיצד מתרגמים את הצלחת ההיי טק לצמיחה כלכלית - פרופ' אבי שמחון, ראש המועצה הלאומית לכלכלה

- האמת היא שהדיון כאן קצת הזכיר לי את הקלישאה המפורסמת - בנים אוהבים רכבות. כולם דיברו על זה. גם אני, ואני בטוח שיש כאן גם בנות שאוהבות רכבות, אבל אני תוהה, כשנגיע לתקציב, ויסתבר שיש דברים שנכנסו לתקציב שאולי אנשים פה לא כל כך אוהבים, אבל הבהירים של הצי מיליון אנשים דורשים אותם, הצי מיליון אנשים שלא מיוצגים פה, ואז שאול יעמוד בפני הדילמה - האם הוא מגדיל את הגירעון מעבר למה שנראה לו סביר, אפשרי, משהו שאפשר לעמוד בו לאורך זמן, ומממן מערכות להסעת המונים, או - בגלל שהוא יעמוד בדיוק בפני הדילמה הזאת - או אומר שיותר חשוב לשמור על רמת גירעון מאוד גבוהה אבל יותר נמוכה ממה שהוא יעמוד בפניה וכן מוסיף למטרו. אז, באמת, אגף תקציבים עימוד בפני הדילמה האמיתית. אני רוצה להזכיר לשר האוצר, לשעבר, של שבדיה, נדהמתי לראות כמה הוא מכיר את ישראל והכלכלה הישראלית, שאנחנו מוציאים ארבעה אחוזי תוצר יותר משבדיה על ביטחון. לפחות ארבעה אחוזי תוצר יותר משבדיה על ביטחון, וכנראה שנמשיך להוציא אותם, למרות שיש פה הרבה אנשים שחושבים שיש המון מקומות שאפשר לקצץ בהם בביטחון, והם מכירים את מערכת הביטחון היטב, אבל אנחנו נוציא יותר. אז אנחנו עומדים בפני דילמות אכזריות שכלכלות מפותחות אחרות לא עומדות בפניהן. את זה צריך לזכור.

עכשיו, אני רוצה להגיד עוד דבר לצביקה שהתחיל עם המודל של סולו. יש דבר אחד במודל של סולו שאתה לא הזכרתה והוא קריטי. דבר אחד מאוד חשוב, וזה קצב גידול האוכלוסייה. על פי המודל של סולו, ככל שהאוכלוסייה גדלה בקצב מהיר יותר, כך רמת ההון לעובד נמוכה יותר במצב היציב. במובנים רבים, זה מסביר היטב למה רמת התשתיות שלנו יותר נמוכה מאשר במדינות אחרות. בצרפת, כשבונים עוד מסילת ברזל אז יש יותר מסילות ברזל, לנפש, כשבונים עוד בית ספר - הצפיפות בכיתות יורדת. בישראל אנחנו בונים מסילות ברזל, משקיעים בכבישים, ובונים בתי ספר רק בשביל לשמור על הרמה הנוכחית, שהיא לא כל כך משביעת רצון.

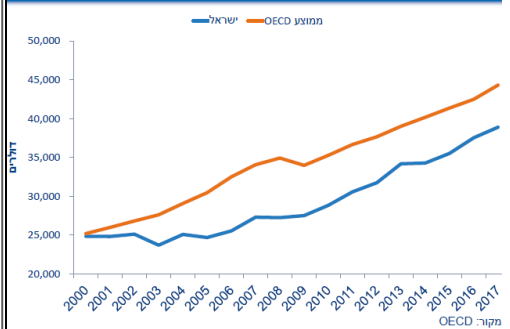
בקשר לקלות עשיית עסקים, אתם ודאי תשמחו לשמוע, לא יודע אם זה כבר הגיע אליכם, ה-OECD בדרוג האחרון שלו שיפר את מדד קלות עשיית העסקים שלנו. עלינו מהמקום - משהו כמו 33, למקום ה-17. זה על פי הנתונים של ה-OECD. לא ראיתי שזה שינה את תחזיות הצמיחה של אף אחד, אבל תדעו לכם, באמת, ה-OECD עכשיו הולך להוציא דו"ח שעלינו בצורה דרמטית במדד הרגולציה - ממקום מאוד רע לאמצע של ה-OECD.

מספר אנשי מחקר ופיתוח ל-1,000 מועסקים במגזר העסקי, 2015

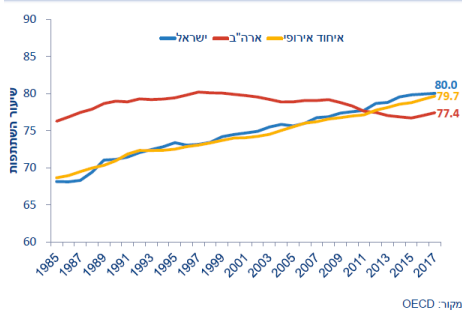
עכשיו אני רוצה לדבר על ההיי-טק. תראו, יש משהו מאוד מאוד פרדוקסלי ולא מובן בכלכלה הישראלית. מצד אחד יש לנו הכי הרבה אנשים במחקר ופיתוח ל-1000 מועסקים. הכי הרבה, המקום השני בעולם זה דנמרק, הרבה מאחורינו. יש פה פי 3 אנשים מהמוצע של ה-OECD. על פניו זה נראה נהדר מפני שאנחנו יודעים שיש להם השפעות חיצוניות ענקיות - ככל שיש יותר מהנדסים, יותר מחקר ופיתוח, כך המדינה צריכה להיות יותר עשירה. מצד שני אנחנו מסתכלים על איפה אנחנו לעומת העולם, וכן - אנחנו מדביקים בשנים האחרונות קצת את הפער בעשור האחרון, אבל עדיין יש פער מאוד ניכר בינינו לבין ממוצע ה-OECD.

תוצר לנפש (PPP), 2000-2017

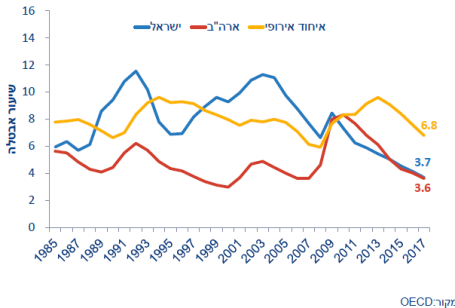
זה פרדוקס: מצד אחד יש לנו את הכלכלה הכי מפותחת בעולם - כשאתה מסתכל על מספר מהנדסים לנפש, על כמה אנחנו מוציאים על מחקר ופיתוח יש לנו את הכלכלה הכי מפותחת בעולם. יש כאן מספר מרכזי מחקר ופיתוח ענקיים שיש פה לחברות הטכנולוגיה המובילות שכל הזמן גדלים, ענקיים - זה נראה מדהים. דרך אגב גם שבדיה כזאת וישראל ושבדיה - אז אולי אנחנו לא המובילים בעולם מהבחינה הזאת, אבל אנחנו כמו שבדיה. מצד שני, התוצר לנפש מדשדש איפשהו בשולי רמת התוצר של מדינות מערב אירופה. זה פרדוקס, והשאלה היא איך מתייחסים אליו. אז אני יודע שיש פה את התשובה PISA, PIAAC, וכו', אבל אני חושב שזו לא תשובה טובה.

שיעור השתתפות גילאי 25-64 - השוואה בינ"ל

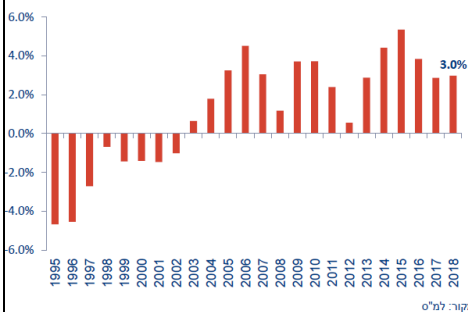
עכשיו, אני רוצה להראות לכם עוד דבר - דיברתה, שר האוצר לשעבר של שבדיה, על שיעור ההשתתפות בכוח העבודה. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בישראל, ואני חושב שיותר רלוונטי זה לא גיל 15 - כי צבא אחר כך ומי עובד בגיל הזה, אנחנו לא רוצים שיעבוד, בואו נסתכל על ה-"Prime Age", שזה 25 עד 64. שם אנחנו נמצאים מעל ארצות הברית, מעל הממוצע של האיחוד האירופי, ז"א הבעיה שלנו היא לא שיעור ההשתתפות בכוח העבודה - אנחנו מעל לממוצע של המדינות המפותחות.

שיעור אבטלה בגילאי 25-64 - השוואה בינ"ל

כשמסתכלים על שיעור האבטלה של אותה קבוצת גילים - כמו ארצות הברית, הרבה יותר נמוך מארצות מערב אירופה, כך ששיעור האוכלוסייה שבפועל עובדת בגילאים של 25 עד 64 הוא הכי גבוה. יותר גבוה מהאיחוד האירופי ויותר גבוה מארצות הברית כשמשכללים את שני הדברים האלה. אז לכאורה, כולם עובדים, יש פה סקטור היי-טק מדהים, ועדיין אנחנו מדשדשים. לכן הפרדוקס הוא פרדוקס אמיתי, ומי שבוחר ל-PIAAC - בורח לתשובות הקלות, ולדעתי גם הלא נכונות, למרות שבאמת קשה מאוד לדעת האם ה-PIAAC שלנו נמוך בגלל שהתוצר מפגר או שהתוצר מפגר בגלל שה-PIAAC נמוך. אלה שאלות שלכל אחד יש את האינטואיציה שלו, ואני לא חושב שאפשר להוכיח מה נכון.

עודף בחשבון השוטף כאחוז מהתוצר

בואו תראו עוד מדד לעובדה שמדינת ישראל היא מדינה מאוד מפותחת. מאז 2002, ברציפות, יש לנו עודפים גדולים בחשבון השוטף. למי יש עודפים בחשבון השוטף? אם למדינות שיש להן משאבי טבע בשפע, עושים חור באדמה ופורצים דולרים - אנחנו לא כאלה, או למדינות שיש להן כלכלה מאוד תחרותית - כלכלה שמסוגלת לייצר מוצרים שיכולים להתחרות בכל העולם - וזה המקרה שלנו.

אז יש פה תמונה מאוד, אני חושב, מבלבלת. יש פה פרדוקס גדול שאני לא שמעתי תשובות לו. אני מסכים, כמו שאמרו פה כולם, שאם היינו משקיעים פה בתשתית אז זה ודאי היה טוב - אי אפשר להתנגד לזה. אם היינו משקיעים יותר בגני ילדים - מצוין, אי אפשר להתנגד לזה. כל הדברים האלה הם נכונים, אני מקווה גם שנעשה אותם, אבל הם, להערכתי, לא מסבירים את הפער הגדול.

עכשיו, אני רוצה להעלות שלושה דברים, מאחר שאמרתי כבר - רגולציה, אני לא חושב שזאת הבעיה שלנו. תראו - קפצנו 17 מקומות, בואו נראה אותנו עכשיו קופצים באותה מידה בתוצר לנפש. אז יש שני דברים שאולי אנחנו צריכים להתייחס אליהם יותר ברצינות:

- דבר אחד זה להסתכל רגע יותר קרוב בסקטור ההיי-טק. מחצית מהמהנדסים היותר מוכשרים שלנו, ואל תשאלו איך אני עושה את ה-"יותר מוכשרים" שאף אחד לא ייעלב, אז אני לא אגיד לכם איך אני עושה את זה אבל תאמינו לי שבדקתי, מועסקים במרכזי מחקר ופיתוח של חברות זרות. חברה זרה לוקחת את המהנדסים האלה, משלמת להם שכר מצוין. דרך אגב, אולי הכי גבוה ממה שהחברות האלה משלמות למהנדסים חוץ מאשר בארה"ב. המהנדס הישראלי המועסק במרכזי הפיתוח האלה מרוויח יותר ממה שמרוויח המקביל שלו מאירופה כמעט תמיד. החברה הזרה משלמת להם שכר מצוין, הם מייצרים לה IP מדהים, היא לוקחת את הידע שלהם, מייצרת אתו בסין, משלמת מיסים באירלנד. זאת בעיה מאוד גדולה. עכשיו השאלה היא איך אנחנו מתמודדים עם הבעיה הזאת. הדבר הכי קל לעשות, וזה מה שבדרך כלל עושים, זה להגיד - זה מסוכן מדי. התעסקות בבעיה הזאת, כל דבר שנעשה, הוא מאוד מסוכן. אנחנו הולכים פה בטריטוריה לא מוכרת כי זה לא קורה בשום מדינה אחרת בעולם. כל דבר שנעשה עלול לעשות הרבה מאוד נזק, ולכן אנחנו מפחדים לעשות.

○ הדבר השני, שאני חושב - התבטאתי הרבה מאוד פעמים בנושא הזה, שאולי מסביר את הפרדוקס, זה שלא נתנו למנגנונים של השוק, שצריכים להביא מהעודף הגדול בחשבון השוטף ומההצלחה הפנומנאלית של ההיי-טק, להיתרגם אל הכלכלה. לא נתנו לשוק לעשות את זה בגלל שבנק ישראל, במשטרו הקודם, דאג להשתמש בכל הכלים שהיו לו על מנת להחליש את השקל. הוא, כמובן, חשב - הוא רוצה לעזור לתעשייה, אני מבין את זה, כמובן גם אני רוצה לעזור לתעשייה, כל אחד רוצה לעזור לתעשייה - אני לא אומר את זה בציניות. הוא חשב שעל ידי זה שהוא משבש את מנגנוני השוק ומונע ייסוף של השקל, על ידי זה מסבסד את התעשייה, אני לא חושב שהם היו מודעים למחיר שהם משלמים. אתן לכם דוגמה למחיר שמשלמים כשמחזיקים את הדולר חזק מדי. מאחר שכמעט כל היבוא של הון הוא במטבע חוץ, כמעט כל ההון שאנחנו משקיעים פה הוא מיבוא, וכשמחזיקים את השקל חלש מדי - מייקרים את ההון הזה. אם שער החליפין היה 10% נמוך יותר אז היה יותר קש לייצא, אבל כל החברות שלא מייצאות, ומרבית התעשייה לא מייצאת, הייתה יכולה לייבא ציוד ומכונות יותר בזול, ואז אולי יחס ההון לעובד בישראל היה הרבה יותר גבוה.

תודה.

תגובות:

גב' יעל אנדורן, לשעבר מנכ"לית משרד האוצר

- צהרים טובים. אז אני ילדה, אז אני לא יודעת אם אני אוהבת רכבות. באמת, כשהקשבתי למצגות, יש פה דיי קונצנזוס סביב השולחן לגבי השקעה בתשתיות, ואנחנו קודם כל צריכים להגיד שזה לא טריוויאלי. לא תמיד זה היה המצב שגם קובעי המדיניות במשרד האוצר ומשרד ראש הממשלה חשבו שנושא התשתיות הוא נושא מרכזי שצריך להגדיל את עצמו משמעותית. יש פה עוד כמה כאלה שזוכרים שלפני 30 שנה האוצר התנגד להקמה של נתיבי איילון.
- אז אני באמת חושבת שהמצגות עזרו לנו להבין גם את החסמים המרכזיים בצמיחה של המשק, ניתן פה דגש מאוד חזק על הנושא של הפיריון. אני הייתי רוצה שננסה להסתכל על הדברים לא מלמעלה למטה, שזה מהמאקרו, אלא כן לנסות לשנות זווית ולהסתכל מלמטה למעלה.
- להסתכל על זה בשני פרמטרים - אני דווקא רוצה להתחיל בנושא שאבי דיבר עליו, שזה נושא של מו"פ, כי באמת יש פה נתון שמראה שבמדינת ישראל שיעור העובדים בתעשיית ההיי-טק הוא מהגבוהים בעולם, אבל מבלי להבין מדוע מדינת ישראל, הכלכלה הישראלית או התוצר והפיריון לא מושפעים מזה לא נוכל לנתח מהם צעדי המדיניות הנדרשים.
- אז, למשל, בנושא תעשיית המו"פ, יש שורה של צעדים, אבי, ואני חושבת שבעבר גם היו החלטות בנושא, של העברת ה-IP לישראל. איך מביאים למצב שבו התוצר לא נהנה מהמנגנון של-"cost" פלוס, שאמנם ה-"cost" פה הוא מאוד גבוה בהשוואה בינלאומית, אבל הפלוס עדיין הדבר היחיד שנשאר בכלכלת ישראל, ויתרת התוצר מגיע למדינות אחרות.
- אני חושבת שאם נדבר רגע על תחום התשתיות, אז היום אנחנו נמצאים בנקודה שהיא באמת נקודה מאוד ייחודית למדינת ישראל. מצד אחד יש כאן השקעה מאוד גדולה, גם בייזום של פרויקטים, גם בתקציבים, ומצד שני גם ברמה הגלובלית - העובדה שיש פה גם חברות מקומיות שיש להן ניסיון בפרויקטי תשתית בעבר, וגם חברות גלובליות שרוצות להגיע לישראל - היום תחום התשתיות הוא תחום מספר אחד שזורמים אליו משאבים בעולם, ואין עוד הרבה מדינות שיש להן מערכת משפט, מערכת כלכלית, ומערכת רגולציה מערבית שצריכות ונדרשות להגדיל את אותו היקף השקעה בתשתית. לכן ההזדמנות שמחד, מצאי של פרויקטים, ומהצד השני חברות וכספים שזורמים לזה, מאפשרת למדינת ישראל כן לקדם את התחום הזה.

- אבל, כמו תמיד, יש פה חסמים בתחום הזה. נעשו פה מהלכים, בשנים האחרונות, כן לצמצם במידה משמעותית את החסמים, גם על ידי החשב הכללי וגם על ידי אגף התקציבים, אבל עדיין אנחנו רואים שבשורה של דברים, כמו למשל חלוקת סיכונים בין הממשלה לבין היזמים. אנחנו נתקלים בחסמים שמביאים גם לעובדה שאנחנו לא נהנים מהתחרות הגלובלית הזאת שנמצאת פה. אנחנו לא יכולים לראות פרויקטים שנעשים פה במחירים יותר נמוכים ובמהירות הרבה יותר גבוהה, ולכן אני חושבת שאחד הדברים הכי משמעותיים שאנחנו צריכים להסתכל עליו, מעבר להקצאה, זה איך אנחנו מביאים לזה שהפרויקטים האלה יקרו בשטח במהירות מאוד גדולה, ושנוכל לנצל את עודף התשתיות שקימות בעולם בתחום הזה.
- אני רוצה רק להגיד מילה שבפירמידה של צמיחה, שנראית לנו לכולנו טריוויאלית, אבל העובדה שמדינת ישראל במהלך שני העשורים האחרונים כן הצליחה לשמור על משמעות פסקאלית, וכן לדבר על יעד הגירעון, ושמענו בפאנל הקודם בו נאמר שאולי היו פה צמצומים משמעותיים מדי בתקציב ההוצאה - מאוד קשה למנן בצורה מדויקת האם אתה פוגע במידתיות או שעשית קיצוצים גדולים מדי. אבל, התוצאה הסופית שבה נשמרה משמעות פסקאלית, הביאה לזה שהיום אנחנו יכולים לראות את כל אותם פירות של אותה צמיחה כלכלית. העובדה שגופים גלובליים רוצים להגיע לישראל ורוצים להשקיע, ולפתוח פה מרכזי מו"פ או להשקיע בתשתיות נובעת מאותה מדיניות כלכלית.
- דווקא בעיתוי הזה, היום, כשאנחנו נמצאים בעיצומם של משאים ומתנים קואליציוניים, אני חושבת שאנחנו צריכים לצאת מכאן בקריאה לשמור על אותה משמעות פסקאלית. אני בטוחה שיהיו אנשים מספיק יצירתיים, גם באגף החשב הכללי, גם באגף התקציבים, וגם במשרד ראש הממשלה, שידעו למצוא את הדרכים למצוא את ההשקעה בתשתית. לא היינו רוצים שנגיע למצב בו אנחנו רואים שהנתונים המאקרו כלכליים, שכולנו עוקבים אחריהם מדי חודש, הם לא טובים, ושוזה ייתן לגיטימציה להגדיל את ההוצאה התקציבית, לא רק לדברים שלא יעודדו את הצמיחה, כמו שראינו, אלא לדברים שבטווח הארוך יפגעו בפריון במשק.

ד"ר סאמר חאג' - יחיא, המרכז הבינתחומי הרצליה, בנק לאומי

- אני אתייחס במספר הערות משני נדבכים: נדבך ראשון - שיעור השתתפות, והשני - חסמים מבניים. לגבי שיעור השתתפות מדברים תמיד על החברה החרדית והחברה הערבית.
- לגבי החברה החרדית, להערכת הסיכוי לשיפור משמעותי בשנים הקרובות הינו קלוש. אציין שתי סיבות עיקריות: האחת - מצד אוניברסיטאות שמדירות את החברה החרדית, ואקדמיה שמנסה לכפות עליה שינוי בתרבות והתנהלות אישי כתנאי מוקדם לקבלתה - דבר שבעיני פסול, בלתי מוסרי, בלתי חוקי ואפילו בלתי חוקתי. לעומת זאת, בצד השני, המכללות לחרדים שמנוהלות על ידי החברה החרדית בחופשיות לפי כלליה, מנוהלות שלא לפי רמה אקדמית נאותה, או תחומי אקדמיה מוטי פריון.
- מאידך, בחברה הערבית - שיעור ההשתתפות בחברה הערבית בגילאי 20, בנים ובנות, הינו קרוב לכלל האוכלוסייה. יחד עם זאת, הפריון שלהם נמוך בגלל הקצאת משאבים וניצול לא אופטימלי משלוש סיבות עיקריות: מתחיל בחינוך היסודי והתיכוני, השקעה נמוכה מאוד, ובהשכלה גבוהה בשנים האחרונות חל גידול משמעותי בשיעור ההשתתפות בהשכלה גבוהה, כיום מגיע ל-18% - דבר הנראה כהישג משמעותי, אבל אם מקלפים את קליפת השום מיד מגלים שמדובר על השטר ושוברו. הגידול העמיק את ההסתה למקצועות שאינם מעודדי תעסוקה או מוטי תפוקה גבוהה. כשמגיעים לתעסוקה, האוכלוסייה הערבית עוסקת בענפים ובדרגות מתגמלות פחות, מה שמיתרגם באופן אוטומטי בחשבונאות הלאומית לתל"ג, פריון ושכר נמוכים.

- לגבי חסמים מבניים, כאשר מדברים על בירוקרטיה הכוונה בדרך כלל היא לגבי אלה שהם חסמים או מעקבי התחלה במיזמים, או השקעות, למשל כמו תהליכי רישוי. לדעתי הבעיה היא דווקא בחסמי תפעול רגולטוריים שוטפים - אזכיר כמה בכמה ענפים. בתי חולים, למשל. רופא בישראל לעומת ארה"ב נדרש למלא בעצמו טפסים לאחר כל בדיקה רפואית, ולא דרך אחות או תומכי רופאים שיבצעו זאת - זו דרישה רגולטורית. היעדר מדידה שקופה וציבורית של ה-KPI של מנהלי בתי חולים, לעומת אנגליה, למשל, שהכול ידוע וציבורי. התוצאה, שוב, היא היעדר עידוד תחרות, התייעלות, וגם אין אכיפה. כשאתם תוכניות שנתיות שמגישים מנהלי בתי חולים למדינה בצורה חסויה, כמובן, וחלוקה לא שוויונית בכל שנה. בסוף כל שנה תקציבים ציבוריים בבתי חולים ממשלתיים ולא ממשלתיים. מודל הקב, שאינו תומך בתחרות והשקעות ארוכות טווח מונע שוק חופשי ואף נעדר אכיפה. הימנעות מהגדלת מספר המיטות - להערכתך, במערכת רפואית ציבורית עם מחירים מפוקחים וגירעונות ממומנים ע"י הממשלה - במערכת הזו אין מקום שכל בית חולים בונה, למשל "Billing System", לעצמו, התחרות צריכה להיות על איכות ציוד, מחקר, ושירות רפואי.
- תעשייה - בישראל מפעלים מופעלים שישה ימים ולא שבעה ימים בשבוע. משמעות הדבר - קודם כל נקודת ההתחלה של ניצול נמוך יחסית לעולם. בכל שבוע נדרשים מפעלים להפסיק ולהפעיל מחדש את קווי היצור - פעולה יקרה במיוחד במזון. זה גם מקטין תמריצים להשקעות עתירי טכנולוגיה ויעילות, שהן בדרך כלל יקרות ויחס השקעה סביר דורש תפעול רציף. מלבד זאת, גודל המשק בישראל מחייב בניית קווי ייצור רבי-מוצרים, כלומר אותו קו ייצור יכול לייצר יותר ממוצר אחד, ויצטרך להיות מושבת זמן קצר כדי להחליף תבניות ולעבור לייצור מוצר אחר. ככל שמוודים יצוא ויבוא יותר גדול, ככל שאפשר לפתור את הבעיה הזו?
- נעבור לענף הנדל"ן בקצרה - שם כולנו מכירים תהליכי רישוי ארוכים, מתישים, ויקרים.
- לבסוף, נעבור לבנקאות בקצרה, שיעור היעילות של הבנקאות בישראל הוא כ-60% עלות שכר ביחס להכנסות. הוא טעון שיפור משמעותי, למשל ביחס לבנקים הקנדים והאוסטרליים, שם שיעור היעילות הוא בסביבות ה-30%-40%. בישראל נדרשת השקעה משמעותית בתשתיות שרק בנקים גדולים יכולים להרשות לעצמם - רק לאחרונה העזו בנקים בישראל, ולא הרבה, להשקיע בהחלפת מערכות ליבה שנבנו לפני עשרות שנים ושדרגו טלאי על גבי טלאי. צמצום הצורך בהגעה לסניף והנהגת שירותי 24/7 דרך אפליקציות הגדיל משמעותית את היעילות של הבנקים, אך לשם כך יידרשו עוד ירידות במצבת העובדים, ולא לה שנסארים נדרש "re-skilling". הדרישות הרגולטוריות ומבנה המשק איננו מקל בעניין הזה, בהשוואה לארה"ב למשל, שם השוק הפיננסי הוא מאוד גמיש. אציין שבענף זה, דווקא, התחילו בשנים האחרונות וימשיכו בקרוב שינויים משמעותיים שכן יניבו התייעלות בתחום - דבר שיגביר את היציבות הפיננסית ויפחית את עלות האשראי. המדיניות במשרד האוצר ומשרד ראש הממשלה חשבו שנושא התשתיות הוא נושא מרכזי שצריך להגדיל את עצמו משמעותית. יש פה עוד כמה כאלה שזוכרים שלפני 30 שנה האוצר התנגד להקמה של נתיבי איילון.
- אז אני באמת חושבת שהמצגות עזרו לנו להבין גם את החסמים המרכזיים בצמיחה של המשק, ניתן פה דגש מאוד חזק על הנושא של הפריון. אני הייתי רוצה שננסה להסתכל על הדברים לא מלמעלה למטה, שזה מהמאקרו, אלא כן לנסות לשנות זווית ולהסתכל מלמטה למעלה.

מר ישראל תיק, יו"ר ועדת ביקורת במועצה להשכלה גבוהה, עמית בכיר במכון החרדי למחקרי מדיניות

- צהרים טובים. אז ראשית כל, באמת אני מתנצל בשם מר אלי פלאי, יו"ר המכון שהיה צריך לצאת לחו"ל, ובאופן טבעי דברו פה הרבה על ההשקעה בתשתיות והכשרות, אז אני כן אתייחס, בהמשך לסאמר, על האוכלוסייה החרדית. אנחנו נוהגים במדינה להתעסק הרבה באוכלוסייה החרדית, לתת נתונים ומספרים, ובאמת הנתונים והמספרים מחייבים חשיבה רצינית וחשיבה יצירתית. אם זה יקרה ב-2060, כשהחרדים יהיו שליש מהמדינה, או לא - אני לא יודע, אבל זה ברור שכבר היום 25% ממערכת החינוך היא מערכת חינוך חרדית, ושם המקום שניתן לעשות שינוי. אם מדברים על לעשות שינוי ולהביא לתוצר טוב יותר, אז צריך לדבר על מערכת החינוך.
 - האוכלוסייה החרדית הולכת וגדלה, ולעומת זאת אני חושב שהשיתוף שלה, במיוחד בפריזון, הוא גרוע והוא רע, ואותו צריך לשנות. השאלה היא איך אנחנו מתעסקים בה. אם אנחנו מתעסקים בשאלות האלה בהיבטים החברתיים, ואם נתעסק בהיבטים החברתיים שזה אומר האם חרדים לומדים ליבה או לא לומדים ליבה, אם הם עושים בגרות או לא עושים בגרורות, האם הם הולכים לאקדמיה או לא הולכים לאקדמיה, אז אני כמעט משוכנע שהוויכוח הזה ימשך עוד עשרות שנים. הוויכוח הזה, אני מאוד מסופק כמה תועלת הוא יביא, אני הרבה יותר בטוח בנזק שהוא מביא. אבל אם היינו מתעסקים בחלק הפרקטי, איך מביאים את האוכלוסייה הזאת במערכת החינוך למקום טוב יותר. ז"א, אם יעשו בגרורות או לא יעשו בגרורות זו שאלה שזה בסדר שהפוליטיקאים יתעסקו בה וזה מעסיק אותם, אבל אם נשאל מדוע ספרי הלימוד שם לא שודרגו עשרות שנים ורמת המתמטיקה שם היא כל כך נמוכה מבלי להתעסק עם יעשו או לא יעשו בגרות, אז אני חושב שניתן להגיע לתוצר טוב יותר.
 - אותו הדבר בגילאים הבוגרים יותר, בהכשרות התעסוקתיות. הכשרות תעסוקתיות בחברה החרדית נמצאים, ונמצאים הרבה, אבל נמצאים ברמה נמוכה מאוד. אם היינו הולכים להכשרות האלה ולא מתעסקים בתהליך אלא מתעסקים בתוצר, איך מביאים אותם לפריזון גבוה יותר, ונותנים הכשרות טובות יותר, אני חושב שהיינו מגיעים לתוצאות טובות יותר.
 - אני רוצה רגע להפריד בין הנשים לגברים. צר לי שהמדינה החליטה שתעסוקת נשים חרדיות זה כבר פחות מעניין והגיעו ליעדים. שוב, הגיעו ליעדים אם אנחנו מסתכלים על המבחן של ה-OECD - נכון, הגיעו ליעדים, 73%-74% אחוז מהנשים עובדות. אבל צריך לזכור שקרוב ל-50% מהנשים החרדיות עובדות בחינוך, ואין כמות משרות ל-50% מהנשים, הן עובדות בחצאי משרות ובמשרות חלקיות, אז כשמדברים על תעסוקה - כן, כשמדברים על תוצר זה רחוק מלהיות המקום. אז אני חושב שגם להשקיע בתעסוקת נשים ובהכשרות של נשים חרדיות כדי להגיע לפריזון טוב יותר הוא ראוי והוא נכון.
 - בנוגע לתעסוקת גברים, אני חושב שהשאלה היא, שוב, איך מביטים עליו. אם נתעסק בשאלה החברתית - איך מביאים גברים חרדים לעבודה, אני לא יודע לאיזו תוצאה נגיע. בדרך כלל נוטים להתעסק באלה שלא עובדים - איך מביאים אותם לעבוד. אבל אם נתעסק בחרדים שכבר יצאו לעבוד, ואין להם הכשרות מתאימות ואין להם תשתיות ראויות לקבל כלים לתעסוקה איכותית, אנחנו נגיע לתוצר טוב יותר, ואם נתמקד בהם, אני חושב שהם גם אלה שהתוצר שלהם יביא את החברים שלהם להגיע למקום טוב יותר. זה מחייב אותנו השקעה משמעותית בתשתיות, כי צריך להבין שהגידול בחברה החרדית והמצוקה של התשתיות מביא למקומות שאנחנו מדברים על חדרי מדעים שהופכים להיות כיתות לימוד בהעדף מקום, ואז חדרים המדעים הופכים לעגלות ניידות. חסר הרבה תשתיות כדי להביא לתוצר טוב יותר, והוא הכרחי. כמובן כשהתוצר טוב יותר נוכל לדבר על פריזון משמעותי וטוב יותר.
- תודה רבה.

דיון עם הקהל:

גב' מיכל פינק, סמנכ"ל אסטרטגיה ותכנון מדיניות, משרד הכלכלה והתעשייה

- אם תיתן לי רק עשרים שניות אז אני אגיד לא על ההיי-טק לבדו, ואם תיתן לי קצת יותר אז אנחנו באמת מסתכלים על ה-9% של ההיי-טק ואנחנו, כפי שאבי אמר, מקום ראשון בעולם, לפני ארה"ב, יפן, אירלנד, וכן הלאה. אנחנו מנסים למצוא את מיצוי הפוטנציאל של חלקים אחרים של המשק, אותו סקטור שמהווה 65% מהערך המוסף הגולמי ומהעסקים, כפי שצביקה כבר הזכיר, ובוועדה אנחנו במהלך השנה הקרובה נעשה ניתוח לפי וקטורים שונים: רגולציה, תחרות, חדשנות, טכנולוגיה, הון אנושי, הון פיזי. אבל אם ניקח דבר אחד, וזה החדשנות, ונחזור לסוגיית ההיי-טק, אנחנו כן צריכים להשתמש בזה בצורה של רתימה.
- ז"א, אם אנחנו מסתכלים למשל על הנושא של סקטור ה-retail, יש 250 חברות שאנחנו זיהינו עכשיו, סטארט-אפים ב-"retail tech" הם לא מכירות את העולם של מסחר בארץ, הם עובדות עם Zara ועם Tesco - אין חלחול. אם אנחנו מסתכלים על עולם אחר, מה שנקרא "Creative Economy", ששם לא מדובר אפילו על טכנולוגיה אלא על חדשנות עסקית, שיווקית, כל הנושא של "WeWork" של "Airbnb", מקומות שהחדשנות נכנסה לאו דווקא בטכנולוגיה, היא עושה שימוש בטכנולוגיה, אבל היא חדשנות שמסתכלת על חווית לקוח, היא מסתכלת על היבטים של עיצוב השירות, כל המקומות האלה שבהם אנחנו נצמצם את הפער בין שתי הכלכלות ונגרום לפתיחות של המשק, לכניסה ויציאה של שירותים פלוס שימוש בטכנולוגיה, אנחנו נוכל לצמצם את הפער הזה, וחשוב להגיד שכל המסגרת הזו היא באמת מהווה את הנתח העיקרי.

מר סמי פרץ, פרשן כלכלי בכיר ב-TheMarker, לשעבר עורך העיתון

- בישראל מאוד קשה להגיע להסכמות, ולכן מעניין לפעמים שכן מגיעים להסכמות, והנושא של הפיריון בו אני כן מזהה הסכמה בין ממשלה, הסתדרות, מעסיקים, אקדמיה, תקשורת, לא חושב שיש מישהו שלא חושב שיש בעיה. אני חושב שאפילו ההסכמות מתייחסות גם לפתרונות. כלומר, ברור שזה קשור בתשתיות, ברור שזה קשור למכונות, לצידוד, ברור שזה קשור להון אנושי, ואתה אומר - אם יש כזו הסכמה אז למה לא קורה שום דבר? אני חושב שבישראל אחד הדברים המאפיינים אותנו זה שאם אין משבר או אין תחושת דחיפות, דברים לא קורים. הם לא קורים - צריך שבאמת יקרה משהו מאוד חמור, וכשאתה מסתכל על דברים שבאמת קרו בישראל, למשל תוכנית הייצוב, אם לא היה משבר גדול שבו המשק פשט רגל, כנראה לא הייתה תוכנית ייצוב כזו.
- השאלה היא האם יש גם בעיה תקציבית. ברור שיש בעיית תקציב, ברור שאי אפשר לעשות הכל כמו שאומר שאול, יש "או זה, או זה", אבל אני חושב שגם עם הכסף שיש הרבה פעמים אתה רואה דברים לא יעילים. אתייחס רק לנקודה אחת, שהיא בעיני מאוד מעניינת, הנושא של הכשרות מקצועיות. יש על זה הסכמה שאנחנו מוציאים מעט מאוד על הכשרות מקצועיות, יש הסכמה זה יתרום לפיריון אם נוציא יותר, ויש גם כסף, והכסף הזה נמצא, למשל, במוצר שקוראים לו קרנות השתלמות.
- אני מניח שלרוב האנשים באולם הזה יש קרן השתלמות, לקופת המדינה זה עולה משהו כמו 6-7 מיליארד שקל הטבות מס, זה הולך בעיקר לעשירונים שיושבים פה בחדר הזה, ואם היו לוקחים את הכסף הזה ואומרים - אנחנו נצבע אותו ונקדיש אותו להכשרה מקצועית, נשפר את היכולות המקצועיות של האנשים שמקבלים שכר נמוך מדי, של אנשים שלא נמצאים בשוק העבודה, של אנשים שאנחנו מוציאים שאם מצבם ישתפר מצבו של המשק כולו ישתפר. אין לי תשובה טובה ללמה לא עושים את זה, אני חושב שבעבר, כשעלו רפורמות במיסוי, אז תמיד באו או ההסתדרות או הגופים החזקים ואמרו אל תגעו לנו, זה כסף שלנו. אני רוצה להזכיר לכם - קרנות השתלמות במקור מיועדות להשתלמות, בפועל הולכות לרכישת רכב, רכישת דירה, חתונה לילד, ועוד הרבה מאוד דברים לחלוטין לא קשורים להשתלמות. אני חושב שצריך לשנות את הדבר הזה. תודה.

מר יואל קרסו, יו"ר חברת קרסו מוטורס, יו"ר קרן ביחד

- שלום לכולם. יואל קרסו, יו"ר קרסו מוטורס. דברי התגובה הקצרים שלי הם מתוך מי שאני, מתוך ניסיוני בנייה של חברת רכב, חברת נדל"ן, וביטוח. בהיותי סבא לארבעה נכדים, שאני רוצה שיראו בישראל את הבית שלהם, וגם בגלל שאני נכד של משה קרסו, שהיה מראשי קהילת סלוניקי, שכבר לא קיימת ברובה. ממנו למדתי שיש לשלב עשיית עסקים עם פעילות ציבורית פילנתרופיה. אני שמח על הזכות להיות חלק מהפלא הציוני, אך גם רוצה שנתפתח כחברה עם חוסן לכולם. אין לנו לוקסוס להשאיר מאחור כל כך הרבה אנשים.
- אשר לכנס, המחקרים הכלכליים - חשובים, אך ארבע שורות תחתונות חוזרות ונשנות. אחד - אנו מספר אחת בעולם בשיעור האקדמאים, כל צעיר שני בישראל עם תואר אקדמי, ועדיין הפיריון כמו שראינו נמוך ביותר. שתיים - יש לנו פיריון גבוה ממש רק בהיי-טק, וברוב המכריע של ענפי המשק שיעורי הפיריון שלנו מהנמוכים ביותר. שלוש - אם חצי באקדמיה, אז החצי השני של האוכלוסייה צריכה הכשרה מקצועית, אבל מדינת ישראל מתקצבת מדי שנה רק 14 אלף איש בהכשרות מקצועיות. כדי לענות על צרכי המשק, אנו זקוקים לפחות ל-50 אלף הכשרות מקצועיות בשנה. ארבע - ברמת ההשקעה, אנו משקיעים בסבסוד ההשכלה האקדמית 5.5 מיליארד שקל בשנה אבל ההכשרות המקצועיות שאמורות לקדם את המדינה, המדינה שמה עליהם אך ורק 110 מיליון שקלים.
- מכאן ברור, וגם שמענו את זה מהרבה אנשים שדיברו כאן, שאין צורך בעוד הרבה מחקרים - צריך מדיניות עבודה שונה. דו"ח 2030 שיתפרסם בקרוב, אנחנו מקווים, יציג כיוונים נכונים, אבל עדיין ייתן מענה רק לאוכלוסיות שמחוץ למעגל העבודה היום בגלל מגבלות תקציב. מה בדבר מיליוני הישראלים שכבר נמצאים בעולם העבודה ועדיין זקוקים להכשרות? כולם מדברים על ארבעה שבטים - אני רואה שניים, השבט העליון של האלקטרוניקה שעולה והשבט השני שלא מקבל מספיק הכשרות ונשאר נמוך. אני מקווה שעם הממשלה החדשה הדברים ישתנו. תודה רבה.

ד"ר עדי ברנדר, מנהל אגף מקרו ומדיניות, בנק ישראל

- ראשית אני רוצה לברך על הדברים שהוצגו פה - גם של המכון וגם הדברים ששאלו אמר, ושאבי דיבר עליהם. אני חושב שזה דיון מאוד חשוב, ובאמת ההתכנסות לנושאים המרכזיים תורמת מאוד, אני חושב, ליכולת לבוא לקובעי המדיניות עם המלצות יותר טובות, ואולי גם יותר אופרטיביות.
- אני רוצה להתחבר רגע למה ששאלו אמר, שנקודת המוצא התקציבית שממנה אנחנו מתחילים את הדיון היא כזאת שלפני שעשינו את כל הדברים האלה שאנחנו מדברים עליהם ושעולים הרבה כסף, 3.5% תוצר גירעון, 4% תוצר גירעון, לפני שעושים את הצעדים, אבל יש פה עלות מאוד גדולה שצריך לקיים דיון מאוד חשוב על איך מממנים את כל הדברים האלה.
- אני רוצה לתת קצת את סדרי הגודל. חלקם הוזכרו, אבל הנושא של, למשל, המיומנויות של העובדים שבסוף מגיעות ממערכת החינוך, ואנחנו מכירים את זה בתוצאות, מתחילות מזה שאנחנו מוציאים פחות על הילדים שלנו. בסוף ההוצאה לתלמיד בישראל, אם אנחנו רוצים להשוות אותה להוצאה לתלמיד במדינות אחרות, ואבי אמר ובצדק - אחת הסיבות שקשה לנו לעשות את זה היא שפה יש הרבה ילדים, זה פער של אחוז תוצר כדי להשוות את ההוצאה.
- כשאנחנו מסתכלים על התוצאות של מערכת החינוך בישראל, בסך הכל אנחנו במקום מאוד טוב על קו הרגרסיה, אנחנו מוציאים מעט - אנחנו נמצאים נמוך איפה שאנחנו אמורים להיות, ככה הדברים עובדים. אז אם אנחנו רוצים לסגור את הפער הזה צריך להבין שכנראה נצטרך להוציא יותר. ראיתי, במקרה, שבוע שעבר - הופיע מסמך של ה-OECD, והייתי בדיונים עליו שם, איך מתמודדים עם העולם הדיגיטלי. זה דו"ח מאוד מפורט, באמת המון נושאים טכנולוגיים, ובסוף שאלו מה המסקנה של ה-OECD, איך העולם נערך לעולם הדיגיטלי החדש? הוא אמר שיש שלושה דברים שצריך לדאוג להם: "Skills, skills and skills". בסוף, גם כשאנחנו מדברים על הטכנולוגיה, זה מתחיל משם, זה עולה כסף.

- הדבר השני זה התשתיות, שוב - הציגו את המספרים, אפשר להסתכל עליהם בכל מני צורות, אבל פחות או יותר, בחישובים שאנחנו עושים, בערך באחוז תוצר כדי להשוות את מה שאנחנו עושים ל-OECD, כשמתכלים קדימה, כדי לא לפתוח פער תשתיות גדול יותר, בניקוי האוכלוסייה, בערך 3% לשנה. עכשיו צריך לחשוב איך את הפער הזה מממנים, ואני חושב שכשאנחנו מדברים על סדרי הגודל, באמת צריך לחשוב על המערכת בצורה הרבה יותר רחבה ולחשוב איך מממנים.

פרופ' רפי מלניק, ב"ס טיומקין לכלכלה, המרכז הבינתחומי הרצליה

- רציתי לדבר על כלל התקציב, אבל בזמן המועט שיש לי מעדיף להגיב על הדברים שנאמרו פה. קודם כל, קצת פרספקטיבה - הפיגור בהשקעות התחיל אחרי מלחמת יום הכיפורים. אנחנו 50 שנה לא משקיעים מספיק, לא בתשתיות ולא במגזר העסקי. לכן, אבי, הפועל הישראלי עובד עם מלאי הון נמוך בצורה דרמטית יחסית לפועל האירופי או הפועל במדינות הסמן. זה לא פלא, אם כך, שהתוצר לעובד הוא כל כך נמוך.
- התיקון הוא לא תיקון שניתן לעשייה בטווח הקצר. אנחנו צריכים פרספקטיבה של 50 שנה. 50 שנה פיגרנו, תסתכלו על הנתונים של המשק הישראלי בהשקעות, שמענו עכשיו שאגף התקציבים התנגד לכביש איילון, אז מה עוד ניתן לעשות. יחד עם זאת, אנחנו בעד המשמעת הפיסקלית השאלה היא איך אנחנו סוגרים את הפאזל הזה.
- אני רוצה להוסיף למה שעדי אמר - אני קורא לעשות את ההבחנה בין המשמעת הפיסקלית הנדרשת לפעילות הרגילה של הממשלה, למאמץ הלאומי שאנחנו זקוקים לו לשיפור התשתיות. כל הנושא של מימון התשתיות חייב להיות, בצורה יצירתית, אחרת. אם זה חלק מהחוב או לא חלק מהחוב, אני לא יודע - תלוי בחשבונאות הלאומית, זה לא כל כך משנה. אם לא נפרוץ את המגבלה הזאת, וניצור את המימון הנדרש בתוך תקציב המדינה, אנחנו לא נעשה את זה, ואם לא נעשה את זה - כל הבעיות שצוינו פה הן בעיות שאנחנו כנראה נצטרך לחיות איתן לעוד הרבה שנים.

פרופ' עומר מואב, מכון אהרן למדיניות כלכלית, בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה

- ראשית, אני רוצה להודות שוב לדוברים שהיו כאן, לשאול, לאבי, לאנדרס - Thank you very much it was a very fascinating talk. לאמיר ירון, שיצא אבל יפה שנשאר איתנו למשך שני המושבים, ואחרים - שכחתי הרבה אבל אתיחס לדוברים המרכזיים במושב הזה.
- סיכום, אולי, ממש קצר. מה באמת אפשר לקחת מכל מה שנאמר כאן. אני חושב שברור לגמרי, יש הסכמה, שהבעיה שלנו זה פריון נמוך בישראל, של רוב הישראלים, למעט מגזרים מסוימים. אני חושב שגם יש הסכמה איך אפשר להגדיל את הפריון הזה, דובר על ענייני תחבורה, השכלה, הכשרה, השקעה, מגוון רחב של חסמים - ראינו את זה מהרבה מאוד זוויות. על הדברים האלו קשה להתווכח.
- הבעיה היא, כמובן, המימון, ופה באמת יש מצד אחד את הקוראים להגדיל את ההוצאה הציבורית, ומצד שני החשש המאוד מוצדק שכלכלנים שקוראים להגדיל את ההוצאה הציבורית מעודדים את הממשלה להגדיל את ההוצאה הציבורית על דברים שאינם השקעה בהגדלת הפריון. צודק לחלוטין פרופסור אבי שמחון שהאוכלוסייה כאן גדלה מהר, וזה מחייב אותנו לחשוב על הדברים בצורה שונה. אנחנו בעצם צריכים לרוץ מהר כדי להישאר במקום, צריכים להגדיל את התשתיות ב-2% בשנה רק כדי להישאר במקום, זה מציב פה אתגר מאוד קשה.

- מצד שני, אני חושב שחלק חשוב ממה שאנחנו עושים זה המלחמה בפופוליזם. אפשר לראות את זה בכמה דברים, אני אתן שתי דוגמאות. אחד, באמת, שדובר פה רבות - אגרות גודש. המילה המועדפת עלי, בעקבות "future mobility", לקחתי את זה מהם, זה מחיר דרך. לא לראות את זה כמס - זה מחיר, כמו שאתה קונה לחם ומשלם עליו, אתה משתמש במשאב שנמצא במחסור, זה כביש, וצריך לשלם עליו. אני לא יכול, כמובן, להיכנס לכל הטענות של מדוע הביקורת כנגד מחיר דרך היא שגויה, אבל הפופוליזם חוגג, ופוליטיקאים שמבינים, לטעמי, שזה נדרש קוראים את רחשי הציבור.
- באמת אחת התופעות המעניינות שאנדרס דיבר עליהם וזה הלקח משבדיה - אנשים לא אוהבים אגרות גודש, לא אוהבים לשלם עבור כביש, עד שהם מנסים את זה, וברגע שהם מנסים ורואים שהעסק עובד יותר טוב - משלמים אבל נוסעים בכביש פנוי. אותו הדבר בצד של הפופוליזם זה חסמי יבוא ניכרים שעדיין קיימים בישראל, וזה אולי אפשר לראות את עודף היצוא הקל שיש לישראל על היבוא כבאמת הישג מרשים של מדינת ישראל, אבל היצוא שלנו הוא לא מאוד גבוה ביחס לתוצר ואולי הבעיה היא שפשוט מייבאים פחות מדי, וזה מהווה חסם אפקטיבי להמשך היצוא. רק אציין דבר אחד שנשמט קודם, צוין שאנחנו עושים עבודה על החברה הערבית, אז אני רוצה להגיד שזה נעשה עם הכלכלן הראשי באוצר.
- דבר אחרון - נטל המס. כמובן, אם רוצים להגדיל את ההוצאה אין ברירה אלא להגדיל את נטל המס על הציבור. יש לנו כרגע שר אוצר שבאמת, דוגמה יפה לפופוליזם, רוצה להגדיל הוצאה בלי להעלות מיסים ולהכניס אותנו לגירעון והגדלת תוואי החוב הציבורי, ובאמת, כפי שהוזכר קודם - אנחנו לראשונה במצב של תוואי חוב ציבורי גדל, שזה משהו שצריך להתנגד לו מאוד, במיוחד שחלק גדול מהגדלת ההוצאה נעשה לדברים שאינם השקעה בגידול הפרייון. יחד עם זה, סאמי, אני חושב שלהגיד - בוא נבטל פטורים כמקור להכנסה הוא מעט בעייתי. אני בהחלט בעד ביטול פטורים, כלכלנים תמיד מעדיפים מערכת מס פשוטה, בסיס רחב, שיעור מס נמוך יותר, אבל צריך להסתכל על נטל המס בישראל - לא על הממוצע אלא לפי עשירונים. נטל המס בישראל בעשירון העליון הוא מאוד גבוה. לכן, אם רוצים יותר הכנסה, צריך גם לקחת את העובדה הזאת בחשבון. תודה רבה לכם.

מושב שני (חלק שני): השקעות ומנועי צמיחה - עסקי

Investments and Productivity: Global Prospective - Dr. Carlo di Notaristefani, Executive Vice President, Global Operations, Teva

- Thank you for inviting me. To say couple of words about myself: I am from Italy, I am a chemical engineer by training, and I've been in the pharmaceutical industry for 35 years at this point - always in operations, manufacturing, the supply quality, these areas. Besides Italy, I work in Spain, France, the Netherlands, and the US – multiple times, and for the last 20 years, I am in the US.
- I know Teva doesn't need a lot of introduction, but just a few facts because there've been many changes in the last few years. We are still the leading generics company in the world. We are leading by volumes, 100 billion units manufactured and distributed around the world, we serve 200 million patients around the world, and our largest markets, by presence, are the US and the UK in terms of volumes. We employ about 40 thousand plus employees around the world today.
- The operations, the part I am responsible for, which includes all the manufacturing sites around the world – we have 72 manufacturing plants in 32 different countries and 25 thousand employees. So, it is a little over half of the company. But majority of our volumes are concentrated in 10 sites. 10 out of 72 supply 70% of our volumes. The other ones are mostly specialized in technologies or by countries.
- As I said before, 100 billion units - it is by far the largest volume of any pharmaceutical company, generic or specialty. There is large complexity, given the number of markets we serve and products we have. This is the group that has always been the focus of productivity, not only within Teva, but throughout my career any company I've been, and I've been in operations for a large number of years, that's the group where the companies always looked at for generating productivity.
- Lots of things have changed. Teva has been redesigned and rebuilt. The rational, obviously, is there - we made strategic acquisitions and now we are loaded with debt and we need to reduce that debt to improve our profitability, and the productivity, obviously, is a big part of this plan.
- We have a mission that is to continue to be the leader in generics. That is a very important part of who we are, we would continue to operate in that manner, and we will improve, through biopharmaceuticals, the life of patients, investing in innovation as well.

- A few words about the industry we are in, because it is a fascinating industry, I love it, I've been there for 35 years. It is an industry which has changed at a very fast pace at the recent years, but the changes started many years ago. Maybe I am, sort of, a living proof - I worked for 20 years for the same company, but company name changed every 24 months, because we were going through an acquisition, a merger, a consolidation, a spin-off, and it has been this way for 35 years now.
 - Specifically, the generics industry has been interesting, because while there has been growth, that growth has come out, for years, from a strange combination of growth in volume and erosion in price. To survive and actually thrive in that environment, you need to drive productivity every day. If you fail to do so, very quickly you will lose competitiveness and disappear in this market. It has happened, it continues to happen, and it is a risk we are all involved in.
 - The things that have changed in the last few years, which is new, is that the growth in volume is no longer as robust as it used to be in the past. That is because the generics are now established part of the US market which, is one of the largest, of the European market, certainly here in Israel, and it is becoming an established part of the market even in the emerging markets which are supposed to take. So, overall, the volume growth is less and less, and is unable to offset the price erosion. If you combine this with the fact that markets have been open, and competition started from lower-cost parts of the world, like India and China, this has made for a very difficult dynamic. Over the last 6-7 years, I believe our price erosion has been between 5%-10% every year, with exception of one year.
- Price growth in generics negative since 2015

Month	Branded	Branded Generics	Generics
Feb 12	5%	5%	-5%
Jul 12	5%	5%	-5%
Jan 13	5%	5%	-5%
Jun 13	5%	5%	-5%
Oct 13	5%	5%	-5%
Mar 14	5%	5%	-5%
Jul 14	5%	5%	-5%
Nov 14	5%	5%	-5%
Mar 15	5%	5%	-5%
Jul 15	5%	5%	-5%
Nov 15	5%	5%	-5%
Mar 16	5%	5%	-5%
Jul 16	5%	5%	-5%
Nov 16	5%	5%	-5%
Mar 17	5%	5%	-5%
Jul 17	5%	5%	-5%
Nov 17	5%	5%	-5%
Dec 17	5%	5%	-5%
- This has driven consolidation, in the innovative part of the industry, and in the generics part of the industry. Recently we have started seeing that the first bankruptcy in the generic industry. Even established companies and key players give up and move on.
 - At the same time, in the last 3 years there has been a pressure from the regulatory authorities around the world. It started, as it usually does, with the FDA in the US, and quickly other regulatory authorities followed the lead. There has been a significant increase of enforcement action. The regulators have raised the bar - they have become aware of some data falsification in some companies, and they completely re-established their enforcement program, driving big disruption as a consequence in the market place. They issued three times the number of warning letters and import bans to the US market in the last three years than they did in the previous 10. Every time that happens there is a huge disruption in the market because products are not supplied anymore, without a notice and without a planning.

- In this situation, how do we manage to remain competitive, to reduce our cost day in and day out? As I said, it is a fascinating industry, because the reality is - in generics we all make the same products. We all buy equipment from the same manufacturers. We all use the same technologies. The real differentiating factor between the different companies are the people, the culture, and some of the processes that we developed internally.
- If you take any product in the US market, there are probably between 3 and 25 manufacturers who manufacture the same product. By definition, the products are all the same. They are not differentiated by of quality - by definition the quality is the same. The FDA has recently made a public statement to reinforce the fact that all products have the same quality, because the FDA certifies them. The only real differentiation in the market is the price, and the only way to drive that differentiation and stay competitive in the environment is through the culture and the people that work in the different factories, and that requires a really comprehensive approach.
- Several countries have tried to attract the pharmaceutical industries, and I am sure you are familiar with these examples I have here, with maybe a slightly different focus for each of these countries. Puerto Rico, obviously, started several years ago, and they focus on attracting companies that would employ large number of direct labour. The incentives and the companies they cater to have pretty manual, basic, operations. At the opposite end, Singapore has been slanting towards a more sophisticated level of technologies, investment in R&D, automation, and providing a lot of support on the more sophisticated technical aspects in the manufacturing. Ireland has been somewhere in the middle, and they had meek success, as we all know.
- What has been the Teva model in this environment? How have we approached, over the years, this pressure to stay competitive and actually drive productivity, which means reducing the cost of our product? Every year our product has to cost somewhat less than the year before, all that in an environment where the price of raw material goes up, price of energy goes up, utilities cost more - we know it. So, only the efficiency of the operations can drive that result.
- We've been consolidating our network. Over the years we had to reduce the number of sites, this is a process that started many years ago, every acquisition we've made has created redundancies that have allowed to use this. We have created a culture of efficiency by launching what we call the Teva production system, which is really a lean sigma culture.

Puerto Rico

Ireland

Singapore

- This has been remarkable in the effect on our operations. We've leveraged the procurement organization - we are the largest in this industry, which also means we are the biggest customer of our supplier for this industry. We have partnered with those customers because we expect our suppliers to reduce their cost just the same way we have to reduce ours. It is not just about the labour cost, and about energy and utilities. The raw material is significant fraction of our product cost - about 50%. We focused on customer service - that is a differentiating factor in our market. When there've been disruptions, the fact that we have been the ones who have been able to supply the market during that disruption has been an important factor. Then there are many other, smaller, things that have contributed to this.
- Just to name a few examples of some of our sites, and those are real operations, real sites. Oral Solid Dosage product sites, these sites manufacture tablets and capsules, our Ulm site in Germany is a very large operation - supplies all Europe. Their productivity, which was very good to start with in 2015, has improved by 20%. They can make 20% more product with the same level of resources. In Spain - similar improvement. In the UK it is more remarkable - 50%. Truth be told, they didn't start at a comparable level, they had more opportunities for improvement in front of them. Even in the US, our Cincinnati site has improved by 30%, and they plan to continue on this trend.
- So, it is really a culture where we enable people to contribute to this process. It is not a management-driven target-setting process. In Israel we had to take some difficult decisions to consolidate the manufacturing. Right now, for the future we plan to have two sites, two major operations. Similarly, our R&D has been consolidated in a smaller number of sites, but continuing the same activities that they have done in the past. As with the rest of our operations, we focus on this productivity lean sigma culture, and we have similar improvement results in our operations here. Focus on execution, because at the very end these results have to get to impact the company results.
- So, a few words on my perspective - what have I learned in these years, and what can a country contribute, and how can a country contribute, to this productivity rise? Obviously, investment in education and technology are critical, because, as I said, in our industry people are the differentiating factor - more than anything else. The social contract - the company's objective is to thrive, and we don't see the maximization of the profit as the only objective. Profits are important because the company has to be sustainable, and no company can be sustainable without generating profit, but that is not the only objective. We don't have only shareholders, we have stake holders, and our employees are significant stake holders, so having an environment where there is a harmonious collaboration and a long-term view can make a significant difference.

- Accepting this mindset, that productivity is not optional, is the reality of business, and it is a reality of life - it must become the way of life every day. It is an incredibly important mindset.

Of course, the incentives are important, but they are not really the critical factor - the infrastructure is critical.

- So, as a final word, productivity and competitiveness is not an end - it is a mean. It is a mean to ensure the sustainability, it is what we need to do in order to survive and possibly thrive, to deliver long-term goals - which is a common objective, at the very end, of all the people involved. Thank you for your attention.

ראיון - אחד על אחד

משתתפים:

- **מראיינת: גב' מירב ארלוזורוב, פרשנית בכירה, TheMarker**

- **מר רוני חזקיהו, החשב הכללי במשרד האוצר**

- גב' מירב ארלוזורוב:
רוני, בוא נתחיל, לפני שנצלול לשאלת הקופסאות והמימון, בוא נתחיל ככה עם דברים יותר אקטואליים. הגירעון - 3.8% כרגע. מה התחזית שלנו? לאן הוא מתבדר לנו?

- מר רוני חזקיהו:
הגירעון ככל הנראה ירד, ולא יישאר 3.8%. מטבע הדברים, ההוצאות מתכנסות בסוף השנה לכיוון ה-100%, כרגע הן עומדות על יותר מזה. אני לא מניח שההוצאות יעברו את ה-101%, ואנחנו יודעים שצריך להשתדל שהם יהיו מעל 100%, כמובן שלא ברמה של 101%, והתעלומה הגדולה, כדי לתת תשובה יותר מדויקת מהתשובה הזו, היא מה יקרה לנו בצד של ההכנסות. בצד של ההכנסות יש לנו גביית מיסים נמוכה מהתחזית. הסיבה המרכזית לגבייה הנמוכה היא ההחזרים הגבוהים - החזרים בארבעה החודשים הראשונים של השנה לעומת השנה הקודמת, שגם הייתה גבוהה מאוד בהחזרים וזו גם הייתה הסיבה בתחילת השנה הקודמת לגירעון הגבוה בתחילת השנה, הם כמעט כ-50%, אולי 40%, מעל מה שהיה בשנה שעברה. ז"א כמות החוזרים היא גדולה. זה דבר שיגמר, ככל הנראה, בשנת 2020 מתישהו. אז זה מה שאנחנו יכולים להגיד לגבי הנושא הזה. יש עוד, כמובן, מרכיבים אחרים, אני לא אכנס, אם תרצו שירה תרחיב פה.

- גב' מירב ארלוזורוב:
אז אם צריך להמר, מה יהיה הגירעון?

- מר רוני חזקיהו:
מה יהיה הגירעון? כרגע זה תלוי בכמה דברים. אחד זה, כפי שאמר שאלו, אנחנו עובדים על השנה הזו אבל עם הפנים לשנה הבאה. אנחנו עובדים צמוד ביחד על מנת לנסות להביא את ההוצאות לרמה שאנחנו יודעים להביא אותם לסביבות ה-100.5%, נגיד, שזה בערך מה שהיה בשנה שעברה, ומה שהיה בשנה לפני כן. מאחר וההכנסות הם תעלומה אז אני לא יודע להגיד, אבל אני מניח שזה היה קצת מעל 3%.

- גב' מירב ארלוזורוב:
קצת מעל 3%?

- מר רוני חזקיהו:
לא 3.8% - בוודאות.
- גב' מירב ארלוזורוב:
מתחת ל-3.5%?
- מר רוני חזקיהו:
רוצה לנהל משא ומתן על זה?
- גב' מירב ארלוזורוב:
בוא נחזור רגע ל-"ווי" המפורסם, ה-3.5% גירעון בנובמבר, 2.9% בדצמבר, ושוב 3.5%, אם אני זוכרת נכון, בינואר. זה הוליד גל של שמועות על בישול דו"חות. אתה נפגעתה מזה?
- מר רוני חזקיהו:
איני, אישית? לא, אני לא חושב שנפגעת, ומדינת ישראל הרוויחה, אני חושב, שעמדנו בגירעון.
- גב' מירב ארלוזורוב:
אתה יודע, זה היה קצת מוזר ה-"ווי" הזה.
- מר רוני חזקיהו:
אני חושב שזה בסדר. עכשיו, יש פה המון שאלות, שגם עלו פה במהלך הדיון, שהתשובה אליהן היא לא "כן או לא", התשובה אליהן היא הרבה יותר מורכבת. כשאנחנו מסתכלים על הגירעון, ידענו כל הזמן, בעצם כל השנה וגם השנה הזו כבר - יש לנו הוצאה חד פעמית שהייתה במרץ או באפריל, שבשנה שעברה הייתה בדצמבר. הקדמנו אותה להשנה, משהו כמו 1.7 מיליארד, נדמה לי שלמרץ, וזאת אומרת שהיא תחזור אלינו בהמשך. גם שנה שעברה, באוקטובר, ידענו שיש מס רכוש שהוקדם בשנה לפניכן, בשווי של 4 מיליארד, וברגע שהוא יצא אז 0.2% מהגירעון יורדים. לכן, כשאתה ב-3.5% - אתה יודע שתהיה ב-3.3%. זו רק הסיבה הזו. יש גם דברים שלא ידענו לדייק בהם כי לא ידענו מה יהיה נושא גביית ההכנסות. אבל בהוצאות, להבדיל מכל מי שמדבר מסביב, אנחנו יודעים ואנחנו שולטים בהוצאות ברמה שבה אנחנו יודעים איך ההוצאות יהיו.
- גב' מירב ארלוזורוב:
היו הוצאות מאוד גדולות בינואר, זו הסיבה ל-"ווי".
- מר רוני חזקיהו:
הוצאות גדולות בינואר יחסית למה?
- גב' מירב ארלוזורוב:
יחסית לשנה שעברה.
- מר רוני חזקיהו:
יפה, ומה היה בשנה הקודמת?
- גב' מירב ארלוזורוב:
אל תלך כל כך רחוק אחורה...
- מר רוני חזקיהו:
לא, אני כן אלך כל כך אחורה כי, עוד פעם, כל שאלה כזו היא מורכבת. ההוצאות בינואר 2019 היו גבוהות מינואר 2018.

גב' מירב ארלוזורוב:

בקיצור, לא היה בישול דו"חות. זה מה שאתה אומר לנו.

מר רוני חזקיהו:

ממש לא, אפילו לא בסנט אחד. בעניין הזה יש לנו, אחד - חוק מוסר תשלומים, אנחנו לא עושים שום תרגילים בעניין הזה - אסור לנו על פי חוק. יש לנו את כלל ההוצאה, וגם ההכנסות הגיעו - יותר מאוחר, אמנם, אבל הגיעו. נשמעת שאת אומרת טוב ואבל לא מקבלת את זה, אז אני רק אגיד עוד מילה - בשנה קודמת הוקדמו הוצאות מינואר 2018 לדצמבר 2017, כתוצאה מכך ינואר 2018 היה נמוך, וההשוואה של ינואר 2018 וינואר 2019 בהכרח תהיה גבוהה. בגדול, יש לנו תקציב - 400 מיליארד שקל, פחות או יותר, ורמת הוצאות, ואנחנו יודעים לעמוד בהוצאות האלה.

גב' מירב ארלוזורוב:

טוב. אני אסבך אותך בעוד שאלה רגישה. אנחנו עדיין לא יודעים מי יהיה שר האוצר הבא, אבל האם זה מודל לא מוצלח - שר אוצר שלא מגיע ממפלגת השלטון?

מר רוני חזקיהו:

אני לא יודע לומר. זה הרבה, אני חושב שזה לא התחום שלי, וגם זה תחום רגיש לשאול אותו בעת הזו. מילא אם לפחות הייתי יודע מי יהיה שר האוצר, אבל מאחר ואני עוד לא יודע אז מה את רוצה שאני אענה לך?

גב' מירב ארלוזורוב:

על השניים הקודמים שהיו.

מר רוני חזקיהו:

לא, אני חושב שבסופו של דבר מה שחשוב זה המדיניות ולא השר הספציפי. אני חושב שהמדיניות על פני השנים האחרונות הייתה מדיניות שהוכתבה ברמת גירעון של 3%, כשהצמיחה בעקבות, בין היתר, הורדות המס הייתה צריכה להיות בסביבות 4%. מה שראינו זה שהצמיחה מתכנסת לכיוון ה-3% והגירעון כבר נהיה 3% פלוס, ולכן יש בעיה עם הדבר הזה, ואת זה צריך לתקן.

גב' מירב ארלוזורוב:

טוב. בוא נחזור לנושא הדיון שלנו - קופסאות המימון. קודם כל, מה ההיקף הכספי שאנחנו מדברים עליו - היקף ההשקעה בתשתיות המתוכנן?

מר רוני חזקיהו:

תוכנית 2030, בעצם, מדברת על זה שהיום המשק משקיע בתשתיות, ואני מדבר על התשתיות העסקיות כמוכן, זה לא התשתיות החברתיות ולא הביטחוניות, אלא רק תשתיות עסקיות - קרי תחבורה, מים, חשמל, תקשורת וכן הלאה. המשק, שזה המדינה והשוק הפרטי, משקיע סדר גודל של 8 מיליארד דולר.

גב' מירב ארלוזורוב:

בשנה?

מר רוני חזקיהו:

בשנה.

גב' מירב ארלוזורוב:

זה הגידול? כלומר, זה תכנון הצפי קדימה?

- מר רוני חזקיהו:**

לא, זה מה שאנחנו משקיעים היום. המשק משקיע היום 8 מיליארד דולר בשנה, מתוך זה, תקציבית, סדר גודל של 20 מיליארד שקל, נניח 5 מיליארד דולר, זה תקציבי, וכל השאר, חלק תעריפי, חלק שוק ההון, שוק פרטי...
- גב' מירב ארלוזורוב:**

מה התוכנית קדימה? מה עם המטרו, קווי הרכבת הקלה?
- מר רוני חזקיהו:**

אוקיי, 2030, להוציא מטרו, וזה חשוב לאור מה שנאמר פה בשבחי המטרו, שאני גם בעד - הם מדברים על להכפיל את ההשקעה על מנת לייצר מצב מבחינת מצא התשתיות שראיתם בשקף של שאל. אנחנו רוצים להגיע למצב שנדיבק חלק, 60%, מהפער שאנחנו מפגרים כלפי העולם ומדינות ה-"Benchmark" שלנו.
- גב' מירב ארלוזורוב:**

טוב, עכשיו הזכירו כאן כל מני אמצעי מימון מתוחכמים - להטיל מיסוי על תושבי הערים הרלוונטיות, הכל נחמד, הכל בטח יקל, ועדיין תקציב המדינה צריך להשקיע הרבה יותר. בכמה נהיה מסוגלים לעמוד, והאם באמת צריך ליצור גידול בגירעון וגידול בחוב לצורך זה? למשל, פטנט הקופסאות - בוא לא נספור את זה, נשים את זה בצד.
- מר רוני חזקיהו:**

אני אגיד כך - היה דיון מאוד מעניין כל היום, ובמיוחד גם בנושא הזה. אני חושב, ואני יכול לומר שהיה פה גם את אבי שמחון, שהעלה תהיות.
- גב' מירב ארלוזורוב:**

הוא רמז שצריך לעשות קופסא, בעצם. כלומר, אל תגרמו למסגרת החוב או הגירעון למנוע מאיתנו להשקיע בתשתיות.
- מר רוני חזקיהו:**

אז אני לא מבין רמזים - הוא אמר תהיות, ואני, מה שנקרא, תוהה יחד אתו איך אפשר לרבע את המעגל. הרי רק לפני רגע אמרנו שצריך להכפיל את ההשקעה בתשתיות, עוד לפני המטרו. התשובה לשאלה מה עושים הלאה היא כנראה מאוד מורכבת, ואי אפשר לתת לה כרגע את התשובה. אבל היא גם מורכבת מהרבה דברים אחרים. מה הבעיה בנושא תשתיות? לא רק תקציב. תקציב זה בעיה - כולנו מסכימים, אבל תשתיות זה חשוב, ומטרו זה חשוב מאוד כי אחרת כולנו נעמוד. לכן צריך לראות מה עושים - פעם אחת זה לפתור את הבעיה הכספית של המימון של העניין הזה, חלקו צריך לבוא כנראה מתקציב וחלקו צריך לבוא ממקומות אחרים - שוק פרטי, PPP וכל הדברים האלה. דבר נוסף, יש לטפל בנושא הביקוש. נושא הביקוש זה מה שצריך לטפל בו. זהו נושא שיכול לתרום. אני אומר שאנחנו נוכל, כנראה, בטיפול בביקוש, להקטין את הצורך בתקציבים הגדולים, כי הטיפול בביקוש, רשות מטרופולינית, אגרות גודש וכן הלאה - אלה דברים שיכולים לעזור לנו כדי לפתור חלק מבעיות המימון. הדבר השני, שלדעתי יותר חשוב מהדבר הראשון בנושא תשתיות, זה יכולות הביצוע. כבר דובר, הרי, על יכולות הביצוע של הממשלה ויכולות הביצוע של השוק הפרטי.
- גב' מירב ארלוזורוב:**

חוק מטרו דרקוני? זה מה שצריך?

מר רוני חזקיהו:

לא. חוק מטרו מטפל, כפי שאמר שאול, בנושא של האכיפה והמשילות. היכולת שלך להפקיע קרקעות, היכולת שלך לקחת מיסים שלא ילכו לראשות, שילכו אליך, וכן הלאה. אבל, מעבר לחוק המטרו, צריך לסדר את הנושא הזה של איך עושים תשתיות במדינת ישראל, ואיך יכולות הביצוע הופכות להיות הרבה יותר טובות ממה שהן היום, כי הן לא מספיק טובות היום, ועל זה אנחנו עובדים.

גב' מירב ארלוזורוב:

אז בוא נתחיל עם יכולת הביצוע הבסיסית - קבלת החלטות בתוך הממשלה. מי יקבל את ההחלטות? החשב הכללי? אגף תקציבים? משרד התשתיות? משרד האנרגיה? משרד רוח"מ? מה הולך כאן?

מר רוני חזקיהו:

אנחנו מדברים על תשתיות כרגע? כי יש גם ב-"Doing Business" שאלה של "מי יקבל את ההחלטות?", אבל שם טוב שכולם יקבלו החלטות כי כל אחד יתרום בחלקו, עדיין צריך משהו שיתכלל, נגיע לזה. לגבי תשתיות, אני בדעה, והדעה שלי לא קיבלה הסכמה גורפת - בוודאי לא בתוך האוצר, אבל אני גם מניח שמחויץ לאוצר. הדעה שלי היא שצריך להקים רשות נפרדת לטיפול בנושא תשתיות לאומיות. אני חושב שכמו שהקימו מטה דיור, בלי להיכנס כרגע לכמה שזה מוצלח או לא מוצלח, אבל ריכוז סמכויות במקום אחד על ידי רשות שהיא ברמה ממשלתית, שתופעל ועדת שרים ממשלתית בעניין הזה, שיש לה את כל המנדט - גם הכספי, גם החקיקתי, וגם הרגולטורי, לעשות דברים - זה דבר שהוא הכרח. אי אפשר לבוא ולהגיד שעושים את אותו הדבר, ולצפות לתוצאות שונות. אותו דבר זה - כל משרד עושה מה שהוא רוצה. תחבורה עושה מה שהוא רוצה, אז הוא מתנגד, כרגע, לסעיף כזה או אחר, אגף תקציבים - יש לו את האג'נדה שלו, כפי שהוצהר פה לגבי דברים כאלה ואחרים - אי אפשר. עם הדבר הזה כולם הסכימו - זה עבר כחוט השני פה, כל הדוברים, כולם מדברים על תשתיות, תשתיות, תשתיות. הבעיה היא צמיחה, צמיחה מובילה לפיריון, פיריון מוביל לתשתיות ועוד כמה דברים. תשתיות, אם אתם רוצים, חייבות להיות מטופלות כפרויקט לאומי. פרויקט לאומי זה רשות לאומית לתשתיות. זאת עמדת האישית, לא עמדת האוצר.

גב' מירב ארלוזורוב:

טוב. אותו הוויכוח קיים ב-"Doing Business". כולם רבים על המשבצת הזו: 'א' - מי מקבל את ההחלטות, וב' - האם בסוף זו משהו מרוב המריבות האלה?

מר רוני חזקיהו:

קודם כל זזים דברים, אבל כפי שכולם יודעים, לא יודע אם חיים שני פה, שמעתי שהוא אמר להיות, אז חיים יגיד לכם כמה העבודה הזאת היא קשה וסיזיפית, ומורכבת מעשרות אלפי פעולות שצריכים לעשות. מה שבאנו לעשות בדבר אחד זה לקדם את הדברים, קודם כל, דרך תכלול. יש וועדה שיושבת, יושב שם מנהל רשות המיסים, מנכ"ל משרד הכלכלה, מנכ"לית משרד המשפטים, יושבים שם ממשרד רוח"מ, מנהל אגף תקציבים, וכל הגופים, ולוועדה הזו מגיעים דברים כדי לנסות ולקדם פלונטרים כשזה נתקע. אנחנו לא נכנסים, דרך אגם, לפעולות שאחרים עושים - והן ברוכות, אנחנו מנסים לעזור להם.

למשל, אם ישראל דיגיטלית החליטה לקדם את הסיפור של פתיחת עסק מכוון, שזה דבר שלא קיים היום, וכולם חושבים שזה דבר חשוב ומשתלב עם ה-"Doing Business", והם עושים להם את המצגת ואנחנו רואים שזה לא מתקדם. אז שואלים למה זה לא מתקדם, ומסתבר שיש בעיה ורשות המיסים לא מאפשרת לפתוח תיק בצורה מכוונת. אז נמצא מנהל רשות המיסים - שואלים מה הוא אומר, והוא אומר שאין בעיה, רק שיאשרו לו הבנקים לפתוח חשבון בצורה מכוונת, אז אנחנו מביאים את הבנקים שייגיבו, וכך אנחנו מנסים לפתור את הבעיות כדי לקדם את העניין. אנחנו לא לוקחים את הקרדיט של ישראל דיגיטלית בדבר הזה, אנחנו באים לעזור להם לעשות את הדבר הזה. זה פעם אחת.

פעם שנייה, חלק לא קטן מהפעילות של הממשלה עוברת דרך חשב כללי. אם זה הרכש הממשלתי, אם זה הדיור הממשלתי, אם זה הבינוי הממשלתי, אם זה עוד הרבה דברים. כל הדברים האלה יושבים בתוך חשב כללי, ולכן אנחנו, בתוך המגרש שלנו, מנסים לעשות שיפור, ואנחנו עושים. יש לנו דוגמאות כאלה ואחרות להתקדמות שעשינו בנושא.

אני חושב שבסופו של דבר, אחד הדברים החשובים הוא מדד ה-"Doing Business" העולמי, שזה לא מה שהראה אבי שמחון פה כי זה מדד אחר של ה-OECD שיותר מטפל ברגולציה ולא בקלות עשיית העסקים, אז מה שיביא את הצמיחה וגידול הפרייון זה קלות עשיית העסקים והורדת הבירוקרטיה. שם עלינו השנה בכמה מקומות, מ-54 ל-49, ובאוקטובר אנחנו מקווים שנעלה עוד פעם. זה חשוב, זה לא מה שאנחנו עושים, אבל אנחנו עושים דברים אחרים שיובילו לקראת השיפור העניין הזה.

גב' מירב ארלוזורוב:

טוב. זמנינו קצר, שלוש שאלות ותשובות קצרות. המטרו, 150 מיליארד שקל, הוא לא ייסע בשבת?

מר רוני חזקיהו:

בואו נראה, קודם כל, שהוא ייסע ואחר כך...

גב' מירב ארלוזורוב:

אוקיי... מי יחפור את המטרו – סינים? אין לנו בעיה עם השקעות זרות סיניות?

מר רוני חזקיהו:

יש דיון בנושא של השקעות סיניות, כשזה קשור לתשתיות קריטיות, ולדבר הזה יש משנה סדורה, וזה עוד צריך להגיע לממשלה לדיון, בקבינט הביטחוני, נדמה לי, בעוד שבוע. אין ספק שאיפה שיש תשתיות קריטיות וחיוניות, ויש הגדרה למה זה קריטי בחוק ומה זה חיוני, אז בדברים האלה צריך לראות שיש לנו שליטה כדי שלא נעמוד בפני מצב בעייתי.

גב' מירב ארלוזורוב:

טוב, ושאלה אחרונה, אפרופו PPP, מים חומים זורמים לנו בברז. זה מתקבל על הדעת? מה עושים עם זה?

מר רוני חזקיהו:

קודם כל, אני רוצה להגיד, אני מצטט, שמעתי את זה, נדמה לי, מהילה שהיא ברשות המים - אל תשפכו את התינוק עם המים. מי ההתפלה במדינת ישראל הם אחד הדברים המוצלחים ביותר. אנחנו מובילים בעולם את העניין הזה, לנו אין בעיית מים. אנשים פותחים ברזים, מתקלחים, משקים את הגינה, והכל בסדר. אין בעיה בעניין הזה, לא בעיה בריאותית ולא שום בעיה אחרת. יש בעיה שכלל הנראה, לכאורה, אני לא בטוח, שמישהו ניסה להרוויח בזה שהוא העלה את רמת הכלורידים במים מ-20 ל-80 כשהסף הוא, דרך אגב, 250. אז אם מישהו פשע, או מעל, או רימה, נמצא אתו את הדין. עדיין, המתקן הזה מספק 150 מיליון תושבים, המתקן הכי גדול במדינה, ולכן נבדוק ונראה. את מי שצריך להעניש - נעניש, ועם מי שצריך למצות את הדין - נמצא את הדין ונכנסו בהרבה כסף כי חסר לנו כסף, ובסופו של דבר נצליח.

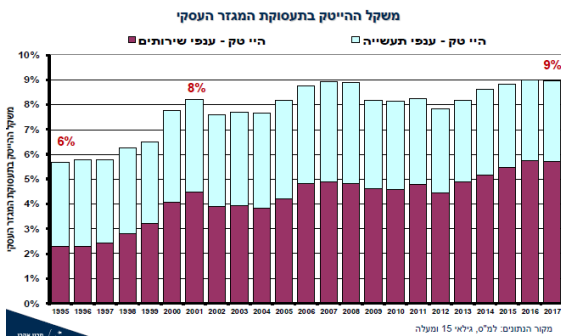
גב' מירב ארלוזורוב:

תודה רבה.

האם ההיי טק יכול להיות מנוע צמיחה למשק - ד"ר סרגיי סומקין, חוקר בכיר במכון אהרן למדיניות כלכלית, הבינתחומי הרצליה

- שלום לכולם. אני אציג לכם מחקר בנושא כיצד להגדיל את מגזר ההיי-טק. המחקר נערך על ידי פרופ' צבי אקשטיין, על ידי, בשיתוף פעולה עם פרופ' בנימין בנטל, ופרופ' דן פלד. חשיבות שאלת המחקר נובעת מכך שהתוצר לעובד במגזר ההיי-טק יותר מכפול מיתר ענפי הכלכלה, והמשמעות של הגדלת ההיי-טק היא, למעשה, הגדלת הצמיחה במשק. בשנת 2017, משקל ההיי-טק בתמ"ג העסקי בישראל עומד על 18%, ובמשקל על 13% אחוזים. כידוע לכם, משנת 1995 עד 2000 ההיי-טק צמח בקצב מאוד גבוה, והמשקל שלו עלה מ-9% ל-17%, אבל מאז משקלו יחסית קבוע, ונע בין 17% ל-18%.

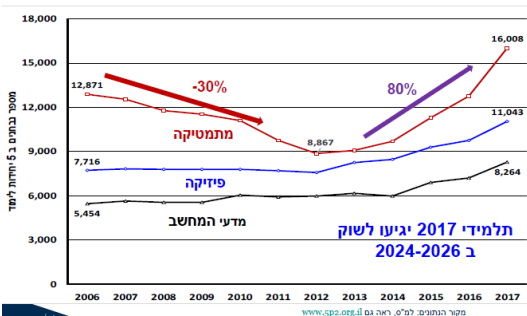
משנת 2001 משקל ההייטק בתעסוקת עלה רק בנקודת אחוז 1

- בשנים האחרונות עולה משמעותית משקל שירותי ההיי-טק בתמ"ג, ויורד משקל תעשיית ההיי-טק בתמ"ג. העובדה שמשקל ההיי-טק בתמ"ג בישראל הוא הגבוה מבין מדינות ה-OECD, ויותר מכפול בארצות הברית ואירופה, מעלה את השאלה - האם בכלל ניתן להגדיל את המגזר?

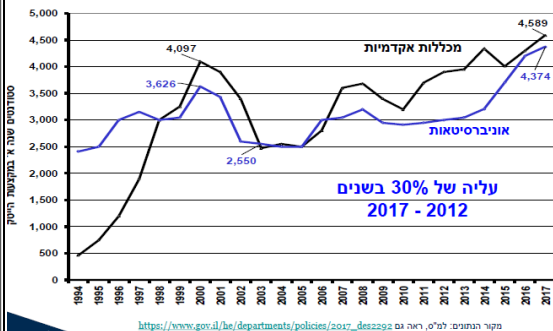
- בעידן של ביקושים גבוהים למוצרי ICT, אנהנו חושבים שהמגבלה העיקרית להרחבת ההיי-טק היא היצע כוח האדם, ובמיוחד כוח האדם האיכותי. כפי שאתם רואים, משקל ההיי-טק בתעסוקה הוא קבוע, ועומד על 8%-9% כבר ב-16 השנים האחרונות.

מ 2012 עלה משמעותית מס' הנבחנים לבגרות מדעית תלמידים אלה יגיעו לאקדמיה אחרי שנת 2017

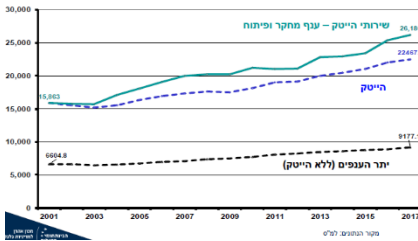
- היקף מגזר ההיי-טק נקבע על ידי שני מרכיבים עיקריים. המרכיב הראשון הוא איכות כוח האדם, איכות ההון האנושי. הנתונים מלמדים שבשנים האחרונות איכות ההון האנושי בישראל הוא בעלייה. כך, למשל, בין 2012 ל-2017 מספר הנבחנים ב-5 יח"ל מתמטיקה עלה ב-80%, וזה לאחר ירידה של 30% בשנים לפני כן. גם מספר הנבחנים ב-5 יח"ל בפיזיקה ומדעי המחשב נמצא בעלייה מאוד משמעותית. צריך לשים לב, ותזכרו את זה גם קצת להמשך, שלמשל מחזור תלמידי 2012, בו מספר הנבחנים ב-5 יח"ל מתמטיקה הוא הנמוך ביותר נכנס לאקדמיה ב-2016, ולשוק העבודה נכנס בימים האלה - 2019 עד 2021. תלמידי 2017, אלה הנמצאים בקצה העליון, יגיעו לשוק העבודה רק ב-2024 עד 2026.

מ 2012 עלה משמעותית מס' הסטודנטים שנה א' ב"מקצועות הייטק"

- המגמה החיובית שאנחנו רואים בנבחנים ב-5 יח"ל במתמטיקה מתווספת לעוד מגמה אחת חיובית, והיא מספר הסטודנטים שנה א' במקצועות היי-טק באקדמיה, כמו שאתם רואים בגרף מולכם, אבל הנתון העוד יותר מעניין שאותם התלמידים משנת 2012 נמצאים בשוק הזה כהן - הם ממשיכים את הקו הגבוה, את עליית המגמה כאן בשנת 2016, מה שלמעשה אומר שעל פני קבוצות גיל, הנטייה של בוגרי תיכון להשתלב במקצועות היי-טק באקדמיה עולה. למעשה, בכל קבוצת גיל הנטייה הזו שונה, אבל במיוחד בשנה שהייתה הכי נמוכה באלה הלומדים 5 יח"ל מתמטיקה, עדיין יש המשך במגמה החיובית. תזכרו להמשך את טווח השנים בין 2000 ל-2007, בו מספר הסטודנטים שנה א' במקצועות היי-טק הוא יחסית נמוך. אני אצטרך את זה בהמשך.

השכר בענפי ההייטק גבוה יותר מפי 2 מהשכר ביתר הענפים
הביקוש הגלובלי למוצרי ICT ומרכזי הפיתוח מגדילים את פערי השכר:
יחס השכר בין ענף המ"פ לבין יתר הענפים גדל מ-2.3 ל-2.9

- הפרמטר השני שקובע את היקף מגזור ההיי-טק הוא, למעשה, פערי שכר בין הענף ליתר הענפים. אנחנו רואים שהשכר בענפי ההיי-טק הוא יותר מכפול מיתר הענפים, והביקוש העולמי הגובר למוצרי ICT, וגם הכניסה של מרכזי המו"פ הזרים לארץ, מגדילים עוד יותר את הפערים האלה, ומגדילים את האטרקטיביות של מגזור ההיי-טק לעומת הענפים האחרים.
- השוני באיכות האנשים בין קבוצות הגיל השונות, והשוני של תנאי הכלכלה הניצבים מול כל קבוצת גיל, גורמים לכך ששיעורי המועסקים בהיי-טק שונים בכל קבוצת גיל. הם גבוהים אצל הצעירים ונמוכים אצל המבוגרים. חייבים לקחת את זה בחשבון בעריכת תחזיות לשיעור המועסקים בהיי-טק שאנחנו עורכים לגבי העתיד.
- כדי להבין טוב יותר את מאפייני ההון האנושי של המועסקים בהיי-טק, ערכנו מחקר בו התמקדנו בקבוצת פרטים בגילאי 30 - 37 בשנת 2015, בדגש על שנת 2015, שעבורם בחדר המחקר בלמ"ס יש נתונים פרטניים מהתיכון ומה שהם למדו בתיכון, לאקדמיה ועד לשוק העבודה. ביקשתי מכם לזכור את המספרים הנמוכים של תלמידי שנה א' באקדמיה במקצועות היי-טק בין השנים 200 עד 2007 - זו הקבוצה הזאת. ז"א, הקבוצה של בני 30-37 בשנת 2015, למעשה, התאפיינה במספרים נמוכים יחסית במקצועות היי-טק, ועדיין שיעור המועסקים בהיי-טק בקבוצה זו הוא גבוה מאוד - הוא 12% מכלל המועסקים במשק. מה שמעניין וחשוב הוא שכשליש מהקבוצה הזו סיימו מסלול מדעי - ז"א סיימו בגרות עם 5 יח"ל מתמטיקה או פיזיקה או מדעי המחשב, ולימודים טכנולוגיים באקדמיה - מה שנקרה לימודי STEM. העובדים האלה מועסקים בעיקר בשרותי מו"פ, בשכר הכי גבוה במשק. לטענתנו, למעשה היצע העבודה של הבוגרים במסלול הזה הוא החסם העיקרי להתרחבות ההיי-טק. כדאי לציין ששיעור המועסקים בקבוצת הגיל המבוגרת, 38 עד 64, הוא נמוך בהרבה וכיום בשנת 2015 הוא רק 7%.
- בעריכת התחזיות לשיעור המועסקים בהיי-טק לשנת 2030, התמקדנו בקבוצת גילאי העבודה, 25-64, בה שיעור המועסקים הוא 10%. כחננו מספר תרחישים, אבל בחרנו להציג שניים - התרחיש השמרני מניח שתי הנחות: הנחה ראשונה ששיעור המועסקים בהיי-טק בקבוצות הגיל 25-29, 40-47, 48-64, יישאר כמו שהוא היום אף-על-פי שבנתונים אנחנו רואים ששיעורי התעסוקה בהיי-טק בקבוצות הגיל האלה עולה בשנים האחרונות באופן יחסית ניכר. ההנחה השנייה שאנחנו מניחים היא ששיעור בוגרי ה-STEM בקבוצות הגיל 30-39, אלה שהיום הם בגילאים 20-29, יעלה על פי המגמות של השנים האחרונות. כתוצאה מההנחות האלה, אנחנו מקבלים ששיעור המועסקים בהיי-טק יעלה מ-10% ל-11.5%, זאת כתוצאה מהפרישה של קבוצת הגיל המבוגרת משוק העבודה, והכניסה של צעירים לשוק העבודה בשיעורים גבוהים של תעסוקה בהיי-טק, וגם כמובן עליית ה-STEM. בהתאם, התוצר יעלה בכ-3% על פני כל התקופה, או 0.3% בשנה.
- בתרחיש האופטימי הנחנו המשך מגמה בשיעור הגידול של שיעור המועסקים בהיי-טק בכל קבוצות הגיל, וההנחה הזאת מתבססת, למעשה, על המאמצים בשנים האחרונות לעודד לימודי בגרות מדעית, מה שראינו קורה, על המאמצים לגדל בוגרי STEM באקדמיה, מה שכן קורה, וגם בגלל הנחה נוספת שהביקושים למוצרי ה-ICT ימשיכו להיות גבוהים. בתרחיש הזה אנחנו מקבלים ששיעור המועסקים בהיי-טק יצמח ל-15%, ובהתאם התוצר יעלה ב-10% - אחוז אחד בשנה, שזה הרבה מאוד.
- לאור התוצאות שקיבלנו, אנחנו ממליצים להמשיך את המדיניות הנוכחית של חיוזק והגדלת שיעור לומדי בגרות מדעית בתיכון, לכולם, אבל במיוחד לאוכלוסיות של חרדים וערבים, ולהמשיך ולהרחיב לימודי היי-טק ולימודי STEM באקדמיה וגם מחוץ לאקדמיה, עם דגש על התאמה של תוכניות לאוכלוסיות החרדים והערבים. שתי ההמלצות האלה, כמובן, כרוכות בהגדלת ההיקף והאיכות של המורים, גם בתיכון וגם באקדמיה, ובנוסף אנחנו חושבים שאין לייבא להיי-טק עובדים זרים ללא אפשרות הגירה, אלא אם הם נדרשים כמומחים זמניים, אולי בפיתוח עסקי.

תודה.

פאנל - חסמים להשקעות בהייטק

משתתפים:

- **מנחה: מר חיים שני, מייסד ושותף כללי בקרן IGP**
- **גב' נעמי קריגר כרמי, ראש הזירה החברתית-ציבורית, רשות החדשנות**
- **מר איל ולדמן, מנכ"ל ומייסד Mellanox**
- **מר תומר בר זאב, מנכ"ל ומייסד IronSource**

מר חיים שני:

אז לפני שנגע במושג, רוני אתה היית מאוד מנומס, מי שתקוע בפקקים, ואני לא חושב שיש מי שלא תקוע בפקקים, אז אני יכול לדבר באופן חופשי - קשה לתאר כמה הבירוקרטיה הזאת, שלא ברור מי מחליט, משפיעה על נושא התשתיות. יכולים לשבת במשך שנים ולהתלבט האם זה, PPP או האם זה תקציבי, האם לזה יש סמכות או להוא, וכך עוברים שנים עד שמוציאים מכרז, ואחר-כך יכולים גם להחליט לבטל אותו, ובגלל זה אנחנו תקועים בפקקים. לא כסף, שלא נתבלבל. אז רוני, הרעיון שלך, אני חושב שהוא רעיון מצוי, והגיע הזמן שנבצע אותו כי באמת המדינה בקושי זה. אנחנו נדבר על משהו יותר אופטימי, שזה ההיי-טק, והוא פחות תלוי בבירוקרטיה, יש כאן חברי פאנל מכובדים - Ladies First, נעמי ככה שתי מילים על עצמך ועל רשות החדשנות שאת מייצגת.

גב' נעמי קריגר כרמי:

צהרים טובים, נעמי קריגר-כרמי, אני סמנכ"לית של רשות החדשנות ומנהלת זירה יחסית חדשה ברשות, שנקראת הזירה החברתית-ציבורית, האמונה, בין היתר, על תכלול המאמצים הממשלתיים מצד הרשות להגדלת היצע כוח האדם המיומן בהיי-טק.

מר חיים שני:

לא יודע אם יש כאן מישהו באולם שלא מכיר את איל ולדמן - אולי אם נחת כאן מישהו מהירח, אבל למקרה הזה שבכל זאת יש כאן מישהו שלא מכיר את אייל, אז בכל זאת כמה מילים על מלאנוקס, וספציפית בנושא המחקר - אם אתה יכול גם להגיד מבחינת אותם אוכלוסיות שמדברים עליהן, כמה הם מהווים חלק מתוך המועסקים של מלאנוקס.

מר איל ולדמן:

אז שלום, תודה שהזמנתם אותי. מלאנוקס עושה תקשורת בין מחשבים ואחסון מידע. היום, 80%, או אולי אפילו 85%, מהפעמים שאתם נוגעים בטלפון, אתם עוברים דרך מלאנוקס. אם זה פייסבוק, אינסטגרם, טוויטר, ווי-צ'אט, כל האפליקציות האלה אתם עוברים, בסופו של דבר, דרך מלאנוקס. אנחנו בונים את המחשבים הכי גדולים בעולם, הכי חכמים בעולם, וזה פחות או יותר מה שאנחנו עושים. הייתה טרנזאקציה, נרכשנו על ידי Nvidia, זה עוד לא נסגר - ייסגר בחודשים הקרובים. החברה מונה, פחות או יותר, 3000 איש, 12% מהעובדים שלנו הם עובדים ערבים בישראל. מעבר לזה, אנחנו מעסיקים בעזה, רמאללה, שכם, חברון, רואבי גם כן. אני חושב שהמאגר הפלשתינאי של כוח אדם זה מאגר מדהים שלא דובר פה. אפשר לנצל את המאגר הזה, יש שם אנשים מאוד חכמים עם פוטנציאל אדיר, ולתרום אותם להיי-טק הישראלי, או התעשייה הישראלית, גם בייצור, גם במיד-טק, וגם בהיי-טק, וזה דבר מדהים.

מר חיים שני:

תומר?

מר תומר בר זאב:

תומר בר-זאב, תודה רבה על ההזמנה, מנכ"ל ואחד ממייסדי חברת IronSource, שבגדול מה שאנחנו עושים זה לתת פלטפורמה למפתחי תוכנה ואפליקציות. אנחנו עוזרים לקחת את המוצר הבסיסי שהם מפתחים ולהפוך אותו לעסק, ואם נמשיך את האנלוגיה של אייל, אז כל פעם שאתם נוגעים באיזה משחק בטלפון שלכם, אז כ-80% שזה הגיע לשם דרכנו. אנחנו בערך 900 אנשים בעולם, מתוכם 650 בארץ.

• מר חיים שני:

...ומבחינת האוכלוסיות שהסקר התייחס אליו?

• מר תומר בר זאב:

אנחנו בערך קצת יותר מ-40% נשים בחברה, יש לנו קצת מיעוטים, אבל זה באמת בבודדת/

• מר איל ולדמן:

ביקשת להכין את זה קודם, אז יש לנו כ-23% נשים, דרוזים - בסביבות 30 עובדים, וחרדיות - אנחנו מתקרבים לאיזו ה-40 חרדיות שעובדות במלאנוקס. ערבים יש לנו 12%. לדעתי, גם אוכלוסיית הדרוזים זו אוכלוסייה שלא מטופחת, ואני חושב שצריך לעשות שם גם השקעה חברתית, כי יש גם שם פוטנציאל שלא מנוצל, לדעתי, בצורה משמעותית.

• מר חיים שני:

אז תכף נדבר עליו. נתבקשתי גם לענות על חלק מהשאלות של עצמי בתור מי שמייצג את המגזר של המשקיעים בחברות יותר קטנות. הקרן שלנו, יש לה חברות של, בדרך כלל, בין 100 לכמה מאות עובדים. אם יש משהו שמאפיין לפחות חלק מהחברות, זה אוכלוסייה יחסית צעירה - בחברה כמו פיל, 20% מהחברה הזו הם עולים חדשים, חלקם כאלה שהגיעו ממש בשנה האחרונה ונכנסו לעבודה ממש בשנה הראשונה לעלייתם ארצה. אז זו דוגמה שאנחנו נדבר עליה, כי נדמה לי שהיא יכולה לייצג פוטנציאל משמעותי. ההנחה המרכזית של הסקר היא שהצמיחה של ההיי-טק תלויה, בעצם, בהיצע עובדים איכותי, וזה החסם העיקרי. אז, לפני שנדבר על ההמלצות של הסקר, בואו נשמע האם אתם חושבים שזה נכון? האם אלה, בעצם, החסמים המרכזיים לצמיחה? רק עובדים, או שיש גם דברים אחרים ונושאים אחרים שיכולים למנוע מהתעשייה לצמוח או לפחות לשמור על חלקה בתוצר, אם לא להמשיך ולצמוח ולהיות חלק עוד יותר גדול מאותם 18% מהתוצר העסקי? איל?

• מר איל ולדמן:

אני חושב ש, אחד, כוח אדם זה בהחלט משימה, ובהחלט אתגר להמשיך ולהגדיל. אני חושב שגם "expertise" - התמחות. אתה רואה שנוצרים קלסטרים בישראל של התמחות בנושאים מסוימים, וזה הולך וגדל, וקשה מאוד ללכת ולפתוח התמחות בנושא חדש, קלסטר נוסף. אם התחיל פה "semi-conductors" בזמנו של אינטל, ונשיונל, וכו', אז אתה רואה פה קלסטר מאוד יפה של מוליכים למחצה, וזה הולך וגדל, ויש פה ידע. ההתמחות בנושא של חלק מהאפליקציות, גם כן, רואים פה עבודה דיי יפה. אני חושב שצריך עכשיו להתמקד בתחום של בינה מלאכותית - אנחנו צריכים עכשיו ללכת ולעשות מאמץ של להביא "expertise", גם אם זה להביא מבחוץ ואחר-כך לגדל. הלא תעשיית המוליכים למחצה פה בישראל התחילה בזכות אינטל. דב פורמן בא לפה, הביא את ה-"expertise", ואולי צריך להתמקד ולעשות "expertise" ממקוד, מטרה ממוקדת, בתחומים שאנחנו חושבים שהם העתיד.

דרך אגב, אני חושב ש-Nvidia זה שחקן ענק בתחום של בינה מלאכותית, ואנחנו בתור מלאנוקס כחלק מ-Nvidia, ננסה להביא לפה הרבה "expertise" של בינה מלאכותית. בכל מקרה, צריך לבחור אם אנחנו חושבים שבינה מלאכותית זה הרבה תחומים, ואני חושב שכן, אז אפשר להביא לפה "expertise", והתמחות בנושא הזה, גם מחו"ל וגם לשלוח אנשים לחו"ל ולהביא אותם אחר-כך חזרה לפה, ולהקים קלסטרים של נושאים שלדעתי מעניינים אותנו בעתיד.

• מר חיים שני:

במקרה של אינטל, אני מניח שכשדב הגיע, הוא הגיע כי הוא חזר, עלה ארצה, זו לא הייתה איזושהי תוכנית או חלק מהכוונה ממשלתית, כי בשביל להקים קלסטרים צריך משהו יותר גדול מלתת לזה לקרות בפני עצמו. ז"א, מה שאתה אומר זה שהיום כדאי להסתכל על הנושאים החדשים ולוודא שמתפתחים קלסטרים גם בנושאים חדשניים יותר.

מר איל ולדמן:

אתה יכול לחכות ולהניח שזה יקרה במקריות, ואתה יכול לנסות לכוון. כשדב חזר, דב הביא הרבה ניסיון מאינטל, ואני חושב שהחברה עברו הכשרה באינטל, והרבה מאוד סטארט-אפים, גם היום, של "semi-conductors", הוותיקים יצאו מאינטל. זו דוגמה הכי טובה להתפתחות של תעשייה ענקית בישראל שהביא עשרות מיליארדי דולרים לישראל, גם בפיתוח, גם בייצור. עכשיו יש לנו את התחום הזה, בואו נשקיע בבינה מלאכותית אם זה הדבר הבא. לאו דווקא בתחום, "semi-conductors" ובינה מלאכותית אנחנו עושים פה קצת, אבל בואו נניח מה יהיה עוד שנתיים, עשר שנים, עשרים שנה, ונתמקד שם. אני חושב שיש שם הרבה מה לעשות.

מר חיים שני:

תומר?

מר תומר בר זאב:

אני אנסה להוסיף על זה ולגעת בשאלה שלך ישירות...

מר חיים שני:

אתם חלק מהצוות, נדמה לי, או קבוצת החברות הצעירות יותר שעובדת מול הממשלה בנושאים.

מר תומר בר זאב:

קבוצת החברות הבוגרות. תראו, אני חושב שלפקס את הדיון בשאלת ההיי-טק בכוח אדם איכותי זה יהיה לעשות לעצמנו הנחה גדולה מדי. בוא נגדיר מה זה כוח אדם ומה זה איכותי, אבל יש עוד הרבה בעיות, ותיכף אגע בסוגיית כוח אדם וגם אגיב לחלק מהדברים שראינו פה. יש הרבה בעיות נוספות, כמו רגולציה ומדיניות, אפשר לדבר עליהם, אנחנו, מה שהזכרתי, בפורום שהקמנו, אנחנו מנסים לפתור, ואני חייב להגיד שיש אוזן קשבת ממש בצד הממשלה, במשרד האוצר, במשרדים נוספים, ובאמת יש שיפור, ובאמת יש פתיחות, לפחות, לדון בזה. אבל בהחלט יש שם חסמים, משמעותיים, לא רק בעניין כוח אדם - בעיקר ביכולת לבנות חברות גדולות, לא חברות קטנות שנמכרות מהר.

בעניין כוח אדם, אני חושב שגם פה כל הדיון, הנרטיב, שבעצם מדבר על לטפל באותה קבוצת אנשים בתיכון, שילמדו 5 יח"ל מתמטיקה, בעיני זה לא הפתרון לבעיה. צריך לשלב - הרי יש מחקרים שמראי, בטח ביחס לעולם, שאנחנו במצב ממש טוב ביחס לעולם מבחינת כמות האנשים המועסקים בהיי-טק. הפתרון הוא לא רק אותם אחוזים של אנשים שהם האלגוריתמיקאים, האנשים שאתה מדבר איתם בשפת מכונה. זה לא. צריך להכניס יותר אוכלוסיות, צריך שהגישה ללימודי מדעי המחשב, הגישה להיי-טק, תתחיל הרבה יותר מוקדם משלב התיכון. זה חייב להיות בשלב היסודי, אולי אפילו לפני.

אנחנו כל הזמן אומרים שזה צריך להיות שפה שלישית - צריך ללמוד עברית, אנגלית ומחשבים. אם מטפלים בזה בשלב של התיכון, זה "too little too late". חוץ מזה, אפשר לדבר גם על המשמעות של הגופים הבינלאומיים שמקימים פה מרכזי פיתוח. הם הולכים אחרי המהנדסים, אחרי אנשי פיתוח, אבל יש קהילות שלמות, אוכלוסיות שלמות, שאפשר להכניס להיי-טק, לא רק מפתחים, כי אותם גופים לא יקימו פה מרכזי שיווק, ומחירות, ו-"Back Office". יש אוכלוסיות שלמות שיכולות להיכנס להיי-טק גם בלי ללמוד 5 יח"ל מתמטיקה.

מר חיים שני:

נעמי?

גב' נעמי קריגר כרמי:

שאלתה על חסמים אחרים שהם לא בהכרח קשורים לכוח אדם, אז בתחומים ספציפיים אנחנו רואים צורך בתשתיות לאומיות, שהם יותר בעולמות של דאטא, של מו"פ, למשל כל הנושא של בריאות דיגיטלית. ברור שהנושא של הנגשת דאטא לאומי, זה יהיה מנוע צמיחה מאוד גדול לתעשייה הזו, וזה חלק מהתוכנית. גם בנושאים אחרים, "open data", ממשלה שתפתח את הדאטא שלה ותנגיש אותו לטובת הקהילה, וגם אני מסכימה - נושאים של רגולציה, יש על זה הרבה פוקוס היום מבחינת איך אפשר לאפשר פיילוטים על תשתיות ציבוריות, ודברים כאלה שיצמיחו את ה-ecosystem.

אני כן מסכימה וחושבת שזה הכיוון, שגם תומר וגם איל אמרו - זה בעצם כן הון אנושי, אבל בואו נרחיב את השיחה על הון אנושי. בואו נדבר על זה גם ברמות ה-"expertise", שהן מניעות חברה, גם בתפקידים שהם בכלל לא תפקידים טכנולוגיים, ואני אוסיף לזה עוד מימד שזה - בואו לא נתקע בשיחה רק לדבר על היי-טק כפי שהגדרנו אותו עד היום. אנחנו מדברים היום על תעשיות מוטות חדשנות, ש"א איך לוקחים תעשייה פיננסית והופכים אותה לתעשייה מוטת חדשנות, תעשיית ייצור שתהפוך לתעשייה מוטת חדשנות, ואז אנחנו בכלל צריכים לשנות את ההגדרות של מה שעליו אנחנו מסתכלים.

מר חיים שני:

אז מה שאת בעצם אומרת זה שה-18% מהתוצר העסקי הוא דרך מאוד למ"ס-ית להסתכל על העולם, וזה לא בהכרח מה שילך ויקרה בעתיד. האם אמזון, או חברת מסחר שאתמול היו לה סניפים פיזיים, מחר היא אלקטרונית - איפה היא תהיה. האם היא תהיה בהיי-טק, או האם היא, בעצם, עדיין תישאר בכלכלה ישנה, ואולי צריך להסתכל על זה קצת יותר רחב. האם בנק דיגיטלי זה היי-טק, או שזה חלק מהכלכלה הישנה, ולכן צריך להסתכל על כל ההגדרות בצורה טיפה שונה, עקב המגמות שאנחנו רואים בכל שתעשיות שלמות הופכות להיות דיגיטליות.

המחקר מראה, משום מה או לא משום מה, ירידה בחלקו של ההיי-טק, נקרא לזה, ה-"קלאסי", החומרה, אני מניח שה-"Semi-Conductors", בהיותו חלק משמעותי מהחומרה, למרות שיש כמובן עוד חברות שנמצאות פה מעולם החומרה, אבל עדיין זה חלק משמעותי - יש איזושהו הסבר לירידה של "Semi-Conductor" בחלק היחסי בהיי-טק, איל?

מר איל ולדמן:

כן, אני חושב שהיום המשקיעים רואים פירות יותר מהירים והצלחה יותר קלה כשמשקיעים באפליקציות אינטרנט ותוכנה, זה פשוט שהזמן שלוקח לפתח אפליקציה או פלטפורמה הוא יותר קצר מאשר לפתח היי-טק, גם ההשקעה יותר גדולה - tape out זה משהו כמו 7 מיליון דולר, רק לצאת לעשות רכיב אחד ב-TSMC ב-7 ננומטר, אז זו השקעה יותר גדולה וה-"barrier of entry" או "barrier of success" הוא טיפה יותר

גבוה, ואני חושב שהחזר - אם מבינים באמת את המשמעות של "semi-conductor" הוא הרבה יותר גדול, כי זה באמת תשתית יותר ויותר בסיסית. אנחנו יותר ויותר מוקפים ברכיבים, האינטליגנציה של כל ה-IOT, ויהיו עוד שלושים מיליארד דברים כאלה סביבנו, וה-"Semi-Conductors" היא תעשייה מדהימה והולכת לגדול. בקיצור, כדאי מאוד להשקיע בתחום הזה.

מר חיים שני:

מה שאתה אומר הוא שכמויות הכסף הגדולות שרודפות אחרי חברות היום, בין היתר בזכות הריבית הנמוכה, ממנות בעיקר חברות תוכנה מתוך צפייה להחזרים מהירים, ולא מסתכלות על טווחים ארוכים כמו ה-"Semi-Conductors".

מר איל ולדמן:

כן, שלדעתי גם יכולות להניב החזרים, שיכולים להיות מאוד מעניינים.

● מר חיים שני:

אוקיי, אז הסקר מדבר על צרכי המשק בראייה מאוד ארוכת טווח, של עשר שנים, אז לפני שנגע בזה - שאלה פרקטית של לאן ועכשיו, כמו שאומרים. מבחינת המחסור כרגע של עובדים, מהם המקצועות המרכזיים שאצלך, תומר, בבית, היום, חסר לכם כדי להתפתח?

● מר תומר בר זאב:

עוד פעם, זה קצת מתייחס למה שאמרתי קודם. IronSource זה אולי לא דוגמה מאוד טובה, כי היא חברה יחסית חריגה, היא חברה רווחית, תמיד הייתה, היא יכולה להיות מאוד תחרותית ביכולת להתחרות על עובדים, אבל אם רגע לייצג את הסקטור אז ברור שיש מחסור במהנדסים.

לראייה, אני יכול להגיד לכם ש-IronSource, לא מתוך רצון - מתוך כורח, פתחה מרכז פיתוח באוקראינה ובעוד מקומות, כי ממש קל "to scale" שם, ובאמת מתקשים פה. אבל תראו, אנחנו, בשונה קצת, לקשר את מה שאמרתי קודם, מסוגלים לגייס לחברה אנשים בלי שום ניסיון. יש אנשים ב-IronSource שגויסו מלהיות מלצרים של מנהלת ה-HR, במסעדה. היא חשבה שהוא טוב וגייסה אותו. אנחנו מוכנים להמר על אנשים טובים, איכותיים, וללמד אותם. זה לא "rocket science", אנחנו לא צריכים ללמד אותם "Semi-Conductors".

אגב, ולא עשיתי מחקר על זה - זה רק אינטואיציה, אני חושב שאחת הסיבות שיש ירידה בתחומים מסוימים ועליה בתחומים אחרים, זה פשוט כי יש תחומים יותר "סקסיים" ופחות "סקסיים", והחברה הצעירים הולכים למה שכרגע הוא "סקסי". לפתח אפליקציה או משחק זה ממש כיף, וממש נחמד, ולשם הם הולכים. אני אומר את זה ככה לא בשביל לרדד את הדיון, אני חושב שזה פשוט חלק מהמציאות. לשם אפשר לגייס אנשים שלא עשו שמונה דוקטורטים במדעי המחשב, ולהכשיר אותם. אז אנחנו מגייסים איפה שרק אפשר ומכשירים אותם, אבל אנחנו היום חברה גדולה עם משאבים לעשות את הדבר הזה, וחברות יותר קטנות עם פחות משאבים - זה יותר מסובך.

● מר חיים שני:

אוקיי, איל - מחסור אצלכם?

● מר איל ולדמן:

מלאנוקס היא פחות או יותר 3000 אנשים, שמתוכם 2000 וקצת הם בישראל, ואנחנו גם יצאנו לאוקראינה, רומניה, רוסיה ועוד מקומות, בסין קצת. הסיבה שאנחנו יוצאים למקומות אחרים, אחד, זה העלויות, שתיים, זה פוטנציאל של לגדול טיפה יותר מהר ולמצוא "core" שאפשר להגדיל אותו, אבל אין לנו בעיות למצוא כוח אדם משמעותי בישראל - אני חושב שאנחנו חברה דיי אטרקטיבית, אז אני לא רואה בעיה משמעותית למצוא אנשים. שוב, צריך לזכור גם את הצד הפלשתינאי, שבו אפשר למצוא.

● מר חיים שני:

אז המחקר מניח שקיים פוטנציאל משמעותי במספר מגזרים, מגדרים, אם זה הסקטור הערבי, אם זה האוכלוסייה החרדית, גם מדבר קצת על חלקם של נשים בהיי-טק. נעמי, זה חלק מהאחריות של הרשות לחדשנות, ואם את יכולה לשתף אותנו בתוכניות השונות שהרשות מפעילה כדי לשלב את המגדרים האלה בתעשייה.

● גב' נעמי קריגר כרמי:

אז אני קודם אשים איזה נתון מאקרו, אנחנו פרסמנו בתחילת השנה דו"ח שסטארט-אפ ניישן סנטרל הובילו בשותפות איתנו, שאני ממליצה לעיין בו. דו"ח על תמונת המצב בהון האנושי בהיי-טק נכון ל-2019, ושם אנחנו מדברים על מחסור - 15 אלף משרות פתוחות שמחקות לאיוש. זה לא יפגיע אתכם באיזה מקצועות, בגדול - מהנדסי פיתוח, full-stack frontend, backend, dev-ops, וכו'. זו רשימה אופיינית. באמת, כשמסתכלים קדימה, איך המדינה מסתכלת על זה במאקרו, מה אפשר לעשות? אוקיי, אפשר למצוא יותר טוב את פוטנציאל כוח האדם שיש לנו פה בישראל, או לייבא כוח אדם מבחוץ, לייבא זה יכול להיות זרים, זה יכול להיות ישראלים שנגרום להם לחזור הביתה, זה יכול להיות עולים חדשים - אנחנו כן מאמינים גם בערוצים האלה, בניגוד למה שנכתב בדו"ח - אולי נגיע לזה בהמשך.

אבל אם מסתכלים בתוך ישראל, אז את הפוטנציאל, ובלי להעליב פה אף אחד, של גברים אשכנזים באזור מרכז הארץ, חילונים, הרבה ממי שיכול להיות בהיי-טק - כבר שם. באמת יש פוטנציאל מאוד גדול בחלקים אחרים של החברה, נשים - שהם שלישי מההיי-טק, ורבע אם זה תפקידים טכנולוגיים, ערבים, וחרדים. אז מה אפשר לעשות? צעד אחד זה להסתכל על ערוצי הסבה והכשרה של מי שבחר כיוון אחר, ובעצם הבין שהיי-טק היה יכול להיות נכון בשבילו.

אז אנחנו יצאנו, למשל, עם תוכנית שתומכת במסגרות של "coding bootcamps", מי שלא יודע מה זה - זה ממר"מ באזרחות. בואו חצי שנה, הכשרה אינטנסיבית לאנשים עם יכולות גבוהות אבל בלי רגע, להפוך למתכנתים. הדבר הזה הוא מתאים לכל מני אנשים, אבל הוא מתאים במיוחד, למשל, לנשים שלמדו ביולוגיה כי זה נורא אופנתי לנשים ללמוד ביולוגיה ובעצם יש להן את אותן יכולות אנליטיות, והן יכולות להיות מצוינות בהיי-טק. אז כיוון אחד הוא להסתכל על מודלים של הסבה והכשרה, עם איזושהי פריזמה של אותן אוכלוסיות שהן בתת-ייצוג. אגב, זה מודל טוב מאוד גם לערבים, שאולי אפילו למדו היי-טק לפני כמה שנים ולא הצליחו להשתלב בתעשייה, ומשתמשים בזה כדי לחזור.

מודל נוסף, ואנחנו עובדים פה בשותפות עם חלקים אחרים של הממשלה, אלה תוכניות הממוקדות באוכלוסייה החרדית, והערבית. אני חושבת שהטריק שם, ובעיני זה משהו שהמחקר אולי היה יכול לתת עליו עוד דגש, זה שהכלים שעבדו בעבר הם לא בהכרח אלה שיעבדו בעתיד וינבאו את ההצלחה. ז"א, להסתכל רק על בוגרי בגרות מתמטית ותואר אקדמי כמנבא הטוב ביותר למי שיכנס להיי-טק דיי יפספס את החברה החרדית שלא הולכת במסלולים האלה מלכתחילה, והולכת למשל במסלול של סמינרים להנדסאות, וצריך לראות מה עושים שם - מאמצים שאני יודעת שאייל ואולי גם תומר שותפים להם, כדי לשדרג את איכות הלימודים בסמינרים האלו, ולהוציא בוגרות שבאמת יכולות להשתלב בהיי-טק ולא בסמי-היי-טק. אעצור כאן כי בטוח יש לך עוד שאלות.

● מר חיים שני:

כן, איל אם אתה יכול לספר קצת, דיברת על הנושא של האוכלוסייה הפלשתינאית, האם אתה יכול לספר על הניסיון הספציפי שיש לכם עם האוכלוסייה הזאת? מה עשיתם, מה אתם עושים?

● מר איל ולדמן:

התחלנו בהתחלה בקטן, ברמאללה, עם עשרה אנשים, והתחלנו לעשות פיילוט. זה עבד מאוד טוב, גדלנו למאה אנשים, פי עשר, בגדה ברשות הפלשתינאית, והיום אנחנו בשלוש ערים - ברוואבי, שכם, וחברון. אלה אנשים מדהימים, עם פוטנציאל, אנשים חכמים. פעם הייתה לנו בעיה במיקרוסופט, בראש השנה, כל היהודים, כל הישראלים, היו בחופש כי זה ראש השנה. החברה שלנו ברוואבי פתרו את הבעיה, מצאו את הבעיה, פתרו את זה למיקרוסופט - זה היה מדהים.

יש לנו היום גם 30 אנשים בעזה, תוך כדי ימי קרב וימי לחימה אנחנו עדיין עובדים שם. חלק מהזמן עובדים מהבתים, ואנחנו עכשיו שמים יותר דגש על עזה, כי לדעתי ההשפעה היא הרבה יותר גדולה. המשכורת שם זה משהו כמו \$1500 לחודש, שם זה שכר אדיר - אצלנו זה כלום, אני מאוד ממליץ לכם לבוא לעזה. לא מצחק, אני לגמרי לא צוחק, אני מדבר ברצינות - יש שם אנשים חכמים, ועדיף שיעשו את זה מאשר שיעשו דברים אחרים. אני חושב שרמת הפחד של אנשים שיש פה - צריך להפסיק לפחד ופשוט לעשות את זה. אנשים אומרים הרבה דברים, וזה לא משנה - צריך פשוט לעשות ולא לדבר. אני יכול לעזור - אנחנו הבאנו חמש חברות, לדעתי, לרוואבי, והבאנו חברה ענקית אמריקאית, שאי אפשר לדבר עליה כרגע, גם כן. זה הולך להתפתח, ואני חושב שהפוטנציאל שם הוא אדיר. בעקבות המכירה, אז לדעתי משהו כמו בין 2.5 ל-3.5 מיליון דולר מה-"equity" שיהיה בעסקה הזאת הולך לפלשתינאים שהם עובדים שלנו ברמאללה, ברוואבי, ובעזה, שזה המון כסף שם. בן אדם שמרוויח 40 אלף דולר, בעזה, זה המון כסף, והם לא רגילים - אין שם אפילו מס על "equity" כי הם לא מבינים כל כך מה לעשות עם זה, אז אנחנו משלמים פחות מס לחמאס בנושא הזה.

הדברים האלה הם דברים חשובים. זה נראה לכם מצחיק, אבל ככל שאתם שומעים על זה יותר, ואנשים יותר יירתמו, ואני קורה פה לכולם לעשות את זה, ותומר אני מבקש שגם אתה תוכל לעשות את זה, אני חושב שזה יהיה הרבה יותר טוב. האפקט הגאו-פוליטי ובכלל במדינה, הוא הרבה יותר טוב. לגבי החרדים, לצערי כתוצאה מהבחירות אני מפחד שנלך לכיוון ההפוך, שהם יקבלו יותר כסף בשביל לעשות כלום, ופה גם כן כדאי להקים ולתמוך יותר בחממות טכנולוגיות במגזר החרדי, ואנחנו גם לזה נרתמים. אז פשוט צריך לעשות ופחות לדבר.

מר חיים שני:

תומר, יש פעילות מיוחדת שהחברה שלכם עושה לגבי האוכלוסיות שהיום דיברו עליהם?

מר תומר בר זאב:

ב-[IronSource](#), סתם - לא יודע אם זה הנושא החשוב, אבל [IronSource](#) מעודדת את זה באופן פרקטי. ז"א, יש תקציב ויש תקנים, וכרגע אם מגויסים אנשים שהם מאוכלוסיות מוחלשות, ומיעוטים, הם לא נספרים בתקנים, אז יש [incentive](#) אמיתי למנהלים לגייס אנשים מהמגזרים האלה, וזה מתחיל לקרות.

מר חיים שני:

אז המחקר מדבר על חיזוק הבגרויות, חיזוק האקדמיה, חיזוק תוכניות אל-תיכונות לאוכלוסיות מיוחדות, והוא מתנגד לעובדים זרים למעט מומחים ספציפיים. תגובות להמלצות הספציפיות של המחקר - נעמי?

גב' נעמי קריגר כרמי:

אז אני אתחיל, אולי, מהסוף, עם הנושא של הזרים. התפיסה שלנו היא שאין כל כך מה לפחד מהנושא הזה של הזרים. ז"א, כרגע, יש ערוץ רגולטורי שנפתח בעבודה ממשלתית מאומצת משנה שעברה, קטגוריה חדשה של ויזה הנקראת ויזת מומחה זר להיי-טק, מאפשר לאנשים ממדינות שלא צריכות ויזת תייר לכאן לבוא בערוץ מאוד מהיר ונוח לעבוד בהייטק הישראלי, כל עוד הם מרוויחים פעמיים השכר הממוצע ומעלה. את זה אנחנו רואים בפרקטיקה. ז"א, קודם כל - תדעו, כולם יודעים, אנחנו מתכוונים גם לעשות שיווק מסביב לזה, אבל אין על זה מכסה ולא ראינו לנכון לשים מכסה כרגע כי החסם של השכר שם את זה כך שזה לא ערוץ לייבא עבודה זולה, זה רק באמת ערוץ לייבא מומחיות שיכולה להשלים את ה-"ecosystem" המקומי בתחומים בהם זה נדרש. אז זה לגבי הזרים.

לגבי הרחבת כל מסלולי ההכשרה - בוודאי, אבל לא לפספס את הכלים החדשים שהם לא מה שעבד בעבר - אתן עוד דוגמה אחת לזה, כל הנושא של מקצועות מתקדמים, מומחי [AI](#), [Data Science](#), [Learning Machine](#), פעם זה היה משהו שאפשר היה ללמוד רק בתואר מתקדם, דוקטורט באקדמיה. היום התעשייה צריכה כל כך הרבה אנשים כאלו שהיא כבר ממציאה מודלים חדשים כדי להכשיר את האנשים לזה, וגם לזה אנחנו צריכים לתת מענה.

מר איל ולדמן:

רק הייתי רוצה להוסיף, להביא מומחים זה לא רק לתעשייה - לדעתי גם לאקדמיה. אתה מביא פרופסור, אם

הוא הודי, או אמריקאי, או סיני, בתחום מסוים, לחמש שנים - אני חושב שיש מגבלה למוסדות האקדמיים. אתה רואה את מכוני המחקר האמריקאים מחפשים בנרות בכל העולם, ולא חשוב מאיפה, ומביאים אותו לפתוח מעבדה באותו מכון או באותו בית ספר. אני חושב שהמגבלה למוסדות האקדמיים להביא מומחים זרים להיות פרופסורים באותו מקום היא בעיה. אני מאוד הייתי שמח לראות את זה בטכניון, ובאוניברסיטה העברית - להביא את הפרופסורים הכי טובים בעולם לחמש שנים לפתוח מעבדה. התלמידים שלהם כבר יוכלו להמשיך את זה. אפשר להגביל את זה בחמש-עשר שנים, אבל המומחיות צריכה להישאר בארץ.

• מר חיים שני:

אני רואה שמתחיל להיגמר לנו הזמן, וכמו שאמרנו בהכנה לדיון - אין סיכוי שנספיק לדבר על כל מה שאנחנו רוצים, אז אני אחתוך ואעבור לשאלה אחרת שלא קשורה ישירות להמלצת המחקר, אבל זה נושא שמתחילים לדבר עליו היום, וזה העניין של מרכזי פיתוח של חברות רב לאומיות. באוצר, בשעתו, עשינו תוכנית שתעודד חברות, למשל, להקים פה מרכזים בתחום הפיתוח הפיננסי. יש בכלל תוכניות שמעודדות את זה, והיום ישנם קולות שאומרים בוא נעצור, סטופ, זה לא הגיוני כיוון שזה משפיע על האפשרות של חברות ישראליות לצמוח, זה בעצם תחרות והבל לעודד את זה. תומר?

• מר תומר בר זאב:

לא, אני לא חושב ככה בכלל. אני חושב שזה מעולה שהם באים. אני חייב רגע לקשר את זה לנושא הקודם - הדיון הזה יכול, בסופו של דבר, להסתכם בכך שאולי נפתור בעיה נורא ישנה. אז יהיה עוד קצת מהנדסים, ואז הם ילכו לאותם מרכזי פיתוח, של ה-"multinationals" שהם פותחים פה, וזה מעולה. צריך לפתוח את השוק הזה לאוכלוסיות נוספות, וצריך לחשוב מחוץ לקופסא. לא צריך לפנות לאותם האנשים רק שלמדו 5 יח"ל מתמטיקה בתיכון. צריך להנגיש את זה ביסודי. העולם זו יותר לכיוון האפליקציות, פיתוח אפליקציות, לא בהכרח אלגוריתמים. אפשר לשלב לשם אנשים עם רקע מדעי יותר נמוך. לא חייבים כולם להיות מדענים.

אז אני חושב שזה מעולה שיש את מרכזי הפיתוח האלה, וצריך להבין שזה לא הולך לשום מקום. אבל מה לא יקרה? אותם מרכזי פיתוח לא הולכים להקים פה מרכזי שיווק ומרכזי "Back Office", הם לא הולכים לעשות את זה, הם לא מביאים את האנשים האלה לפה. הם נשארים במקומות אחרים במטות שלהם. צריך איך ה-"funnel" הזה נראה, להתפקס לא רק בלהתחרות איתם על המהנדס, אלא לפתח ורטיקלים אחרים שאנשים שוכחים שיכולים להשתלב בתעשייה הזו.

• מר איל ולדמן:

אני רק מפחד מדבר אחד - תראו, אנחנו מתחרים עכשיו עם הסינים ועם ההודים. אם אנחנו ננסה להתחרות על דברים שהם ברמה נמוכה, הסיכוי שלנו להצליח בגדול, לדעתי, הוא קטן. אנחנו צריכים למצוא איפה הערך המוסף, והערך המוסף הוא בטכנולוגיה שקשה לעשות אותה, כי אם קל לעשות אותה, אפשר לעשות אותה גם בהודו, גם בסין, וגם במקומות אחרים. היתרון הגדול שלנו הוא א' - ברעיונות, אבל ב' - שהיתרון הטכנולוגי המפותח פה יהי יותר קשה. הסינים מעתיקים אותנו, וזה טוב כי אנחנו בקושי מבינים מה אנחנו עושים, אז אם הם יצליחו אז שיעשו על זה כסף, אבל זה ההבדל בין טכנולוגיה אמיתית ולעשות רף גבוה, לבין משהו שאנחנו עושים אותו קל ופשוט, ואז גם אפשר בהודו ובסין, ואין לנו יתרון יחסי שם.

• מר חיים שני:

אוקיי, יש לנו עוד שאלות אבל נעשה את זה בפאנל בשנה הבאה. אני מאוד מודה לכם.

גב' שירה גרינברג, הכלכלנית הראשית במשרד האוצר

- אולי נתחיל בזה שקצת נחבר את המושבים הקודמים ואת המושב הזה, כי אין ספק שהיי-טק הוא אחד הענפים עם הפריור הגבוה ביותר במשק, אבל רגע נדבר על הצמיחה שמורכבת כמובן מכלל הענפים. אין לי זמן לדבר על מרכיביה השונים, אז אפנה אתכם, לכשנפרסם את הנומרטור בחודש הקרוב, ותוכלו, כל אחד, לקרוא ולעיין ברכיבים השונים.
- אז לא ניכנס לזה, אבל ככלל, וזה גם הוצג קודם על ידי הדוברים השונים, אנחנו מדברים באמת שבעשור האחרון יש צמיחה יפה למדינת ישראל, אבל כן יש איזושהי התמתנות הדרגתית שאנחנו רואים. את שנת 2018 סיימנו עם צמיחה של 3.3%, ואנחנו כמובן מכירים שכלכלות מתנהגות במחזוריות מסוימת, עלינו להיות ערוכים תמיד לכך שתגיע באיזושהי שלב התמתנות, איזושהי סימני אזהרה אחרים שאנחנו צריכים להיות מודעים אליהם, ולכן יש חשיבות רבה, ודיברו על זה קודם, כן לשמור על מדיניות פיסקלית אחראית.
- אני חושבת שהממשלה עשתה את זה בשנים האחרונות, רואים את זה גם ביחס החוב-תוצר שירד על פני השנים, ואני חושבת שיש חשיבות באמת להמשיך ולשמור על זה. בדבר הזה, מה שחשוב באמת זו ההסתכלות ארוכת הטווח לבסיס, ופחות משנה שנה כזו או אחרת, חד פעמית, מה שחשוב זה לראות שהשינויים שמדברים על הגירעון לבסיס - לראות שהוא מטופל, והממשלה החדשה, אני משוכנעת ובטוחה, תטפל בנושא הזה, ונוכל לראות באמת את הצעדים שיובילו הלאה לשמירה פיסקלית אחראים, כפי שנעשה גם עד עתה.
- אז, כשאנחנו מסתכלים, חוץ מהצמיחה הכללית, אנחנו מדברים גם על התוצר לנפש, והראו את הנתונים, ואנחנו רואים, כמובן, שהתוצר לנפש בישראל נמוך בהשוואה למוצע ה-OECD. כשאנחנו מדברים על איך נגדיל את התוצר לנפש, ואת רמת החיים פה בישראל, אנחנו, כמובן, וזה נאמר - כולם מדברים על הפריור ועל נושא שיעורי התעסוקה. כעת, לפי ההתפתחויות הדמוגרפיות, אנחנו מסתכלים קדימה לטווח הארוך, ואנחנו, כמובן, צריכים לשים דגש על שתי האוכלוסיות שדובר עליהן גם קודם, על הנושא של גברים חרדים שנמצאים באזור ה-50% בשנת 2018, והייתה שם איזושהי התמתנות קלה מאז 2015, ונשים ערביות, שאנחנו רואים שם עליה ואנחנו מאמינים שנשיג את יעדי הממשלה ל-2020 והלאה, שם אנחנו יותר אופטימיים כתוצאה מהצעדים שנקטה הממשלה בנושא הזה.
- אז נורא חשוב, וזה, לדעתי, מסר חשוב שיצא מפה, ודיברו על זה גם קודם, שיהיו תמריצים כלכליים ליציאה לעבודה עבור האוכלוסיות הללו, מכיוון שההתפתחות הדמוגרפית תחייב אותנו, כדי לראות צמיחה ארוכת טווח - לראות את האוכלוסיות הללו משתתפות, באמת, בשוק התעסוקה בשיעורים גבוהים.
- מבחינת פריור העבודה, שזה הדבר השני, כמו שנאמר גם קודם, - זה הנושא של הון אנושי. אחד מזה, זה כוח אדם מיומן להיי-טק שדיברתם עליו בפאנל הזה, אבל לא רק. כשמסתכלים על נתוני PIAAC ורואים איפה החולשה, החולשה העיקרית היא באמת בעשירונים התחתונים, רואים בחמישון התחתון איך שהנתונים במדינת ישראל נמוכים באופן משמעותי ממוצע ה-OECD, וכאן אנחנו צריכים להמשיך ולעשות צעדים משמעותיים מאוד במערכת החינוך כדי לשפר את המיומנויות של האוכלוסיות החלשות, בפרט גם השקעה בבני המיעוטים, מהמחקרים שאנחנו רואים וההשוואות שאנחנו עושים, וזו נקודה חשובה אליה יש לשים לב.
- הנקודה השנייה, ואני לא ארחיב עליה, זה נושא הבירוקרטיה והרגולציה. נאמר שב-PMR עלינו למקום ה-17, גם ב-"Doing Business" התקדמנו חמישה מקומות, אבל יש עוד הרבה מה לעשות, וחשוב גם לראות על סמך מה התקדמנו. כלומר, זה לא משנה רק שהתקדמנו, צריך לראות מה שינינו, ומה הדברים היותר חשובים בשביל הצמיחה למשק שצריך לשנות.

- הנקודה השלישית היא תשתיות, שבאמת דנו בו כאן, והנושא של מו"פ וחדשנות. נקודה להיי-טק - בנושא של ממו"פ וחדשנות, מכיוון שזמני מסתיים, מלבד נושא ההון האנושי שאני חושבת שצריך לשים דגש בנושא, החל ממערכת החינוך, גם על הנושא המגדרי ששם אנחנו רואים 25% בתפקידי הליכה, בעצם המו"פ והפיתוח כפי שנעמי ציינה, שזה בעצם שילוב של כל מי שיש לו השכלה בקרב הנשים, כמעט כולן ישר נקלטות לעבודה וזה בטווח יותר קצר, בטווח יותר ארוך - חרדים, ערבים.
- נושא שני שלא דובר עד עכשיו, וכן חשוב לי להגיד עליו משפט מאוד קצר, זה נושא של גיוון מקורות המימון. כשאנחנו מסתכלים על מקורות המימון של ענף ההיי-טק, אנחנו רואים שלמעלה מ-80% מהמקורות מגיע בעצם מ-VC זרים, שמתוכם רובם אמריקאים. זה עובד מצוין, אנחנו מאוד שמחים על כך כממשלה, כי אנחנו לא צריכים לתקצב תקציב גבוה, אבל כשאנחנו מסתכלים קדימה, גיוון מקורות מימון הוא דבר חשוב בניגול סיכונים של ענף, רפורמה כמו רפורמת המיסוי שנעשתה בארצות הברית, לו הייתה נעשית רפורמה כזו שהייתה משפיעה על עידוד השארת ההון של ה-VC האמריקאי התוך ארצות הברית, וזה היה מגיע על חשבון ההון שהיה מגיע לכאן בהיקף של כ-10%, למשל, היה יכול לעשות ירידה משמעותית בפעילות הענף, ולכן גיוון מקורות מימון זה דבר שמשרד האוצר כן נדרש אליו, מתוך ראייה ארוכת טווח.

פרופ' עומר מואב, מכון אהרן למדיניות כלכלית, בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה

הערה: הנושא שלנו הוא באמת בעיית הפריזון בישראל, וההיי-טק הוא מגזר שיש בו פריזון גבוה אז מטבע הדברים אפשר להעלות את הפריזון על ידי זה שנגדיל את מגזר ההיי-טק, אבל אנחנו מבינים שהיכולת להגדיל את מגזר ההיי-טק מאוד מוגבלת. שני המגיבים הבאים הם לא מההיי-טק, ואולי הם יעזרו לנו להבין את הקושי, את המגבלות שבמגזרים של השירותים והמסחר בישראל, ואת הפריזון הנמוך שבהם.

מר שחר תורג'מן, יו"ר קבוצת בריל

- תודה רבה שהזמנתם אותנו. אז אני אתחיל במהרה - קצת נתונים כדי שנבין במה מדובר: מסחר ושירותים מהווים 65% מהמגזר העסקי. אנחנו רואים פה מספרים, אני למדתי ביום הזה, שיעור הצריכה הפרטית בישראל, נכון ל-2017, קרוב ל-700 מיליארד שקל. היקף היבוא האישי במוך הדבר הזה מוערך ב-15 מיליארד שקל, וקצב הגידול של היבוא האישי הוא 25% בשנה. הפסד הכנסות, מוערך שנתית, נכון לרגע זה, כמיליארד שקל. מספר העוסקים במגזר הקמעונאי עומד כיום על 56 אלף איש, מתוכם עסקים קטנים, ללא שכירים, 24 אלף - כאלה שעובדים בתוך העסק של עצמם. אנחנו, בעצם, אחראים ל-500 אלף מועסקים במשק, ואפשר להגיד - מאפשרים להאכיל 2.5 מיליון פיות. אני נותן את ההקדמה הזו, כי זה מגזר כזה שלא נחקר, לא צוללים לתוכו, נאמר פה גם - הוא לא "סקסי", הוא לא סוס פרא דוהר ואציל כמו ההיי-טק, הוא יותר איזה גמל עם דבשת, דרך אגב שאוכל הרבה קש והרגולציה מאכילה אותו לא מעט קש לאורך השנים, והגענו לשלב שבו הקש כבר ישבור את הגב של הגמל. אז זה רק ההקדמה.
- הרכישות באמצעות הרשת, מה שנקרא ה-"eCommerce", במדינת הסטארט-אפ, רובם נעשות בחו"ל. נעשות בחול כי הרגולטור החליט שזה מעודד תחרות, והוא פותר את הלקוחות הישראלים ממע"מ, עד לגובה קנייה של \$75. אז פעם זה היה משהו זניח, ב-2010, 2012, היום אנחנו רק בענף האופנה, בשביל לדייק - 18 מיליארד שקל זה ענף האופנה, היום 4 מיליארד שקל נקנים בחו"ל. 2 מיליארד שקל ב-"eCommerce" ו-2 מיליארד שקל בתופעה ייחודית מאוד לישראל - זה השמיים הפתוחים. השמיים הפתוחים, לא מדברים על זה הרבה, היא תופעה ייחודית לישראל. למה היא ייחודית לישראל? כי היה קשה מאוד בעבר לצאת לחו"ל, ונוצרו ביקושים כבושים במשך שנים, והישראלי, מאז שהשמיים הפתוחים נפתחו תרתי משמע, יוצאים לחו"ל, טסים לחו"ל, וכשאתה יוצא לחו"ל אתה ב-"state of mind" של קניות, גם אם הקניה שם היא לא כל כך תחרותית, היא פחות או יותר באותם מחירים כמו בארץ לעיתים, אתה קונה כי אתה ב-"state of mind" של קניות. אז, נגד 2 מיליארד שקל שנקנים בתחום האופנה בזמן הנסיעה אנחנו לא יכולים לעשות שום דבר, אבל לעודד את הצרכנים בישראל לקנות רק בחו"ל ולא לאפשר תחרות הוגנת, זה נראה לי קצת מוזר, וקצת הזוי.

- אני רוצה רגע לדבר על הרגולטורים, למדתי מילה חדשה - רגולטורים בעברית זה מאסדרים. כמה מאסדרים יש בישראל? אז כמה מאסדרים יש בהולנד? 12. כמה יש באוסטרליה? 80. כמה יש בישראל? 216. 216 איש שקמים בבוקר ורוצים לאסדר. הם צריכים להצדיק את קיומם, אני מניח שגם אני, אם הייתי מאסדר, הייתי עושה את אותו דבר. הייתי קם בבוקר, וראה איך אני יכול לתקן תקנות שיעשו את העסק קצת יותר מסודר וקצת יותר מאורגן. אנחנו אסדרנו את עצמנו למוות. אתן לכם את ה-"track-record" שלי. הייתי מנכ"ל "חבר" - פגשתי את המאסדרים. הייתי מנכ"ל קרן השתלמות, בזמן רפורמת בכר, פגשתי את המאסדרים. הייתי מנכ"ל הדקה ה-90 - פגשתי את המאסדרים. היום אני יו"ר דירקטוריון בריל - אני פוגש את המאסדרים. אמר פה שר האוצר של שבדיה לשעבר, הוא ציין במיוחד את התחום שלנו כי התחום שלנו הוא מוזנח, הוא בן חורג, התחום שסובל מהכי הרבה עודף רגולציה, גם ה-OECD אומרים את זה, גם הוא אמר את זה, אני שמח שהוא אמר את זה, ולמרות הכל לא עושים דבר. אנחנו עדיין סובלים מעודף רגולציה.
- אני אסיים, רק אתן לכם כמה אנקדוטות. בשילוט - אנחנו צריכים לעטוף את עצמנו בשלטים. מדיניות החזרת מוצרים, תשלום בגין שקיות נשיאה, איסוף מכלי משקה, מחירים בפיקוח ממשלתי, החזרת פסולת של ציוד חשמלי, הודעה על הצבת מצלמות בסניף, שלטים להמלצה לחתוך נקניקיות לילדים בגיל 5 - הכל נכון, הכל ברור, הכל חשוב, אבל חברה, אנחנו סוג של פטרונאג'. המאסדרים כל כך דואגים לציבור כי הם מניחים שהציבור לא יודע לדאוג לעצמו. אז זה המצב שאנחנו נמצאים בו. רוצים עוד קצת? מענה אנושי מקצועי. הממשלה חוקקה חוק. מי פטור מהחוק? משרדי הממשלה. פרט שלי. חוק הנגישות - הממשלה עשתה חוק חשוב, כולנו מסכימים שהוא חשוב. תבדקו את הביצוע במשרדי ממשלה. עלינו אכפפים חקיקה דרקונית. חוק הטכנאים... לא רוצה להרחיב במילים כי זמני תם, לא ארחיב מה עשה לנו חוק תובנות ייצוגיות, וכמה ניצול לרעה של החוק הזה יש כלפינו. תודה.

מר יעקב הלפרין, מנכ"ל ובעלים רשת אופטיקה הלפרין

- צהרים טובים. האמת שלא אצטרך את ה-5 דקות כי שחר עשה את העבודה נפלא. רק אתן כמה דוגמאות - אבא שלי, ז"ל, לימד אותי - מסמר בנעל רק אתה יכול להרגיש. השני יכול להשתתף בכאבך, אבל את הכאב רק אתה תחושי, ורק אתה מרגיש את הלב. למעשה, זימנו אותי פה, ותודה רבה, כדי להסביר מדוע קשה הפיריון וההשקעות, כיוון שאנחנו לא מעניינים את אף אחד, לא מעניין את אף אחד מה זה "retail" אנחנו משהו ישן, ארכאי, לא סופרים אותנו. אנחנו, למעשה, כמו שור בזירה, שכל הזמן מרגיש את הדקירות הקטנות של הסכין שמסתובב. עוד סכין, ועוד סכין, ועוד סכין.
- אני כל בוקר קם בבוקר, זה לא מצחיק, אנחנו מעסיקים 700 עובדים, מעסיק פרטי, ואנחנו מתעסקים כל הזמן רק במה שמסביב, ולא במהות. אנחנו - ז"א ההנהלה. שחר הזכיר תביעות ייצוגיות שזה פשוט הפך לספורט. אני הקרבתי על הסחטנות הזאת 3.5 מיליון שקל בכמה שנים אחרונות, של פשרה - לא הגענו לבתי משפט, פשרה ועורכי דין. נגישות? עוד מעל מיליון שקל. יש לנו בכל חנות איזשהו מכשיר שמעולם, 134 סניפים, מעולם לא הפעילו מכשיר אחד. בכל זאת חויבתי לקנות את המכשירים האלה, כדי שאם יבוא משהו - הוא יוכל לשמוע. המכשיר הוא בגודל של מסך 32 אינץ', הוא חייב לעמוד על הדלפק כמו איזה יבלת. למה? ככה. וכך הלאה והלאה, אנחנו מתעסקים עם שטויות במקום לפתח את העסק.
- רציתי לפתוח פה מעבדה. בואו נלך אחרת, בואו נחשוב לרגע מה נתנו לנו, כ-"retail", איזשהו תמריץ. אנחנו מעסיקים אנשים בני 40, 50, 60 ומעל 70. מיישהו בא אלי ואמר - כל הכבוד, בוא נתמרץ אותך. אנחנו פותחים כל שנה בין 8 ל-12 סניפים חדשים. יש לנו איזשהו תמריץ לפתיחת סניפים חדשים? אנחנו פותחים סניפים במעלות, בצפת, ביוקנעם, בדימונה, בארד - שום דבר. תפתח, לא תפתח, זה לא מעניין. אנחנו לא מעניינים את אף אחד, כמו שאמר שחר, וזה בסדר. יש היי-טק, וזה היום הדבר הנפלא, אבל בואו לא נשכח - אתם עדיין קונים, גם ברשתות, גם בשירותים, כשיוצאים מהבית, כשיוצאים לקניון, אתם פוגשים את המשקפיים, את הנעליים ואת הספרים. זה לא נמחק, וגם אם זה יורד - זה קיים. יש לנו אנשים שמתפרנסים מזה, ושוכחים אותם, ובדרך כלל זה האנשים היותר חלשים, זה אנשים שמה שהם יודעים לעשות זה לעבוד בחנות, למכור, ובואו לא נשכח - כמו שאמר שחר, הרבה מאוד מהאנשים בארץ מתפרנסים אך ורק מה-"retail". אסור לשכוח אותנו, ולצער הרב הפכנו להיות שק חבטות או מחצלת דריכה.

- אני אסיים במחצלת דריכה: קם איזה גאון פה ברגולציה - יש לנו מחצלות, בכל כניסה לחנות, מחצלת שכתוב עליה "הלפרין". חויבתי במס שלטים עבור הדבר הזה. זה נורא מצחיק, אבל כשהלכתי עם הדבר הזה לעירייה, אמרו לי - נכון, כי העברנו את זה לחברה פרטית, והם צריכים למקסם, צריכים להכניס רווחים. בואו נחשוב, מי יביא את זה, מאיפה נביא את זה? ככה כל יום מגיע משהו חדש, איזה פטנט שמישהו ממציא לנו, זה לא יכול להמשיך לעבוד ככה. אז אם רוצים שתהיינה השקעות ב-"retail", אם רוצים - אגב, הזכירו פה לגבי ערבים בשטחים, יש לנו מעבדה בטול-כרם, מעבדה משוכללת עם שותף מקומי בטול-כרם, 55 עובדים, הם חרוצים, הם קמים בבוקר, הם באים לעבודה, ואין רגולציה. זה עף, זה רץ קדימה. חבל לנו, המעבדה הייתה אצלנו בבני-ברק, אבל פשוט - תוריד את התקרה, תוסיף עוד שני סנטימטר, תוסיף עוד ספרינקלרים - הפכנו להיות מסדרי עבודה למאסדרים האלה. הם קמים בבוקר כדי לפרנס את עצמם.
- אני אסיים בדוגמה אחת, כדי שתבינו. פסח לפני שנתיים, קיבלתי מכתב הביתה על 700 אלף שקל מהרשות להגנת הצרכן. הם מצאו לנו מודעה, שכביכול הייתה מטעה, הלכו והכפילו ועשו לנו עיצום כספי של 700 אלף שקלים. לא ניתן לדבר איתם, לא ניתן לדבר עם איש, אך ורק באימיל, כי הם מאוד מאוד עסוקים. שלחנו מייל, ועוד מייל, ועוד מייל. אותו אחד שענה הוריד מ-700 ל-400. קודם כל, אני שואל שאלה - מיהו אותו אחד שמעז לגעת בכספי המדינה. אם מגיע לי קנס של 700, איך אתה, אדם יחיד שקם בבוקר מחליט שמגיע לי 400. מה, אתה המלך? אוקיי, הוריד ל-400. לא הסכמנו, הלכנו לבית משפט, זכינו, והמדינה חויבה לשלם 20 אלף הוצאות משפט. מה זה אומר? כל אחד עושה מה שהוא רוצה. שק חבטות, בוא נכה בהם.

מר שלמה דוברת, יו"ר מכון אהרן למדיניות כלכלית; מייסד ושותף כללי, ויולה

- טוב, תודה רבה. האמת שהתכוונתי לדבר מיד אחרי ההיי-טק, אבל מאוד נהניתי לשמוע את שחר ואת יעקב. תראו, התחלנו את היום בשיחה על הפירון הנמוך במדינת ישראל, ועל העובדה שאנחנו נמצאים בפיגור משמעותי - גם בגלל תשתיות, גם בגלל כוח אדם, גם בגלל בירוקרטיה. אני מקווה שבמשך היום שמענו את כל ההמחשות של הדברים האלה. בבחינת, ההיי-טק זה הדוגמה לתעשייה שיש בה כוח אדם איכותי, שהיא פתוחה לעולם בניגוד לשאר התעשייה בישראל, אין לה רגולציה.
- אחד הדברים הטובים ביותר בהיי-טק, אנחנו צוחקים כשאנחנו שומעים את הסיפורים שלהם, והאמת, אין לנו הרבה רגולציה בהיי-טק, אנחנו לא באמת מתמודדים עם הבעיות האלה, בטח לא בצורה הזאת, ותראו מה התוצאה מבחינת פריון. זה אולי סימן למה שאנחנו יכולים לעשות בראשית. הפתרון למדינת ישראל לא יכול להיות רק ההיי-טק, החשיבות של היצע כוח אדם, ואני מתייחס עכשיו למה שסרגיי אמר, היא לא רק בקונטקסט של תעשיית ההיי-טק, החשיבות האדירה של אנשים שהם "competent" ב-STEM, היא חשובות אדירה גם ל-"retail" וגם לבנקאות, וגם למסחר, וגם לכל אחת מהתעשיות.
- אנחנו חייבים להפוך חזרה להיות חברה חדשנית, שבה החדשנות לא מתמקדת ב-18% מהתוצר, אלא גם מגיעה למקומות אחרים, ובשביל זה צריך לעשות את כל מה שדיברנו במשך היום. אני רוצה, אבל, ברשותכם, להגיד עוד שתי מילים בנושא כוח האדם. תומר מאוד צודק, התמקדות-היתר הזאת בשפיץ הזה של מהנדסים בוגרי מדעי המחשב, לדעתי לא משקף את הצרכים האמיתיים של חדשנות - זו קצת הסתכלות במראה האחורית ולא במראה הקדמית. יש הרבה מאוד מקצועות, ואת IronSource אני קצת מכיר, כמו מעצבים גרפיים, פעם מעצבים גרפיים לא יכלו למצוא עבודה גם ב-5000 שקל. בוגרי בצלאל - לא רוצה לספר לכם מה המשכורות שיש להם ב-IronSource.

- יש הרבה אנשים, מקינזי עשו דו"ח מאוד גדול, מיפוי של ה-"Skills" הנדרשים בשוק העבודה העתידי, וידע במדעי המחשב הוא לאו דווקא הדבר הכי קריטי - יש הרבה מאד יכולות אחרות - יצירתיות, חשיבה מחוץ לקופסא - יש הרבה מאוד תפקידים, וגם מרחב תעסוקה. אנחנו לא רוצים רק מרכזי פיתוח, אנחנו כן רוצים גם שיווק, אנחנו כן רוצים גם אופרציה. יש חדשנות גם בכספים, וגם בלוגיסטיקה, וגם בתמיכה בלקוחות, וגם בהרבה מאוד דברים אחרים. איך עושים את זה? אז בוודאי שהתוכניות שמתמקדות במגזרים שאינם משתתפים בתעשייה, הקהילה הערבית והקהילה החרדית, הם קריטיות. צריך להתאים את מסגרות החינוך.
- אני מאוד מסכים שזה מתחיל מאיכות חינוך. מדברים היום ב-OECD, מי שאחראי - פרופסור שליפר, האחראי על תחום החינוך - מדברים על "Digital Competence", ועל יכולות כלליות, יכולות רגשיות, יכולות אחרות שמתחילות החל מגן ילדים. זה הרבה יותר מאשר רק 5 יח"ל מתמטיקה. אנחנו חייבים ליצר מערכת חינוך חדשנית. אנחנו חייבים לעשות ריענון דרמטי בהכשרות מורים - המורים שאנחנו מכשירים היום, ומי שמכיר היום את הכשרת המורים, אלה אינם מורים שיכולים ללמד את האנשים איך להיות חלק מהעולם הדיגיטלי החדש.
- נקודה אחרונה שאני רוצה לציין, ואני רוצה להתחיל עם סיפור - אני יום אחד מגיע לטיסת אל-על, ואני פוגש מישהו שהיה מאוד בכיר ב-Comverse כטייס באל-על. אני שואל אותו - מה אתה עושה פה? מה פתאום אתה טייס באל על? אז הוא אמר - עברתי את גיל 40, הסתכלתי מסביבי, לא ראיתי אף אחד בן 55 או 60 שעובד ב-comverse או עובד בהיי-טק באופן כללי, אז הלכתי חזרה להיות טייס - הוא היה טייס חיל האוויר קודם. אחד הסודות, או הנקודות, או שאולי זה לא באמת סוד - יש מעט מאוד אנשים מבוגרים בתעשיית ההיי-טק. יתרה מזאת, היום קצב השתנות המידע והידע הוא כזה שגם מי שלומד היום 5 יח"ל מתמטיקה ולומד מדעי המחשב, גומר בהצטיינות, תוך 15 שנה כל מה שהוא למד - לא רלוונטי.
- הצורך הזה להכשיר את האנשים בתוך מסגרות העבודה הוא קריטי, והוא קריטי גם בהיי-טק. האוכלוסייה בישראל, כמו בכל המקומות בעולם, מזדקנת, אורך החיים שלנו גדל, אנשים לא יכולים היום לפרוש בגיל 67 ולחיות עד 100, הנכד שנולד לי לפני שנה וחצי אמור לחיות עד 110, הוא לא יוכל לפרוש בגיל 65, הוא לא ירצה לפרוש בגיל 65. מה נעשה עם המבוגרים האלה? זאת גם בעיה מאוד משמעותית, שגם לתעשיית ההיי-טק חייבות להיות יכולות לפתור את זה, גם על ידי הכשרה וגם על ידי התמודדות.
- אני חושב שהגישה להסתכל רק על הכניסה לכוח העבודה היא לאו דווקא נכונה, אבל סך הכל אני מאוד מודה לכולם על הרבה מאוד דברים מאוד חשובים. אני שמח שרמת המודעות וההסכמות בין מקבלי ההחלטות פה, החשב הכללי, נגיד בנק ישראל, כולם מדברים באותה השפה, אז יתכן שתרמנו תרומה קטנה. תודה.

פרופ' עומר מואב

לפני שאפנה לתגובות של הקהל, אני רוצה להפנות שאלה ל-Dr. Carlo di Notaristefani.

Carlo, may I ask you a question? You were talking about the productivity issues in Teva, and we were curious to know if you have any insights into the issue of the low productivity problem we are facing in Israel?

Dr. Carlo di Notaristefani, Executive Vice President, Global Operations, Teva

- Well, I can, again, speak for my observations - I have been working in Teva for seven years. So, it is certainly not an issue with innovation and knowledge, I think that's well stated and well clarified. What I have observed, the key to innovation, at least in our industry, is culture. It is creating a culture where people can work together. It is not a matter of one individual turning things around, it is about how to create a team that works well together to bring about the culture of change, innovation and productivity in a complex environment. I think there are all the ingredients to make it work, and I am absolutely confident that it will work, but, unfortunately, it is not a linear process. It goes through some peaks and valleys, like every cultural evolution.

מר גילי הכהן, מנהל קשרי ממשל כלכליים, אינטל

- דיברנו קודם על הפריון, על כך שהפריון בהיי-טק הוא גדול, גבוה יותר מהתעשייה האחרת, וצריך להסתכל איך מגדילים את הסקטור של ההיי-טק. נאמר כאן, ואני מסכים, שהמגבלה העיקרית להגדלת הסקטור של ההיי-טק היא כוח אדם. אנחנו רואים את זה גם באינטל, במחסור של כוח אדם, המקשה עלינו לגדול ולהתפתח. סרגיי קודם דיבר על 5 יח"ל מתמטיקה, וראינו את הגידול הגדול בין 2012 - 2013, למה שקורה היום, אבל סרגיי לא סיפר מה המקור לגידול הזה במתמטיקה, והמקור הוא ה-4 יח"ל מתמטיקה. כדי לגרום לכוח אדם איכותי להגיע להיי-טק צריך שה-3 יח"ל מתמטיקה יעברו להיות 4 ו-5 יח"ל מתמטיקה, ולא ה-4 יעברו להיות 5 - זה בסופו של דבר כמעט אותו דבר.
- מה שאני רוצה להגיד בזה זה שהשינוי צריך להיות הרבה יותר מעמיק, הרבה יותר מהותי, הרבה יותר משמעותי ממה שקורה היום. סרגיי דיבר על המלצת מדיניות של חיזוק והגדלת לימודי בגרות מדעית, וזה יביא אותנו, בתרחיש אופטימי, ל-15% של ההיי-טק. אני חושב שהשאפה שלנו צריכה להיות אחרת לחלוטין - אנחנו צריכים להיות הרבה יותר מאשר 15%. החשכ"ל קודם דיבר פה על הקמת רשות לאומית לתשתיות פיזיות. אולי צריך גם להקים רשות לאומית לתשתיות של הון אנושי - רשות שתסתכל לא רק על ה-5 יח"ל מתמטיקה, אלא כמו שנאמר קודם בפאנל - על לימודים בבי"ס יסודי, לימודים בבי"ס תיכון, לימודים באוניברסיטאות, איך מגדילים את ה-"ecosystem", איך מתחרה מדינת ישראל מול מדינות אחרות גם על כוח האדם. החזון צריך להיות לא איך מגדילים את זה ב-15%, אלא ב-20%, 25%, בעשר השנים הקרובות.

פרופ' אלכס צוקרמן, בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה

- יש לי שתי שאלות. האחת היא לחשכ"ל, שכרגע לא נמצא, אז אשים את זה לא בצורה של שאלה. הוא העלה רעיון, שאני חושב שהוא רעיון טוב, לגבי התשתיות הלאומיות, בעיקר בתחבורה, וזה ליצור רשות נפרדת, שיהיה לה סמכויות רחבות, גם בתחום החקיקה, גם בתחום התקציבים, כך אני מניח. זה דיי ברור שאם הדבר הזה יישאר בתחום התקציב, זה עומד בניגוד, ומתנגש, עם המטרה שהחשכ"ל ומשרד האוצר מקדשים אותה, וזה אחריות תקציבית. אז צריך לשקול, וזה גם הד למה שרפי אמר לפני זה, שיכול להיות שאחת הדרכים לעשות את הדבר הזה היא גם לתת לרשות כזאת, במידה ותיווצר, מעמד חצי-עצמאי, כמו שנותנים לבנק ישראל, כמו שנותנים לרשות השופטת, ושהדבר הזה - יהיה לו תקציב סגור, והיא תוכל לממן את עצמה בעזרת חוב, אבל זה לא יהיה חלק מהחוב הממשלתי. יש תקדימים לדבר הזה בכל מני חברות חצי ממשלתיות בארצות אירופה, למשל בצרפת, וגם במדינות אחרות. זה כמובן דבר שצריך לתחום אותו, יש בו סיכונים וכך הלאה.
- שאלה שנייה, לאדם שלא יצא - זו שאלה אליך, איל ולדמן, לגבי עזה. זה נראה לי דבר מבורך, אבל אני קצת תמהה, איך הדבר הזה מתבצע הלכה למעשה לאור הבעיות הביטחוניות שהדבר הזה מעורר. איך זה מתבצע בפועל?

מר איל ולדמן, מנכ"ל ומייסד מלאנוקס

- תשובה לפרופ' צוקרמן - אין שום בעיות ביטחוניות. אנחנו עובדים איתם דרך סקייפ. קיבלנו אישור להביא אותם לארץ לאירוע של החברה, אבל כמה ימים לפני כן התחילו כמה ימי קרבות, אז הם לא יכלו לעבור, אבל אין שום בעיות ביטחוניות. בדיוק כמו שעובדים אצלנו בסין ובאוקראינה - עובדים בעזה. אנחנו לא הולכים לעזה - אנחנו רוצים אבל לא נותנים לנו..

פרופ' צבי אקשטיין, ראש מכון אהרן למדיניות כלכלית, דיקן ביה"ס טיומקין לכלכלה, המרכז הבינתחומי

- טוב, קודם כל - אני חושב ששמעתי והקשבתי לדיון, ולקחתי הרבה רשומות לעבודה שלנו בעתיד, אבל אני אגיד נקודה אחת שחשוב להדגיש אותה, מההרצאה של אנדרס, שאני לא בטוח שכולם שמו לב. בעצם, הרפורמות שעשו בשבדיה, היה מכלול של רפורמות - כולם בעת ובעונה אחת, ומתאימים אותם על פני זמן. אני רוצה להגיד, בהיבט הכלכלי של זה, ברוב הדברים הללו, הון אנושי, השקעות בתשתיות, רגולציה - יש השלמה. כשאתה עושה אותם ומפעיל את כולם בו זמנית, ההשפעה המאקרו כלכלית שלהם היא הרבה יותר גדולה. אני מדבר על ההיבט הזה, אני לא מדבר עכשיו על ההיקף התקציבי, באותו תקציב צריכים תוכנית לכל הנושאים, בו זמנית, ולא רק חלק מהנושאים, כי אז האפקט של זה הרבה יותר נמוך.
- אגיד את זה, ואוסיף על זה את הנקודה הגדולה שהיא ההשקעות הפרטיות. זה אחד הדברים ששלמה הדגיש, ואני אגיד את האמת - הם עדיין חור שחור בהבנה הכלכלית שלנו. ההערכה שלי היא שזה בעצם נקודה שכל הדברים משפיעים עליה. כל הנושאים האלה בסופו של דבר משפיעים - אם אין לך כוח אדם טוב שיוודע להפעיל את המכונה, אז זה פחות טוב להפעיל את המכונה. אם יש לך רגולציה גדולה מדי כדי לקנות ולעשות את המפעל, אז זה משפיע, וכן הלאה. אם עלויות ההסעה הן גבוהות אז גם - אותו הדבר. ז"א, כל הדברים האלה משפיעים כגורמים מכלילים, ולכן חייבים, אני אומר את זה חד משמעית - חייבים, תוכנית ארוכת טווח שלוקחת את כל הנושאים האלה בו זמנית ואת זה לא עושים. אני יושב ועושה תוכנית 2030 למשרד העבודה, ואז מישור מעלה רעיון - אולי ניקח את הפרויקט הזה של תעסוקה, שנמצא במשרד הכלכלה, ולמען הסדר הטוב עדיף שיהיה במשרד העבודה כי הם עוסקים בנושאים של תעסוקה. אז אומר לי השר - אם תעשה את זה, נגמרה כל התוכנית שלך. למעשה, אני אומר ופונה לשירה, בתור הכלכלנית הראשית שמייצגת את האוצר פה, אתם חייבים ללכת ולראות איך יצרו 113 רפורמות בשבדיה, ב-94, ובמשך 30 שנה יישמו 112 מהם.
- בזה אני מסיים, ואני חושב שמכון אהרן ינסה להמשיך בכיוונים האלה בעתיד.

דברי סיכום:

פרופ' עומר מואב, מכון אהרן למדיניות כלכלית, בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה

- אני, ברשותכם, אקח שתיים שלוש דקות להגיד כמה מילים ותודות. אני חושב שלב הדברים הוא בעיית הפריון הנמוך בישראל, ואני חושב שזה מתחבר מצוין עם המוטו של מדיניות שמכון אהרן רוצה לעודד: מדיניות - אין טעם לדבר עליה בלי לדבר על מטרות, והמטרה היא העלאת הרווחה של הציבור בישראל. את זה ניתן לעשות רק על ידי צמיחה כלכלית והגדלת הפריון, עם דגש על מי שנמצא בחלק התחתון. זה מאוד שונה מהדיבורים על צמצום פערים, כי לצמצום פערים אפשר על ידי זה שמורידים את הראשים של מי שהצליח, ואם אנחנו רוצים לחיות במדינה שיש בה באמת תשואה להשקעה, למאמץ, להשכלה, המשמעות היא שגם יש פערים, והפערים האלה הם פערים חיוביים, כי הם חלק מהתהליך הטבעי, שאנשים רוצים להתאמץ ולראות תמורה להשקעה שלהם.
- בסופו של דבר, מגזר ההיי-טק מוגבל בגודלו, והוא לא יכול לגדול הרבה. דיברו פה על בעיות מיקרו-כלכליות, אני לא מיקרו-כלכלן, אני יותר מאקרו-כלכלן. אני אגיד גם שבסופו של דבר ענף ההיי-טק מבוסס על ייצוא, אין תעשיית היי-טק לשוק המקומי, והייצוא בגדול שווה ליבוא, וכל עוד היקף היבוא של ישראל הוא קטן יחסית לתוצר, ואגב הולך ומצטמצם כמו היקף הייצוא, אז אנחנו לא יכולים להגדיל מאוד את הייצוא, וזו עוד סיבה למה יש חסם ליכולת של ענף ההיי-טק הישראלי לצמוח. לכן, נחזיר אותנו לחשיבה על שאר, 90%, מהמשק, ובאמת התגובה של שחר ושל יעקב, אני חושב שהיא מאוד חשובה.
- אנחנו צריכים לזכור שהסיבה שיש פה צמיחה כלכלית, שיש פה יצירת מקומות עבודה, זה שאנשים, עסקים קטנים, עסקים גדולים, זה הכל בני אדם, שהחליטו ליזום, להשקיע, לקחת סיכון, לייצר מוצרים ושירותים לטובת הציבור, ולייצר מקומות עבודה. כאשר החברה בישראל מתייחסת לאותם האנשים, במידה רבה, כאויבי הציבור - מצמצמת את היכולת שלהם, עושה עליהם רגולציה בלתי סבירה, מוסיפה חוקים פופוליסטיים שמפריזים בזכויות של העובדים, בזכויות של הלקוחות, שמפריזים בלי חישוב נכון של עלות-תועלת, אז התוצאה תהיה שהרצון של אנשים להשקיע וליזום הולכת וקטנה.
- עוד איום שאני רואה, ובשקט אומרים לי אנשי היי-טק, אבל בציבור קצת חוששים להגיד את זה, זה המלחמה של העתיד, וזה נושא של חדירה של ארגוני העובדים למגזר הפרטי. כאשר יש ידיעה של יזם שמשקיע ומקים עסק, שיש סיכוי סביר שארגון עובדים ישתלט לו על העסק ויפגע ביכולת שלו לנהל את כוח העבודה בצורה גמישה - גם זה איום מסוים. בסופו של דבר, כשרוצים להגדיל את הפריון של העובד הישראלי במשק הישראלי, צריך את התשתיות ואת ההשקעה הציבורית, אבל אסור להתעלם מהנטל שמדינת ישראל מטילה על העסקים הקטנים, ואני שמח ששמענו פה את פרופסור אבי שמחון אומר לנו שהדברים מטופלים, נקווה שזה יטופל עוד.
- אני רוצה להודות, בראש ובראשונה, לעורכת דין ורד צבר, מנהלת התוכן של המכון שארגנה את כל הכנס, למאי ספורטא שעבדה עם ורד, ולחנה פולישוק-לוי ממחלקת אירועים. תודה רבה לכל הדוברים, תודה רבה לכל האורחים, ערב טוב.